

ZÁVOGYÁN MAGDOLNA	Számadás és számvetés	2
L. SIMON LÁSZLÓ	Polgári kultúrpolitika: eredmények és dilemmák	3
KUTATÁS		
T. KISS TAMÁS	A kulturális közteherviselés klebelsbergi modellje	9
KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS		
BEKE MÁRTON	Rejtett kincsek országa	26
IMRE KÁROLY	Közművelődés, közösségi művelődés	28
PÓSFAY PÉTER	Gondolatok a közösségi művelődés mibenlétéről, feltételeiről	31
KÁRPÁTI ÁRPÁD	Ifjúság a közösségi művelődésben	34
PONYI LÁSZLÓ	Kihívások és válaszok. <i>Új utak - közösségi művelődés</i>	36
JUHÁSZ ERIKA	Mozaik a közösségi művelődés fogalmi kereteihez	38
NÉMETH JÁNOS ISTVÁN	A magyar közművelődés és a közösségi művelődés elmélettörténeti háttere, gyakorlati kapcsolatai	40
SZÍN SZÓKINCSTÁR		
B. GELENCSÉR KATALIN	A közösség. A művelődés	47
HÁLÓZAT		
MÁTYUS ALIZ	Beszélgetés Prohászka Béla olimpiai aranyérmes mesterszakáccsal a Mintamenza Programról	49
KITÜNTETÉSEK A KULTÚRA NAPJÁN		
56		
KITEKINTŐ		
MÁTYUS ALIZ	A kulturális és nyelvi sokszínűség lehetőségei és korlátai a Kárpát-medencében – UNESCO konferencia <i>Visy Zsolt és Bartha Csilla a konferenciáról</i>	61
ARCKÉPEK		
BAKOS EDIT	Sára Sándor, a teremtő ember <i>– Bakos Edit laudációja a Bethlen Gábor-díj átadásán</i>	66
MŰVÉSZET		
TÖRÖK KÁROLYNÉ MISZORI MARIANNA	Falusi Krónika – <i>Irodalmi hungarikumok</i>	69
SALL LÁSZLÓ ÚJVÁRI TÜNDE	Lélekkalauz tánra és nagycsoportra	74
HORIZONT		
CSIKÓS SÁNDOR	A Törökszentmiklósi Városvédő és Szépítő Egyesület és a helytörténet	77
BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY ANIKÓ	A törökszentmiklósi helyismereti-helytörténeti tankönyvcsalád	79
MIKROSZKÓP		
TAKÁCS GÉZA	Roma napló VI.	82

SZÍN - KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS • ORSZÁGOS KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT • MEGJELNIK KÉTHAVONTA • FŐSZERKESZTŐ: ZÁVOGYÁN MAGDOLNA
• FELELŐS SZERKESZTŐ: MÁTYUS ALIZ • A SZÁM KÉSZÍTÉSÉBEN RÉSZT VETT: HEGEDŰS KATALIN, SZÖLLŐSI ESZTER, TERBE REZSŐ, TÓTH ZSÓKA
• A SZERKESZTŐSÉG CÍME: 1011 BUDAPEST CORVIN TÉR 8. POSTACÍM: 1251 BUDAPEST, PF. 101. TELEFON: 225-60-16. E-MAIL: MATYUS.ALIZ@GMAIL.COM
• A FOLYÓIRAT INTERNETES ELÉRÉSI CÍME: WWW.MMI.HU/KIADVÁNYOK; FORRÁS: EPA.OSZK.HU • KIADJA A NEMZETI KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGYŰJTEMÉNYI INTÉZET • FELELŐS KIADÓ: ZÁVOGYÁN MAGDOLNA • CÍMLAPPOTÓ: KOVÁCS LÁSZLÓ FAZEKAS, A NÉPMŰVÉSZET MESTERE: BÁCS-KISKUN MEGYEI FAZEKAS ALKOTÓTÁBOR • A LAPOT TERVEZTE: SÜLE MIHÁLY • NYOMDA: CP DIGITAL KFT. • ISSN 1416-6925

SZÁMADÁS ÉS SZÁMVETÉS

Konfucius szerint az első a teendők között: helyesen használni a szavakat.

„Ha a szavak használata nem helyes, a fogalmak értelme zavaros; ha a fogalmak értelme zavaros, nem lehet szabatosan cselekedni; ha nem lehet szabatosan cselekedni, az erkölcs és a művészet nem virágzik; [...] A bölcs első dolga, hogy fogalmait szavakká, s a szavakat tettekké tegye. Nem tűri, hogy szavaiban rendtelenség legyen. Minden ezen múlik.”

(Konfucius)

Az áttekinthetőség, ésszerűség, egyáltalán minden tervezés alapja, hogy a közös célért együtt cselekvők azonos jelentést tulajdonítsanak a fogalmaknak. Ha rend van a fogalmak használatában, szabatos lesz a cselekvés és célt fog érni. Minden ezen múlik, hangsúlyozza a választott idézetben a kínai bölcs. E mostani írás, illetve részben maga a lap, két vonatkozásban is törekszik a szakmánkban használt fogalmak közötti rendteremtésre. Egyrészt olyan alapfogalmak értelmezését pontosítja, amelyek a közösségi művelődés céljait hivatottak elősegíteni. Másrészt egyfajta számadás és számvetés keretében az Olvasó figyelmét a Nemzeti Közművelődési és Közgűjteményi Intézet vezetésével megvalósuló történésekre irányítja. Stratégiaalkotó időszakokban teljesen természetes eljárás, hogy a különféle szakmák átgondolják küldetésüket, céljaikat, feladataikat, és megfogalmazzák jövőképeket, alapértékeiket, fejlesztési programjaikat. Az utóbbi időben érzékelhető fogalmi átrendeződés a közművelődés minden területén számos kérdést vet fel a szakterület minden szereplője számára. A közösségi művelődés értékrendje, tevékenységi rendszere és társadalomfejlesztő programja a szakpolitika homlokterébe került. A *művelődés szakembereinek jogos igénye, hogy a fogalmi rendteremtés mielőbb megvalósuljon, a fogalmi zűrzavar a továbbiakban ne zavarja a munkát, és ne veszélyeztesse a szakterület számára tervezett támogatások megszerzését a jövőben.* Őszinte örömmre szolgál, hogy a Nemzeti Közművelődési és Közgűjteményi Intézet rendelkezik olyan szellemi háttérrel, amely képes e feladat elvégzésére. Ditzendy Károly Arisztid korábbi lapszámainkban kö-

zölt gondolatmenetéhez kapcsolódva, e számban ezúttal gyakorló szakemberek, érdeklődők és tudományos elemzést is vállalók írásainak, tanulmányainak sorával teszünk kísérletet arra, hogy a két fogalmat (közművelődés, közösségi művelődés) minden szakember a maga helyén, teljes bizonyossággal használja, és elősegítse a szakma elmélyülését. A tárgykörben a disputát lapszámainkban tovább folytatjuk, majd május végén, egy országos konferencián szeretnénk pontot tenni e munka végére, hosszú távra kialakítva a szakmai célok, módszerek és eszközök összhangját.

Időről időre számadást is ígértem az olvasóközönség előtt az NKKI munkájáról, illetve számvetést a közeli feladatokról, *elősegítve ezzel a fogalmak és szabatos cselekvések új rendjét* szűkebb környezetünkben.

Számadás. Az egyik legszembetűnőbb hangzó, mind a hagyományokban, mind a köznapi beszédben gazdag jelentésárnyalattal előforduló magyar szó. Életünk során időről-időre visszatekintve az eltelt időszakokra, összegezzük a tapasztalatainkat, levonjuk a tanulságot: számadást készítünk.

Az NKKI élén eltöltött közel hét hónap alatt történekről hosszú lenne most számot adnom. A legfontosabbak között említem, hogy sikerült a súlyos pénzügyi válságot, amivel az Intézetet átvettem, az EMMI Kultúráért Felelős Államtitkárságának a segítségével konszolidálni. Az átszervezés részeként van új Alapító Okiratunk, hamarosan elkészül a szervezeti és működési szabályzat. Az NKKI már részben az új szervezeti forma szerint működik. A stratégiailag fontos programokra folyamatosan, hosszabb-rövidebb ideig dolgozó munkacsoportokat hoztunk és hozunk létre. Jelenleg 14 szakmai munkacsoportunk működik. A többi között 2013. március 8-ára a szakfelületi munkacsoport elkészítette a közművelődés országos feladatellátásának szakfelületét alapjaiban átalakító Javaslatot; a közmunka munkacsoport az NKKI kulturális közmunkaprogram anyagát; arra hivatott munkacsoport az NKKI új adminisztrációs és szervezeti felépítését meghatározó Ajánlást dolgozott ki. Teljesen új feladatot jelent a megyei közművelődési feladatellátást végző szervezetek fokozatos és teljes körű integrálása, ezzel párhuzamosan

a közművelődésben az új feladatfinanszírozás bevezetése a megyei gyakorlatban, az e célra kiemelten kezelt 1.1 Mrd Ft-ból. Napokon belül az NKKI honlapján lesz olvasható a *stratégiaikat megalapozó szakmai koncepció.* Az elmúlt hét hónapos időszakban 6 országos szervezettel kötöttünk Stratégiai Együttműködési megállapodást, melyek alapjai lesznek az NKKI hosszú távú operatív programjainak. Ezen időszak alatt készítettük el a Közösségi művelődés tanár szak képzési kimeneti követelményét, amely alapján 2014-től újra méltó módon jelen lehet szakterületünk a tanárképzésben, felszámolva ezzel a korábbi időszak egyik legsúlyosabb hiányát. Elindult Corvin téri székhelyünkön, a Budai Vigadóban az irodák átalakítása, festése, hogy méltó körülmények között tudja megvalósítani az NKKI a zászlós hajó szerepét.

A leírtak alapján szükséges és lehetséges a pontos *számvetés* elkészítése is. A számvetés lényege abban áll, hogy a megismert tények, összefüggések – így például a folyamatosan elvégzett számadásokból nyert információk, és az azokból levont következtetések – valamilyen külső-belső esemény/körülmény hatására vagy egy új, addig nem vizsgált szempont fényében más, mélyebb összefüggések megértéséhez vezetnek. A közeli jövőre irányuló számvetésem lényege, hogy a megyei integráció teljes körű megvalósulásával, az új szervezet, illetve nagyon sokszínű munkatársi gárda alkalmassá váljon azokra a feladatokra, amelyek programom szerint új minőséget adnak a Nemzeti Közművelődési és Közgűjteményi Intézetnek. A sok esetben szokásszerűen alapuló, vagy kézi vezérléstől terhes, a szükséges feltételek hiányában korlátozott körülmények között működő – jó példával szolgáló kivételek természetesen ezen területen is voltak/vannak – *megyei közművelődési feladatellátó szervezetek olyan egységes működtetésével,* amely lehetővé teszi a vállalt programok megvalósulását. Mindenekelőtt a magyar társadalom önbizalmának megerősítését elősegítve, egy olyannyira remélt, sikeres magyar nép jelenét gazdagítva, ezzel jövőjét szolgálva.

ZÁVOGYÁN MAGDOLNA
főszerkesztő

POLGÁRI KULTÚRPOLITIKA: EREDMÉNYEK ÉS DILEMMÁK¹

Nem könnyű feladat, hogy a magyar kultúra igazgatási helyzetéről és a kultúrapolitika jelenlegi állásáról beszéljünk. Onnan indulok ki, hogy mi a helye a kultúrának a polgári kormányzásban, és végül a jövőbeli finanszírozási kilátásokig, a jövő évi költségvetés szerkezetéig szeretnék eljutni.

Nyilvánvalóan megkerülhetetlen az a kormányzati struktúra, amelyben léteznünk, amelyben dolgoznunk kell. Alapvető vitát generált már eddig is, és ez nem pusztán egy technikai vita, hogy hány államtitkárság legyen egy minisztériumon belül: három, négy, öt, hat, esetleg hét? Az Emberi Erőforrások Minisztériumában már hét államtitkárság van Balog Zoltán miniszter úr keze alatt. Ebben nyilvánvaló értékrendi szándékok is megjelennek; az, hogy a kormány miképpen gondolkodik a kultúráról, annak szerepéről. Szocialista ellenfeleink mindenképpen azt akarják bebizonyítani, hogy a magyar kultúra képviselője ma sokkal rosszabb helyzetben van a kormányzaton belül, mint az ő nyolc évükben volt. Ez azonban nincs így, hiszen egyáltalán nem magától értetődő, hogy éppen az általuk kialakított tárcaszerkezet szolgálja megfelelően a kulturális terület érdekeit.

Nézzük, milyen lehetséges kormányzati modellek vannak. Elképzelhető az, hogy önálló minisztériuma van a kultúrának. Ilyen volt

1998 és 2002 között a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, amely megítélésünk szerint egy jó modell. Akkor az volt a kormányzati logika, hogy minden egyes nagyobb, jól körülhatárolt területet önálló minisztérium képviseljen. Így a minisztériumok és a miniszterek száma is jóval nagyobb volt, mint jelenleg; a humán minisztériumok száma – egészségügyi, családügyi, szociális, oktatási és egyéb – összesen öt volt abban a rendszerben. Most egy viszonylag kis államtitkárság a sporté, míg a mi első kormányunkban annak idején önálló sportminisztérium volt Deutsch Tamás vezetésével. A másik véglet az, ha nagy minisztériumokat hozunk létre, nagy rendszereket működtetünk. Ez a megközelítés részben az ezredforduló ideáihoz közelít, amikor az az elgondolás alakult ki, hogy a humán területeket egy erős minisztériummá fogjuk össze. Balog miniszter úr vezetése alatt ez valósult meg. Minden humán terület, minden olyan részterület, amely nem gazdasági, honvédelmi vagy egyéb speciális – például önkormányzati, jogi, igazságügyi – kérdésekkel foglalkozik, egy csúcstárcaiban, egy humán minisztériumban koncentrálódik, és itt kap helyet a hét államtitkárság között a kulturális igazgatás önálló, viszonylag nagy létszámú és viszonylag erős szakállamtitkársága.

A szocialisták elmúlt nyolc évében, amikor a mi önálló minisztériumi rendszerünket felszámolták, visszaállították azt az egyébként a korábbi szocialista időszakra is jellemző rendszert, hogy az oktatás és a kultúra egymás mellé került. Ennek a rendszernek az előnyeit próbálják minduntalan az orrunk alá dörgölni, hogy akkor a kultúra sokkal jobban tudott érvényesülni. Mi azt gondoljuk, hogy nem így volt. Úgy látom, hogy az a két szélső ponton lévő modell a működőképes, amikor vagy önálló kulturális minisztériumunk van, vagy egy olyan rendszerben dolgozunk, ahol a humán területek kiegészítik egymást. Nálunk például az államtitkári kar hetente háromszor találkozik: hétfőnként politikai államtitkári értekezleten, keddenként és csütörtökönként pedig miniszteri értekezleteken, ami arra ad lehetőséget, hogy a területek közötti munkát sokkal jobban össze tudjuk hangolni egy olyan rendszerben, ahol egyébként mindenki a saját területének az érdekeit akarja hangsúlyosan megjeleníteni. Az a minisztériumi rendszer, amelyben a kultúra az oktatással van együtt, csak abban az esetben lenne jó szerintem a kultúrának, ha annak a tárcának az élén kultúrával foglalkozó ember állna. Ilyen az elmúlt két évtizedben nem nagyon fordult elő. Mindig az oktatás volt a domináns. Hiller Istvánt szoktam a parla-

1 A 2012. október 6-án, a Polgári gondola című rendezvényen elhangzott előadás szerkesztett változata.

menti vitákban azzal szembesíteni, hogy amikor a parlament oktatási és kulturális szakbizottságai egy időben tartják az üléseiket, akkor a volt miniszter – aki mindkettőnek a tagja – rendre az oktatási bizottság ülésén vesz részt. Még ellenzéki politikusként is kifejezi azt, hogy milyen kevésbé fontos számára a kultúra; sokkal lényegesebbnek tartja az oktatás képviselőt és az oktatáspolitikában való aktív részvételt. Tehát a kultúrának egyáltalán nem jó az, amikor az oktatás kistestvéreként kell működni. Az oktatás olyan terület, amihez mindenki jobban ért: mindenki járt iskolába, mindenkinek a gyereke, unokája járt vagy jár iskolába. Az oktatás olyan terület, ahol a frakcióvitákban is számos olyan képviselőtársunk képes hosszabb felszólalásokat tartani, akik egyébként járhatlanok az oktatáspolitikában. Ami tehát a struktúrát illeti, szeretném, ha mindenkinek egyértelmű lenne: nem igaz, hogy számunkra, kultúrpolitikusok számára ez egy kedvezőtlen struktúra.

Ennek a struktúrának is vannak azonban hátrányai. Az érdekérvényesítő képességünk ezzel némileg gyengült. De nem azért, mert a humán csúcstárcát irányító miniszter vagy az egyes részterületek vezetői ne lennének eléggé koncepciózusak. Hanem azért, mert ez egy sajátos helyzet: a minisztériumok közötti vitákban adott esetben kisebbségbe szorulhatunk a kormányzati döntéshozó folyamat során. Vannak olyan ügyek, amikor meg kell ütköznünk a Nemzetgazdasági vagy a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériummal. Ilyenkor nem mindegy, hogy egy kormányülésen a humán területet képviselő politikusoknak hány szavazatuk, milyen súlyuk van. Nemrég Bathó Ferenc, a Nemzetgazdasági Minisztérium helyettes államtitkára mesélte nekem azt, hogy az első kormányzati ciklusban, 1998 és 2002 között az egészségügyi, az oktatási, a kulturális, a szociális és családügyi, valamint a sportminiszterek összefogásából rendszeresen olyan erőter alakult ki egy-egy kormányülésen, ami nem tetszett a mezőgazdasági és a nemzetgazdasági minisztereknek.

Ebben a küzdelemben ma különösen nehéz helyzetben vagyunk, mert az utóbbi két évtizedben folyamatosan csökkent a kultúra presztízse, így csökkent a politika világában az érdekérvényesítő képessége is. Ez alapvetően annak köszönhető, hogy a rendszerváltozás idején kialakult egy olyanfajta közmegegyezés az értelmiség jelentős részében, hogy a kultúra szereplői ne politizáljanak, ne vegyenek részt konkrét közéleti akciókban. Egyfajta arisztokratikus igényrel fellépve úgy gondolták – és még ma is sokan úgy gondolják –, hogy a maguk terepén kell ellátniuk a maguk feladatát, nem pedig pártpolitikai szerepet vállalniuk. Ennek kettős háttere volt. Egyrészt a 1990–1994-es MDF-es kormányzás kudarcai, hiszen akkor igen magas volt azoknak az aránya a parlamenti frakciókban és a kormányzaton belül is, akik valamilyen kulturális, művészeti, humán területről érkeztek. Másrészt hozzájárult az az alapvetően liberális toposz is, hogy a kultúra elvesztette azt a szerepét, feladatát, amit a diktatúra időszakában betöltött. Természetes, hogy mivel a sajtó nem volt szabad, a kultúrán – filmekben, könyvekben és egyéb művészeti alkotásokon – keresztül, rejtett módon, valahogy szépen, óvatosan kellett szembesíteni a társadalmat egy részét, legalábbis a vezetőket mindazzal, ami történik. Mindennek súlyos következményei vannak a mai napig. Gondolok az értelmiség szocializációjára, bizonyos kompromisszumaira és olyan alkukra, sőt azt is mondhatnám: megalkuvásokra, amelyek szerintem nagyon károsak.

Ebből a két dologból következően azt láttuk az elmúlt két évtizedben, hogy egyre kevesebben jöttek a művészet, a kultúra, a közgyűjtemények és a közművelődés világából a politika világába. Egyre kevesebb olyan ember van, aki vállalja azt, hogy művészként, alkotóként, felelős értelmiségként úgymond „kompromittálódjon”, hiszen a kompromisszum, amit magunkkal a politikába lépve megkötünk, óhatatlanul egyfajta kompromittálódásként értelmezhető. Én személyesen is tapasztaltam ezt az elmúlt két év-

ben: számtalan barátomtól, alkotó- és szerkesztőtársamtól, kollégámtól kapok szemrehányásokat, hogy a független alkotói létet „dobtam oda” a politikáért. Szerintem ez a megközelítés nem helyes. Azok a magyar hagyományok, amelyek a kultúra, a művészeti élet szereplőinek direkt politikai szerepvállalását mutatják, követhető, vállalható hagyományok; ki más tudná jobban, mint mi, hogy mire van szükségünk, mit kell képviselnünk, miért kell küzdenünk, hogy hol vannak a problémák. Például a parlament egészségügyi bizottságában többségében orvosok ülnek: házi- és szakorvosok, volt vagy jelenlegi kórházigazgatók. A vidékfejlesztési területen, a mezőgazdasági bizottságban gyakorló gazdák ülnek, akiknek komoly mezőgazdasági tapasztalatuk van, és ugyanezt látjuk az összes többi területen. A kulturális bizottságban viszont többnyire olyan emberek ülnek, akiknek van ugyan közük a kultúrához, de alapvetően fenntartóként: önkormányzati emberek, polgármesterek. Az elmúlt két évben Gulyás Dénes és én, ketten képviseltük alkotóként, előadó-művészként a művészeti területet a kulturális bizottságban, s többé-kevésbé az egész országgyűlésben is, hacsak nem számítjuk még Kukorelly Endrét, aki azóta lemondott a mandátumáról. Ő egyébként a sportbizottságot választotta a kulturális bizottság helyett.

Két évünk van még ebből a ciklusból; a kérdés, hogy ilyen erőfeltételek mellett van-e lehetőségünk arra, hogy nagyívű, átfogó programokat és nagy terveket valósítsunk meg egy olyan minisztériumban, ahol új a miniszter, hiszen miniszter úr a tavasz vége óta a miniszter, és új a kulturális államtitkár is, hiszen én három és fél hónapja vagyok ebben a pozícióban. Ez nagy lehetőség mindkettőnk számára, nemcsak az együttgondolkodás, az együttműködés miatt, hanem azért is, mert új kezdetet jelent mindannyiunk számára – ugyanakkor nagy nehézséget is. Ugyanis két év alatt kellené eljutnunk odáig, hogy az alapok lerakását, a rendszer átszervezését követően a gyümölcs betakarítá-

sának időszakát is megtapasztaljuk. Hallottuk az imént a helyettes államtitkár urat:^{2*} még mindig a struktúra átalakításáról beszélt. Mi is alapvető strukturális problémákról tudunk beszámolni. Az elmúlt három hónap javarészt azzal telt el, hogy húsz év adósságaival szembenézve egy új kulturális rendszer alapjait próbáljuk meg – legalább elvben – rögzíteni. De igazán akkor lesz lehetőségünk a társadalom nagyobb részére is hatással lévő programokat végigvinni, ha még egy kormányzati ciklusra felhatalmazást kapunk a választópolgároktól. Miként az előbb Balog Zoltán miniszter úr is megjegyezte: továbbra is érvényes, hogy kell még négy év, s mindenkinek magával kell hoznia egy-egy embert.

Nagyon súlyos problémákkal kell szembenéznünk, melyek a gyakorlati kormányzásra mindenféleképpen vissza fognak hatni. Az egyik magából a politikai szerkezetből következik, amelyben létezni kényszerülünk: abból, hogy a konzervatív oldalon gyakorlatilag egyetlen pártszövetség létezik, a Fidesz és a KDNP pártszövetsége. Egy olyan hatalmas néppárt, amelytől jobbra csak egy tényleges kulturális stratégiával nem rendelkező radikális párt van, amely számunkra teljesen vállalhatatlan. Tőlünk balra pedig egy olyan politikai erő helyezkedik el, amely ezt az országot a csőd szélére juttatta, s amellyel szintén nem tudunk közös felületet találni. Ezért szerintem az országnak is az az érdeke, hogy hosszú évekre egy polgári jobbközép kormányzati struktúra határozza meg az életünket. Viszont mivel nem egy többpárti, külső kompromisszumok árán létrejött koalícióban dolgozunk, hanem egy olyan néppárti rendszerben, ahol belül kell megküzdenuk bizonyos kérdések tisztázásáért, ennek a politikai konglomerátumnak, a Fidesz–KDNP-szövetségnek kell szavazatmaximalizálásra törekednie a választásokon.

Ez nyilvánvalóan olyan kompromisszumokra kényszerít bennünket,

ami folyamatos elégedetlenséget szül a saját táborunkban is. Olyan széles a merítése a pártszövetségnek, hogy látszólag egymást kioltó értékeknek kell megférniük benne egymás mellett. Ez leginkább nem a gazdaságpolitikában jelenik meg, hanem a kultúrpolitikában. Amikor kiállunk bizonyos értékek mellett, vagy támogatandónak tartunk bizonyos értékeket, mindig lesznek olyanok, akik azt gondolják, hogy ezt nem kellett volna támogatni, mert nem ezért szavaztunk rájuk. És ez fordítva is igaz, amikor nem támogatunk valamit. A néppártiságból az következik, hogy abból a bonyolult hagyományrendszerből, amely a magyar kultúrát és a magyar konzervativizmust egyaránt jellemzi, valamint a magyarok identitását meghatározza, egy-egy részcsoport nem vall mindent a magáénak, sőt van, amit kifejezetten elutasít. Nem csak néhány szélsőséges művészeti megnyilvánulásra gondolok; ez a problémakör ennél sokkal árnyaltabb, ezért a kezelése nagy érzékenységet igényel. A politikai közösségünknek és a szavazótáborunknak az egyben tartása a mi érdekünk is, a kultúrpolitikánknak is érdeke. Mindez szükségszerűen magában rejt olyan csapdahelyzeteket, amelyek egy-egy szűkebb közösség elégedetlenségét is képesek kiváltani. Ez az elégedetlenség abból is táplálkozik, hogy a mi szavazóközösségünkben, a mi értelmiségi bázisunkban is van csalódottság. Sokan arra számítottak az elmúlt két évben, hogy robbanásszerű változás lesz, és ez az ő kulturális missziójukban, civil tevékenységükben is látványos javulással fog együtt járni.

Nem tudok mást mondani, mint hogy e robbanásszerű változás elmaradásának két oka van. Egyrészt az, hogy valójában mi magunk, a mi legszűkebb értelmiségi bázisunk sem képes arra, hogy véghezvigye, amit a maga számára megfogalmazott. Tudom, ez fájdalmas, de szerintem így van. Másrészt nincs pénzünk. Erről külön szeretnék beszélni a költségvetésről szólván, hogy

miként áll a kultúra ügye pénzügyi szempontból. De az a csalódottság és frusztráció, amely a mi szűkebben vett politikai közösségünk kulturális elitjét jellemzi, ugyanilyen módon jellemzi a másik oldal táborát is, már amennyiben két táborról beszélhetünk. Hiszen sokkal összetettebb, kulturálisan sokkal tagoltabb ez a politikai tér, mint azt a választási pártlogika alapján gondolnánk. Vendégként előadást tartottam egy baloldali-liberális zárt értelmiségi közösségben, ahol három és fél órán át egészen kemény kérdésekre is válaszolnom kellett. Abból a beszélgetésből azt szűrtem le a magam számára, hogy nagyon komoly frusztráció van a másik oldalon is, az egzisztenciális bizonytalanság őket is erőteljesen nyomasztja. Valaki azt vetette a szememre, hogy mi erőteljes elitváltást hajtunk végre, az eddigi elitet akarjuk lecserélni a sajátunkra. Erre azt tudom mondani, hogy önmagában a megközelítést is érvénytelennek tartom, mert nincs két elit. Szerintem Magyarországon egy elit van, ez a magyar elit viszont rendkívüli módon tagolt, és vannak olyan csoportjai, amelyek politikai, esztétikai és egyéb szempontok mentén kibékíthetetlen ellentétben állnak egymással, gyakorlatilag már-már kommunikációképtelenek. De nincs két elit. Mi pedig joggal gondoljuk – mert erre kaptunk felhatalmazást –, hogy ebből az elitből a számunkra fontos embereket kell pozícióba hoznunk, még ha ezt nem is mindig tudjuk megtenni, részben az előbb elmondott okok miatt. Ám szerintem ez a politikának teljesen jogos igénye és terrénuma.

A másik gond a szabadság problémája. Számunkra, mint konzervatív politikai erő számára a szabadság alapérték. Sőt én azt szoktam mondani, hogy az elmúlt húsz év politikai küzdelmei és csalódottságai után ez az egyetlen olyan érték, amelyet a rendszerváltozás sikereként tudunk felmutatni. Mít értek ez alatt? A rendszerváltozás utáni csalódottságunk, amely az egész társadalmat jellemzi, abból követke-

2* L. Simon László kulturális államtitkár előtt Maruzsa Zoltán frissen kinevezett felsőoktatási helyettes államtitkár tartott előadást.

zik, hogy a rendszerváltozás eufóriájában mindannyian arra számítottunk, hogy itt egy olyan új országot fogunk építeni, amely néhány évtized alatt felzárkózik a nyugat-európai életszínvonalhoz. Amelynek a demokratikus intézményrendszere stabil, erős lesz, életünk kiszámíthatóvá válik, gazdasági szuverenitásunk erősödik, az állampolgárok és a vállalkozók, az állam és az önkormányzatok is olyan pozíciót fognak betölteni, ami egy normális polgári demokráciában elvárható. Ehhez képest mindenki csalódott valamiben, mindenki veszteségként éli meg az elmúlt húsz évet. Az emberek, a vállalkozók, az állam és az önkormányzatok is véglegesen eladósodtak, továbbra is egzisztenciális bizonytalanság jellemzi az országot. Minden egészségügyi mutató terén az utolsók között kullogunk Európában, igazság szerint senki sem boldog, senki sem nyugodt, senki sem felszabadult ebben az országban. Ezért állítom, hogy csak egyetlenegy érték van, amihez ragaszkodhatunk: a szabadság. A szabadság, mondhatnám: az ország szuverenitása, de látjuk a gazdasági tárgyalások során, hogy ez a szuverenitás is megkérdőjelezhető. Többen is ülnek itt abból a korosztályból, amelynek számára még személyes tapasztalat, hogy itt bizony nem lehetett bármikor bármit mondani és gondolni. Ezért a szabadság az egyetlen, amihez ragaszkodni tudunk.

Ebből következik egy másik dolog, hogy számunkra a művészi szabadság is evidencia. Ám láthatóan sokszor komoly ellentét van a polgári ízlés és a művészi szabadságból következő gyakorlati alkotótevékenység között. Komoly kihívás a polgári kultúrpolitika számára is, hogy miképpen tudjuk ezt a két fontos szempontot összeegyeztetni: azt, hogy van egy elvárásrendszer a saját politikai közösségünkben, és van egy ettől független, létező művészi szabadság, amely egyébként autonóm és sérthetetlen. Az előadó-művészeti törvényt mi magunk egészítettük ki azzal, hogy a művészi szabadságot nem szabad kikezdeni, megkérdőjelezni. A művészeti alkotómunka szabadságának a biztosítása egyébként

is alkotmányos alapjog, ez benne van az Alaptörvényben is. Tehát ez egy nagyon fontos érték. Mit kezdünk azonban azokkal a jelenségekkel, amelyek a mi szavazóinknak esetleg nem tetszenek, és meddig kell méltósággal tolerálnunk olyan dolgokat, amelyek adott esetben a mi ízlésünk-től is távol esnek? Nekem ráadásul külön dilemmám az, hogy mennyiben jelenítheti meg egy politikus a személyes ízlését, értékrendjét és világvégét abban a munkában, amelynek során az egész társadalmat, egy egész ország művészeti életét kell képviselnie. A polgári ízlés és a művészi szabadság között, a konzervativizmus és progresszió között tehát időnként feloldhatatlannak tűnik az ellentét. Mi mégis azt gondoljuk, hogy ezt fel kell oldani. A polgári kultúrpolitikának akkor is erre kell törekednie, ha mindig is lesznek olyanok, akik elégedetlenek, és mindig is lesznek olyanok, akik leveleket írnak nekem, hogy tiltsunk be kiállításokat, színházi előadásokat. Ám ezt nem tehetjük meg, még akkor sem, ha nekünk az adott kiállítás vagy színházi előadás nem tetszik. Volt, aki arra hivatkozott, hogy ő '56-ban harcolt a magyar szabadságért, és éppen ezért az ő kedvéért ezt-és-azt tiltsuk be. Visszaírtam neki – mondanom sem kell, nagyon megsértődött –, hogy ne haragudjon, de Ön épp a kommunista önkényurak és az állami cenzúra ellen küzdött, mi viszont nem akarunk az ő szintjükre süllyedni, mi nem tiltunk be kiállításokat.

Van egy másik problémánk, ami egyre tisztábban látható a politika világában: létezik egy erős korosztályi törésvonal. Ez a törésvonal már-már értékrendi kérdésként teteleződik, és a mi táborunkat is képes erősen megosztani. S ha mi a kultúrpolitikában nem figyelünk a negyven év alatti fiatalok kulturális igényeire, szokásaira, arra a világra, amelyben ők léteznek, akkor előbb-utóbb kulturális okokból el fogjuk veszíteni azt a szavazóbázist, amit nem fogunk tudni visszaszerezni pusztán azzal, hogy egyszer majd az egykulcsos adó révén jobban élhető vagy előnyösebb jövedelmi viszonyokat biztosító országban élhetnek. A miniszter úr utalt rá az

előbb, hogy kultúrpolitika nélkül, a kultúra átgondolt képviselője nélkül mit sem ér a gazdaságpolitika. Ehhez azt is látni kell, hogy a jobboldali, polgári szavazóközösség 18–35 év közötti nemzedéke kulturálisan teljesen más dolgokat preferál, mint mondjuk az ötven év feletti. Ez már-már kibékíthetetlen ellentét, és nagyon fontos kérdés lesz a jövőben, hogy miként tudjuk ezt kezelni. Hogy miként tudjuk azt megtenni, hogy bizonyos embereknek az érzékenysége odafigyelünk, különösképpen a nemzetpolitikában. A miniszterelnök úr nem olyan régen turulszobrot avatott Ópusztaszeren; a közönség, amely ezen részt vett, javarészt ötven feletti volt. Egy húszéves fiatalember nem biztos, hogy ez érinti meg kulturálisan. Pedig ezek a fiatalok a mi potenciális szavazóink, ezeket a fiatalokat meg kell nyernünk és meg kell tartanunk a mi szavazóinknak, mert különben a miniszterelnök úr nem fog máskor szobrot avatni, hiszen a fiatalok szavazatai nélkül nem tudunk választásokat nyerni.

A másik kérdés, amivel folyamatosan szembesülnünk kell, hogy rezervátumnak tekintjük-e a kultúrát, vagy elfogadjuk, hogy az folyamatosan változik. Az előző problémából ez is következik: az a dichotómia, amely mindig is jellemezte a magyar értelmiséget az elmúlt százötven évben, hogy alapvetően befogadó kultúra legyünk-e vagy felzárkózó kultúra. Szerintem egyik véglet sem helyes, valahol a kettő között kell megtalálni a megoldást. Pilinszkynek van egy nagyon érdekes rádióinterjúja a '70-es évekből, amelyben erre a két végletre vezet vissza, hogy mi volt a buktatója a népi-urbánus vitának, illetve miben is állt a konfliktus valójában. Én a mai közállapotokról szólva a népi-urbánus vitának a létét is tagadom, ma nincs ilyen vita, a törésvonalak máshol találhatók. Az viszont egyértelműen megjelenik kérdésként a kultúrpolitikások számára, hogy bezárkózó vagy a világra nyitott kultúrát, kultúrpolitikát képviseljünk-e, illetve, hogy miként találjuk meg az arányokat a hagyományápolás, a hagyománytiszteltetés, az ősi magyar

kulturális elemeknek a mindennapi kultúrába történő beemelése, valamint a világ, a nyelv, az életformák és a kommunikációs csatornák alapvető változásából következő új kulturális minták, alkotások között. Bizonyára az itt jelenlévők közül is mindenki formálódik egy-egy válasz erre a kérdésre. Csak azt tessék elfogadni, hogy mi egy nagy néppárt vagyunk, nekünk a 18 évesekre is tekintettel kell lennünk; oda kell figyelnünk a nemsokára szavazókorba lépő fiatalok kulturális szokásaira, és oda kell figyelnünk a 70–80 éves emberek szokásaira is, akik gyökeresen más elvárásokkal rendelkeznek.

A legfontosabb kihívás az lesz, hogy mit fogunk kezdeni azzal az internetes generációval, amelyik most lép be a kultúrafogyasztók világába. Miért is ez a legfontosabb kérdés? Mert rá kell jönnünk, hogyan lehet az embereket a virtuális közösségi terekből a valós közösségi terekbe becsalogatni. Ahogy már többször elmondtam, ez a jövő közművelődésének a legfontosabb kihívása. Mindezt ráadásul nem csak arról szól, hogy miképpen válhat egy virtuális közösség, mondjuk egy Facebook-csoport – tehát egymással ténylegesen nem találkozó, személyes véleménycserét nem gyakorló emberek egy csoportja – valós közösséggé. Ez arról is szól, hogy képesek vagyunk-e a cselekvés illúzióját valós cselekvéssé átalakítani. Néhány napja egy baloldali közösségben mondtam el: abból látszik, hogy mekkora a probléma, hogy amikor a médiatörvényt elfogadtuk, alakult egy Facebook-csoport „Egymillióan a sajtószabadságért” néven. Most hagyjuk azt, hogy igazuk volt-e vagy sem, a jelenségre akarok rámutatni. Utána volt egy tüntetésük a belvárosban, ahová mindenkit meghívtak, aki a csoport tagja. Az volt a döbbenetes, hogy nagyságrendekkel kevesebben vettek részt ezen a megmozduláson, mint akik az interneten a csoporthoz csatlakoztak, akik „lájkkolták” ezt a csoportot. Ez az eset is azt mutatja, hogy a cselekvés illúziója nem válthatja ki a valós cselekvést. Amikor az interneten a most felnövő nemzedékek tagjai valamit lájkolnak, azt hiszik, ezzel tettek valamit, valahová tartozásuk

tudatát fejezték ki egy ilyen gesztussal. De ez nem ugyanaz, mint amikor ténylegesen cselekszünk valamit. Amikor fogjuk magunkat, felemeljük a fenekünket a székről, elindulunk és teszünk valamit a saját életünk vagy közösségünk életének a jobbítása érdekében. Ez a valós közösségi élmény az, ami hiányozni fog a felnövekvő nemzedékek életéből; ez a hiány alapvetően fogja meghatározni a jövőnket, s felerősíti az egyébként is túlzottan individualista magyar társadalom atomizálódását.

Ráadásul van egy másik problémánk is. Hogy mindeközben a valós közösségi tereink átalakulnak. Azok a terek, amelyekbe be akarjuk hozni a jövő nemzedékeit, már nem azok a terek, amelyek a mi fiatalságunkban, a többségünk fiatalságában létező kulturális terek voltak. A minap éppen erről vitatkoztam az art mozikat képviselő szervezetek vezetőivel. Ők azt mondták, hogy az art mozik még igazi közösségi terek, én pedig azt, hogy nem azok, mert valójában nincs bennük interaktivitás. Amikor én filmklubba jártam még középiskolás koromban, akkor minden egyes vetítés után egy-egy meghívott vendéggel – a rendezővel vagy egy filmesztétával – beszélgettünk. Ettől volt közösségi tér az art mozi, és nem attól, hogy levetítenek egy filmet, mint egy multiplex moziban, aztán mindenki hazamegy. Tehát azt is végig kell gondolnunk, amikor a támogatásokról esik szó, hogy azt az alapvető célt szolgáljuk-e a kultúrpolitikával, hogy ezek a kulturális terek valós közösségi terekként működjenek, hogy valójában legyen bennük interaktivitás, társadalomszervező erő.

Ezek után áttérek a gyakorlati kérdésekre.

Egyrészt az elmúlt fél évben átalakítottuk a Nemzeti Kulturális Alapot. Ez rendkívül sok vitát generált, ezzel tisztában vagyok. Főleg azok számára fájdalmas ez az átalakítás, akik az elmúlt húsz évben meghatározó pozícióban voltak ebben a rendszerben. De ennek az átalakításnak az is a lényege, hogy behozzunk a támogatottak körébe olyanokat, akik az utóbbi években nehezen tudtak bekerülni. Nyilván ebből az is következik, hogy új

szemléletű pályázatokat kell kiírunk, ami még nem sikerült maradéktalanul, mert a kurátorok jellemzően a korábbi évek pályázatai alapján írnak ki új pályázatokat, és nem mindig tudnak megfelelni annak az elvárásrendszernek, amely a kultúrpolitika részéről megfogalmazódik az irányukban. Tudom, vannak olyan pályázatok is, amelyeket egyesek kifejezetten sérelmeznek. Ilyen például a folyóirat- és könyvpályázatok rendszere. Nemrég kaptam egy levelet egy nagyon kedves barátomtól, volt szerkesztőtársamtól, amelyben arra hívja fel a figyelmemet, hogy ha a folyóirat-támogatási rendszer így marad, akkor mi ahhoz járulunk hozzá, hogy azok a folyóiratok, amelyeket az utóbbi nyolc évben átmentettünk a jövőre, megszűnjenek. A világunk változik, és nekünk nem az a feladatunk, hogy az életképtelen formákat, hanem hogy az értékes tartalmakat mentjük át a jövőbe. Egy párhuzammal igyekszem ezt megvilágítani: azzal, amikor a némafilm korszaka véget ért és kialakult a hangosfilmé. Ha valaki akkor mesterségesen, közpénzen próbálta volna segíteni a némafilmgyártást, csak egyetlen dolgot ért volna el: meghosszabbította volna egy életképtelen művészeti formának a haláltusáját. De a világ változásának folyamatát nem tudta volna más irányba terelni, mert a némafilm így is, úgy is megszűnt volna, és mindenképpen azok az alkotók jutottak volna nagyobb terephez, akik már hangosfilmben gondolkodtak. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy nekünk nem az a feladatunk, hogy ötven példányban megjelenő folyóiratokat konzerváljunk úgy, hogy továbbra is ötven példányban jelenjenek meg. Hanem az, hogy azokat az embereket, akik ezekbe a folyóiratokba írnak, ezeket szerkesztik, egy megváltozott mediális térben, az új médiumok világában is publikálási lehetőséghez juttassuk.

Másrészt megkezdtük a kulturális intézményrendszer fenntartásának és finanszírozásának biztosabb alapokra helyezését. A legnagyobb változás a közgyűjtemények területén lesz. Most fejezzük be a múzeu-

mi törvény tárgyalását a parlamentben; ilyen átfogó módosítása a magyar vidéki múzeumi, könyvtári és közművelődési intézményrendszernek voltaképpen az '50-es és a '60-as évek óta nem volt. Azért mondom ezt, mert a megyei könyvtári rendszer az '50-es években, a megyei múzeumi rendszer a '60-as években állt fel. Most egy teljesen új rendszert fogunk kiépíteni, ami nagyon nagy kihívás, de valóban polgári szemlélet alapján fog megvalósulni és működni. A megyei közművelődés területén is jelentős változások lesznek. Ahol viszont csatákat veszünk, ahol nem minden alakul úgy, ahogy szeretnénk – bár emiatt sem kell kétségbeesni –, az az örökségvédelem. A legtöbb vitát talán az generálta az utóbbi hónapokban, hogy mi lesz a magyar műemlékvédelemmel, mi lesz a magyar régészet sorsa. Itt is azzal kell szembenéznünk, hogy akik a magyar kultúrpolitikának, a magyar kormányknak folyamatosan azt sugallják, vagy akár azzal támadnak bennünket, hogy mi úgymond a gazdasági érdekek előtérbe helyezésével a legfontosabb nemzeti érdekünkről mondjunk le, azok nem akarják tudomásul venni, hogy a gazdaság fejlesztése, erősítése ugyanúgy nemzeti érdek, mint a magyar kultúra szolgálata. Jól működő gazdaság nélkül, kiegyensúlyozott adórendszer nélkül, megfelelő állami bevételek nélkül, a gazdaság és a humán szféra harmonikus együttműködése nélkül nincs kultúra. Igaza van miniszter úrnak: a kultúra a lényeg, az a tartalom, amely meghatározza az identitásunkat, de pénz nélkül nincs kultúra. A gazdasági érdek tehát nemzeti érdek, és mi nem végezhethetjük úgy a munkánkat, hogy az egész nemzetgazdaság fejlődését akadályozzuk. Egészen szemléletes példákat tudnék hozni, mondjuk báró Podmaniczky Frigyes tevékenységére utalva: ha akkor is olyan intézményes örökségvédelem lett volna, mint most, a főváros ma nem úgy nézne ki, mint ahogy ismerjük.

Szeretném felhívni arra a figyelmet, hogy sokszor az szolgálja a hosszú távú érdekeinket, ha vállalunk bizonyos áldozatokat, és ami

látszólag pozícióvesztésnek tűnik – s egyébként rövidtávon az is –, hosszútávon esélyt jelenthet egy új rendszer felépítésére. S hogy ez utóbbi már számos területen megkezdődött, arra példaként a színházi életet emelném ki, ahol komoly változásokat értünk el az előadó-művészeti törvény módosításával. Idén először osztunk ki úgy pénzt, hogy már új ösztönző szempontokat is beemeltünk a döntéshozatalba. A 2013-as költségvetés számait már ez fogja meghatározni. Itt is vannak viták természetesen, itt is vannak elégedetlenségek, de mindenki számára elfogadható költségvetést nem lehet alkotni. Óriási változást hozott továbbá a Magyar Művészeti Akadémia létrejötte. A Magyar Művészeti Akadémia nem egy egyesület, mint a többi más művészeti szervezet, hanem egy köztestület, az ezzel járó státusszal és költségvetési finanszírozási segítséggel. Azzal, hogy az Akadémia a főváros egyik legpatinásabb épületét, a Vigadó fogja megkapni székhelyül és szellemi központjául, a magyar művészeti elit hatalmas lehetőséget kapott. Az viszont, hogy ebből hosszútávon tartós intézmény tud-e kialakulni, már nem rajtunk, nem a politikán múlik – hiszen az csak a lehetőséget adja –, hanem a tagság tevékenységén és elhivatottságán.

Végül a 2013-as költségvetésről. Azt mindenképpen ki kell emelnünk, hogy az a két év, ami előttünk van, alapvetően a rendszer stabilizálásáról, az átlátható struktúrák megteremtéséről és persze – mint minden eddigi kormányzati ciklusban – a folyamatos tűzoltásról is szól. Nagyon sok közös küzdelmünk van miniszter úrral, aki oroszlan-ként harcol mindazért, amit az államtitkárság munícióként szállít, de el kell mondanunk, hogy már az is nagy eredmény, hogy jövőre majdnem 13%-kal emelkedik a kulturális államtitkárság költségvetése. Ha ehhez még azt is hozzászámolom, hogy idén mennyit vagyunk kénytelenek zárolni, és felteszem, hogy jövőre nem lesz zárolás, akkor ez még több is lehet. Az ellenzék állandóan azzal ostromoz bennünket, hogy az ő idejükben mennyi kormányza-

ti forrása volt a kultúrának. De ők csak az államtitkárság költségvetését emlegetik, pedig a kulturális költségvetés valójában sokkal bővebb, mert a területet nem csak mi finanszírozzuk. Az államtitkárság 32 milliárd forinttal finanszírozza a kulturális intézményeket. Emellett bőven 11 milliárd forint fölött lesz a Nemzeti Kulturális Alap bevétele. A 6,5 milliárd forintot is meg fogja haladni, sőt ha a filmtörvény módosítását elfogadjuk a parlamentben, akkor jövőre akár a 9 milliárdot is elérheti a filmes támogatások mértéke. 17,6 milliárd forintot fordítunk az önkormányzatok közművelődési és közgyűjteményi feladatainak ellátására. 10 milliárd forint felett fordítunk az önkormányzati színházaknak a Belügyminisztériumon keresztül támogatásra. Ehhez jönnek még hozzá a Külügyminisztériumnál és a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnál lévő jelentős források, például a Balassi Intézet jelenleg az utóbbihoz tartozik (reméljük, egyszer visszakerül hozzánk). Ha mindezt összeadjuk, akkor a jövő évben az állam közvetlen kulturális szerepvállalása megközelelti a 100 milliárd forintot. És akkor a Magyar Művészeti Akadémia önálló költségvetési támogatásáról, valamint jó pár további forrásról még nem is beszéltem.

Röviden így tudom összefoglalni az államtitkárság munkáját és az előttünk álló feladatokat, illetve azokat a kultúrpolitikai elvi dilemmákat, amelyek egy ilyen bonyolult, sokirányú, sokféle hagyományból táplálkozó néppártnak a mindennapi kultúrpolitikáját meghatározzák.

L. SIMON LÁSZLÓ (Székesfehérvár, 1972.) József Attila-díjas író, költő, szerkesztő. 2004 és 2010 között a Magyar Írószövetség titkára. 2010-től fideszes országgyűlési képviselő, az Országgyűlés kulturális és sajtóbizottságának elnöke, 2011 októberétől a Nemzeti Kulturális Alap Bizottságának elnöke, 2012. június 18-tól az Emberi Erőforrások Minisztériumának kultúráért felelős államtitkára.

A KULTURÁLIS KÖZTEHERVISELÉS KLEBELSBERGI MODELLJE

Klebelsberg Kuno

A rendszerváltást követő években felbátorodó kutatók és mindinkább gyarapodó publikációk túlnyomó többsége, *Klebelsberg Kuno* kultuszminiszterségének időszakát – az 1920-as éveket – a hazai kulturális élet „reneszánszának”, személyét a korszak „Medicijének” vagy/és a „kultúra Széchenyijének” tartja. A miniszter munkálkodásával foglalkozó tárgyilagos elemzéseket tényként kell elfogadni, a túlzásoktól korántsem mentes állítások igazságát/valóságát lehet vitatni.

Klebelsberg eredményes munkálkodását általában, az általa létrehozott intézmények számszerűsítésével támasztják alá. A korabeli kulturális infrastruktúra terein megvalósult beruházások tényét ugyanis aligha lehet megkérdőjelezni. A klebelsbergi kultúrpolitikával foglalkozó publikációk túlnyomó többsége ezért szívesen

alkalmazza a „mennyiségi” szemléletű megközelítést. Arról, hogy Klebelsberg, a kulturális élet különféle ágazataiban és terein, milyen módon (módszerekkel) volt képes nagyszabású terveit, részben vagy egészben megvalósítani, kevés szó esik. Kevésbé ismert, hogy miként tudott jelentős összegeket megszerezni a kultúra fejlesztésére-építésére? A publikációk többségéből hiányzik annak *a szerepfelfogásnak a bemutatása, mely szerint a minisztériumi munkavégzés nem más, mint szolgálat, a miniszter pedig olyan „szolga”, akinek kötelessége a kulturális élethez szükséges anyagiak előteremtése és biztosítása. Klebelsberg szavaival: „A miniszteri munka az, hogy meggyőzzem a magyar közönséget arról, hogy ezekre az összegekre szükség van, a pénzügyminisztériumban nyomatékkel képviseljem ezeknek az összegeknek rendelkezésre bocsátását, a parlamentben pedig kieszközljem a hitelek megszavazását”¹*

A KULTURÁLIS ÉLET TÁMOGATÁSÁNAK KLEBELSBERGI MODELLJE

A magyar társadalom anyagi erőforrásainak szerkezetét a kiegyezés (1867) utáni időszakban és a 20. század első felében alapvetően két, egymással kiegyező anyagi tőke jellemezte. Az egyik az un. „kötött

tőke”, volt, amely földhöz, ingatlanhoz – hazához – társult, a másik az un. „mozgó tőke”, pénztőke volt, amelynek a hazája viszont a nagyvilág, amely oda áramlik, ahol magasabb profitot talál.²

A közgazdasági tanulmányokat is folytatott Klebelsberg előtt nem volt ismeretlen a korabeli gazdasági szerkezet. Szakemberként látta, hogy a trianoni Magyarországon előállt állapotok miatt *a kulturális élet legfontosabb támasza elsősorban az állam*, jóllehet politikusként többször is kijelentette: „nem lehet minden üdvöt elvárni az államtól”. Klebelsberg kultúrpolitikájának ambiciózus törekvéseit a pártja keretek közé próbálta szorítani. Miniszterként azonban folyamatosan „feszegette” ezeket a kereteket, ezért sokszor került szembe pártjának „keményfejű” képviselőivel. Ilyenkor többnyire – általában ellenzéki lapokban közölt írásaival – a nyilvánosságához fordult. A Pesti Napló 1926. augusztus 25-ei számában írja: „Kétszeres kötelessége a miniszternek, hogy reformeszméit és terveit a nemzetnek megmagyarázza, és kérje azok megvalósításához a támogatást.” A törekvései többnyire sikerrel jártak. Maga mögött tudva miniszterelnöke, Bethlen István (1874-1946) támogatását, évről-évre egyre jelentősebb nagyságrendű pénzeket tudott kiharcolni tárcája számára.

A klebelsbergi kultúra-finanszírozási modell sajátos elemét képezte

az arisztokrácia áldozatkészségére történő miniszteri hivatkozás. A Trianon utáni állapotokkal tisztában levő Klebelsberg pontosan látta, hogy ez az áldozatkészség „kevés anyagi hozadékkal jár”, a VKM vezetőjeként azonban szükségesnek tartotta ébren tartani „a nemesség történelmi hagyományokban gyökerező kötelességét”. Beszédeiben, publikációiban – különböző variációkban – ezért gyakorta emlegette, hogy amíg „a szerencsésebb nyugat-európai nemzetekbe a felvilágosodott abszolútizmus az állami hatalom kényszereszközeivel maga vezette be a kultúrát, s úgyszólván rájuk erőszakolta a kultúra áldásait, addig a magyar nemzeti törekvéseknek a hatalommal szemben, az államhatalom ellenére kellett érvényesülniök, a nemzeti áldozatkészségnek kellett előteremteni az eszközöket, nagy kultúr-intézmények létesítésére.”³

A klebelsbergi-modell fontos „mozaikját” alkotta a korabeli „amerikai kultúrátámogatási formáció”. Klebelsberg az Országos Magyar Gyűjteményegyetem önkormányzatáról és személyzetük minőségéről benyújtott törvényjavaslat tárgyalásakor, 1922. augusztus 17-én tartott felszólalásában példaként említette: „Ha nézem azt, hogy a modern korban a nagy mecénások hogyan szervezték meg a maguk nagy alkotásait, akkor azt látom, hogy például az amerikai Rockefeller nem maga intézi alapítványainak nehéz, világgraszoló ügyeit, hanem egy szakemberekből álló kollégiumot létesített erre a célra.”⁴

A klebelsbergi kultúra finanszírozási modell meghatározó elemét a „német gyakorlat” jelentette, amely alapvetően befolyásolta a hazai tudományos élet szerveződését. Klebelsberg a Magyar Természet-, Orvos- Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi országos kongresszuson tartott előadásában célként fogalmazta meg, és követendő mintaként említette: „Létre kell jönnie egy nagy társadalmi alakulatnak, egy olyan egyesületnek, amely a német Vilmos Császár-Társulat mintájára alakult..., amely egyfelől a magyar természettudományok képviselőiből, másfelől pedig a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, forgalom, üzemek képviselőiből áll.”⁵

Költségvetési év	Az állam összes kiadásai	A Vallás- és közoktatási tárca összes kiadásai	%
1868 ¹	130.518.300	1.074.000	0,82
1869 ¹	185.508.305	1.346.400	0,73
1870	277.268.816	2.082.378	0,74
1871	237.337.552	4.158.439	1,75
1872 ¹	295.996.997	3.712.021	1,25
1873	299.530.638	4.316.942	1,44
1874	259.368.986	4.202.732	1,62
1875	238.692.786	3.951.707	1,65
1876	254.417.100	4.118.086	1,62
1877	275.791.558	4.027.132	1,46
1878	255.658.600	4.123.446	1,61
1879	395.983.330	4.427.548	1,12
1880	281.794.101	4.446.671	1,59
1881	491.486.069	4.694.820	0,96
1882	384.661.140	5.329.362	1,38
1883	403.518.422	5.694.254	1,41
1884	547.989.022	6.036.788	1,10
1885	362.269.052	6.306.976	1,75
1886	348.864.500	6.466.814	1,85
1887	368.638.005	6.713.203	1,82
1888	362.707.525	6.931.448	1,91
1889	832.948.769	7.092.927	0,85 ²
1890	378.232.615	7.568.664	2,00
1891	402.676.185	7.878.270	1,95
1892	420.736.518	8.476.016	2,01
1893	522.191.597	10.156.219	1,95
1894	1.006.091.769	10.927.941	1,08 ²
1895	515.926.606	13.639.151	2,59
1896	507.613.362	14.703.782	2,88
1897	547.692.441	16.439.301	2,99
1898	522.160.762	16.275.508	3,11
1899	516.931.650	18.776.597	3,63
1900	1.082.793.255	38.201.601	3,54
1901	1.101.832.761	40.549.960	3,68
1902	1.132.084.707	45.639.421	4,03
1903	2.178.459.107	45.233.262	2,08
1904	1.235.783.175	48.619.769	3,93
1905	1.171.260.847	49.567.110	4,23
1906	1.337.128.219	62.093.477	4,64
1907	1.399.473.664	67.548.106	4,83
1908	1.594.359.967	81.287.659	5,09
1909	1.740.630.983	88.202.391	4,49
1910	1.888.306.437	89.452.402	4,74
1911	1.768.348.545	90.133.920	5,10
1912	2.067.920.998	111.263.876	5,35
1913	2.345.036.124	129.834.700	5,54
1914. I-VI. hó	1.447.701.185	72.083.456	4,98
1914/15	6.669.975.830	123.640.479	1,85
1915/16	12.342.864.708	146.811.473	1,19
1920/21 ¹	20.210.748.615	653.703.876	3,23
1921/22 ¹	26.783.757.973	1.113.770.600	4,16
1922/23 ¹	193.455.324.700	8.773.819.000	4,54
1923/24 ¹	3.307.098.533.000	240.464.439.000	7,27
1924/25 ¹	756.582.030	69.288.130	9,15

(Mgi: 1. költségvetési adatok, a többi záró számadási utalványozási adat. – A kiadások 1899-ig forintban, az 1900. évtől kezdve koronában, 1924/25-ben aranykoronában értendők. 2. Az állam összes kiadásai egy nagy, rendkívüli hiteltől eltekintve csak 359.365.553 K-t tettek ki, és ennek az összegnek a tárca összes kiadásai 1,97 %-át foglalják le. Forrás: A magyar tudománypolitika alapvetése. Budapest, Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927. [Szerk: Magyary Zoltán] 13. p.)

Simon Gyula 1979-ben publikált munkájában közölt adatok szerint is a VKM költségvetése 1925 és 1932 között az alábbi képet mutatta:

Költségvetési év	Összköltségvetés (arany)	VKM költségvetése (arany)	3. a 2. %-ban	Beruházás (arany)	5, a 3, %-ban
1925/26	12.064.854.549 K	1.217.775.023 K	10,0	51.776.500 K	4,3
1926/27	1.143.554.386 P	111.615.934 P	9,8	5.673.000 P	5,1
1927/28	1.192.255.320 P	121.251.110 P	10,2	5.763.320 P	4,7
1928/29	1.357.804.290 P	142.676.300 P	10,5	7.880.000 P	5,5
1929/30	1.428.671.400 P	148.275.000 P	10,4	7.930.000 P	5,3
1930/31	1.398.130.000 P	142.635.178 P	10,2	4.047.500 P	2,8
1931/32	1.364.893 P	12.524.100 P	9,2	4.047.500 P	3,2

(Forrás: Simon Gyula: *A polgári iskola és a polgári iskolai tanárképzés története Magyarországon*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 38. p. Mj: A korona stabilizációs árfolyamát az angol fonthoz kötötték. 1 font = 346 000 korona, 1 aranykorona = 17 000 papírkorona. 1 angol font = 23,6 pengő, 1 aranykorona = 1,16 pengő. Az aranyvalutává tett pengő 1927. január 1-én került bevezetésre.)

**ÁLLAMI PÉNZEK.
A KULTUSZTÁRCA
KÖLTSÉGVETÉSI
RÉSZESEDÉSE**

A kutatók általában „Trianon utáni realitásnak tudják be” a magyarországi kulturális élet látványos fejlesztését. A Bethlen-kormány időszakában, a kultusztárca állami költségvetésből való részesedése valóban fokozatosan emelkedett.

A VKM 1880 és 1926/27 közötti évek kiadásai jelzik a kulturális élet felértékelődését, még akkor is, ha a korabeli statisztikai „tabló” nem tekinthető teljesnek. Az állami támogatáson kívül ugyanis a törvényhatóságok, városok, egyházak,

A/ az összes kiadásokból:	1880	1900	1913	1922/23	1926/27
	költségvetési évben %				
I. Egyetemekre	19,35	15,45	11,01	25,78	17,60
II. Tudomány- és művészetpártolásra	6,04	7,95	5,97	5,48	7,98
III. Népinevelésre	22,87	26,83	40,36	44,29	48,84
IV. Egyébre	51,74	49,77	42,66	24,45	25,58
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
B/ a rendes kiadásokból:					
I. Egyetemekre	18,67	12,39	8,94	17,70	15,40
II. Tudomány- és művészetpártolásra	5,40	4,79	4,60	4,89	5,84
III. Népinevelésre	22,87	31,09	35,05	53,44	49,48
IV. Egyébre	53,06	51,73	51,41	23,97	29,28
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
C/ a rendkívüli kiadásokból:					
a/ Az átmeneti kiadásokból:					
I. Egyetemekre	27,62	20,61	36,50	61,08	59,89
II. Tudomány- és művészetpártolásra	72,38	21,29	26,74	16,62	10,08
III. Népinevelésre	-	2,47	10,22	6,77	10,54
IV. Egyébre	-	55,63	26,54	15,53	11,49
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
b/ A beruházási kiadásokból:					
I. Egyetemekre	68,69	32,93	6,46	80,53	25,93
II. Tudomány- és művészetpártolásra	26,09	23,96	6,15	2,77	21,28
III. Népinevelésre	-	8,04	33,00	0,69	48,74
IV. Egyébre	5,22	35,07	54,39	16,01	4,05
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

(Forrás: *A magyar tudománypolitika alapvetése. Budapest, Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927. [Szerk: Magyary Zoltán] 14. p.)*

társaságok és mecénások is áldoztak kulturális célokra. A római katolikus egyház például egyáltalában nem tett közzé adatokat.

Romsics Ignác 1982-ben közölt írása szerint, az állami költségvetésből a kultusztárcának 1896 és 1900 között évi átlagban 2,7, 1900 és 1905 között 3,1, 1906 és 1910 között 4,7, 1913-ban pedig 6,1 % jutott.⁶

Ujváry Gábor⁷ arra hívja fel a figyelmet, hogy 1926/27-ben a VKM kapta a legnagyobb dotációt a minisztériumok közül, sőt 1927/28-tól már meghaladta 10%-ot is. A Trianon utáni Magyarországra a háború előtti állami kulturális kiadások és bevételek 45,7 százaléka esett, az 1926/27. költségvetési évben az 1913. esztendő kiadásainak már 81,23 százalékát érték el.

A KULTUSZTÁRCA VOLTAKÉPPEN HONVÉDELMI TÁRCA IS

A kultusztárca évről-évre növekedő költségvetését Klebelsberg tömören így indokolta a nemzetgyűlés előtt 1925. február 20-án. „Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat, és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős, és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.”⁸ Klebelsberg Kuno kijelentése, amely a költségvetési vita tárgyalásakor hangzott el, korántsem tekinthető szimbolikusnak, nagyon is a valóságot tükrözte. A kormányzati stratégiává emelt kulturális reformprogramhoz szükséges állami költségek növekedését alapvetően abban kell látni, hogy a kulturális tárca kapta meg a honvédelmi tárcának szánt összegek jelentős részét. A trianoni békediktátum ugyanis szabályozta a magyar honvédség létszámát. Bethlen István (1874–1946) miniszterelnök ezért megpróbálta kijátszani – nem

is sikertelenül – a Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottságot. A magyar nemzetgyűlés 1921. december 19-én Vass József (1877–1930) előterjesztésében hagyta jóvá a „Lex Karafiáth”-ot, azaz az LIII. tc-et, az úgynevezett *testnevelési törvényt*, mely a Végrehajtási Utasítással: az 1924. január 31-én közzétett 9000/1924. sz. VKM rendelettel együtt kimondja: a testnevelés az állam feladata. Hogy ennek megfelelően a kormányzat, létrehozza a Levente Egyesületeket, s elrendeli, hogy az iskolát elhagyó ifjúság (pontosabban a nemzetnek minden férfi tagja) 21. életévének betöltéséig köteles részt venni a *Levente Egyesületek* keretei között megszervezett foglalkozásokon. A kényszerűen leszerelt hivatásos katonatisztek nagy része leventeoktatóként működött tovább. Az állami elemi iskolák tanítóiból pedig leventeoktató munkájuk révén burkolt tartalékosított-keretet hoztak létre. Klebelsberg nagy érdeme, hogy a honvédelemre szánt, kultusztárcánál elrejtett összegek nagy részét – hivatkozva a testnevelési (levente) törvényre – tornatermek létesítésére, a sportlétesítmények támogatására, játszótérek létesítésére tudta fordítani.

A NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN

Az európai léptékű kulturális infrastruktúra kiépítésében meghatározó szerep jutott a népszövetségi kölcsönnek. Ahhoz, hogy a magyar gazdaság átálljon a békés termelésre, jelentős szerkezeti váltásokra volt szükség. A kormányzat kezdetben az infláció eszközéhez nyúlt, mely azonban alááshatta volna az ország gazdaságát. A korona inflációját várók külföldi valutába fektették pénzüket, ami csak fokozta az infláció mértékét, a szabad tőke másik része az ingatlan-, illetve az értékpapírpiacon vándorolt. 1924. augusztus 1-jén, az infláció csúcán, egy aranykorona 18.484 papírkoronát ért! Nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar gazdaságot csak külső tőkeforrások segítségével lehet stabilizálni. Elkerülhetetlen a külföldi tőke bevonása. Bethlen külpolitikájának köszönhetően 1922. 09. 18-án Magyarországot felvették a Népszö-

vetségbe. A kormány 1923-ban kölcsöntárgyalásokat kezdett nyugat-európai politikai és pénzügyi körökkel. A sikeres tárgyalások eredményeként Magyarország 1924 júliusában (307 millió aranykorona névértékben, 250 millióós tényleges átutalással) megkapta a népszövetségi kölcsönt. A 307 millió aranykorona névértékű összeg több mint felét – 170 milliót – Anglia, a másik felét további hat ország – főként az Egyesült Államok, Olaszország és Svájc – nyújtotta. A kormány vállalta, hogy gazdasági életét két és fél esztendő tartamára a népszövetség ellenőrzése alá helyezi. Az államháztartás pénzügyi egyensúlyának helyreállításában nagy érdemekeket szerzett Bud János (1880–1950) pénzügyminiszter (1924. 11. 15-től 1928. 09. 05-ig, majd 1928. szept. 5-től 1931. 08. 24-ig közgazdasági, ill. 1929. 08. 31-től 1931. 08. 24-ig egyben kereskedelemügyi miniszter is). 1924-ben létrehozták a *Magyar Nemzeti Bankot* (1924. V. tc.), amelyet a bankjegykibocsátás monopóliumával ruháztak fel, és rövidesen a világ első jegyintézetei közé emelkedett. 1924 júniusában megszűnt az infláció, az államháztartás már a harmadik költségvetési félévben felesleggel zárult. Az ország gazdasága stabilizálódott, 1929-re számos területen túlszárnyalta az utolsó háború előtti év (1913) teljesítményét, ugyanakkor azonban a gazdaság külföldi tőkén nyugodott. A népszövetségi kölcsön nagyban közrejátszott a gazdaság talpra állításában, megnyitotta az utat újabb külföldi kölcsönök, jövedelemforrások és befektetések lehetőségének. A kormány a kölcsönből finanszírozta a gazdasági szerkezetváltást, bevezetésre került az új valuta, a pengő (1925. XXXV. tc.). Az aranyvalutává tett pengő árfolyamát az angol fonthoz igazították (1 angol font = 23,6 pengő, 1 aranykorona = 1,16 pengő). Az 1927 januárjában megjelent új pénz csakugyan szilárd és sokáig értékálló maradt.⁹ A vád, hogy a kormány a külföldi kölcsönök nagy részét improduktív beruházásokra fordította, kevésbé állja meg a helyét. (A hivatkozások többnyire a lillafüredi Palota Szálló építését említik.) A népszövetségi kölcsönből jutott hitel a mezőgazdaság, a turizmus, a villamos ipar, a közlekedés

fejlesztésére. Sikerral oldották meg a városok hitelproblémáját. Olyan beruházások fémjelzik ezt a korszakot, mint a csepeli szabadkikötő, a Budapest-Hegyeshalom vasútvonal villamosítása, a Budapest-Bécs autótút, a balatoni körút vagy a dunaföldvári Duna-híd megépítése. Az európai Klebelsberg látta, hogy a szerény eszközökkel bíró, de fejlesztésre váró országban az emberi erőforrások, a tudomány, az oktatás, a művelődés és a művészetek ügyét kell az egyik olyan beruházási prioritásnak tekinteni, amely aztán a felemelkedést más területeken is segíti mozgásba hozni, a társadalomban innovációs erővel bír.¹⁰ Ma már nyilvánvalóvá vált, hogy a hazai kulturális infrastruktúra fejlesztése, az egyetemek, oktatási és

tudományos intézmények létesítése, a nagyméretű iskolaépítési program nem tekinthető improduktív beruházásnak. Olyannyira nem, hogy ez az intézményrendszer még az 1945 utáni romló társadalmi talajon is képes volt hosszú évekig őrizni a kultúra (tudomány, művészet, oktatás és közösségek) alapértékeit.

A „LEGKÉNYELMETLENEBB MINISZTER”

Bud János (1880–1950) „...az igen t. pénzügyminiszter úr minden barátság ellenére is, amely bennünket régi idő óta összeköt, a legkényelmetlenebb miniszternek szokott engem nevezni, ha ...folyvást

kérek ...összegeket közoktatásügyi célokra...” – említette Klebelsberg, amikor a nemzetgyűlés 1926. május 11-iki ülésén betervezte a kultusztarca költségvetését.¹¹ A kultuszminiszter kijelentése nem járhatott messze az igazságtól. Klebelsberg Kuno, aki a kormány második embere volt, és maga mögött tudhatta a miniszterelnök, Bethlen István támogatását, jelentős beruházásokat tudott kiharcolni a VKM számára. Mindez azzal járt, hogy a nemzetgyűlés elé terjesztett kormányzati budget-ék leginkább vitatott, sőt kifogásolt tételeit a VKM rovatai képezték. A VKM elfogadott költségvetéseiben szereplő *beruházásokra szánt összegek*, 1925 és 1931 között az alábbi képet mutatták.

Az 1925/26. évi állami költségvetésből XVI. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

5.	Debreceni „Tisza István” tudományegyetem: Orvostudományi építkezések folytatására	11.600.000
6.	Pécsi „Erzsébet” tudományegyetem: Az átvett állami épületek átalakítására	1.160.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: A kisvárdai állami Bessenyei György reálgymnázium építkezésének befejezésére A budapesti IX. ker. állami Fáy András reálgymnázium építkezésére	652.500 145.000
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építkezésére	580.000
16.	Bábaképzőintézetek: A szolnoki bábaképzőintézet építésére	4.350.000
19.	Elemi népiskolák: Elemi népiskolai épületek létesítésére	1.885.000
20.	Kisdédóvó-intézetek épületeinek létesítésére	58.000
21.	Nem állami iskolák támogatása: Tanyai iskolák létesítésére	29.000.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló-intézet építésére	2.436.000

(Forrás: XV.tc. Országos Törvénytár 1925. június 27-én kiadott 10. száma.)

Az 1926/27. évi állami költségvetésből XVI. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

4.	Szegedi „Ferenc József” tudományegyetem: Egyetemi új építkezésekre	464.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: A kisvárdai állami Bessenyei György reálgymnázium építkezésére A budapesti IX. ker. állami Fáy András reálgymnázium építkezésére	160.000 152.000
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építkezésére	480.000
14.	A felsőkereskedelmi iskolai tanárképző intézet elhelyezésére	61.600
16.	Bábaképzőintézetek: A szolnoki bábaképzőintézet építésének befejezésére és felszerelésére	290.000
19.	Elemi népiskolák: Elemi népiskolai épületek létesítésére	80.000
20.	Kisdédóvó-intézetek és menedékházak: Kisdédóvó-intézetek épületeinek létesítésére	9.720
21.	Nem állami iskolák támogatása: Tanyai iskolák létesítésére	1.624.000
24.	Tudományos célok támogatása: Külföldi Collegium Hungaricumok építésére A bécsi Collegium Hungaricum átalakítására és bővítésére Egyetemi internátusok kiépítésére	1.360.000 200.000 80.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló-intézet építésére A Tihanyi Biológiai Intézet létesítésére	472.000 240.000

Az 1927/28. évi állami költségvetésből
XVI. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

4.	Szegedi „Ferenc József” tudományegyetem: Egyetemi új építkezésekre	750.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: A kisvárdai állami Bessenyei György reálgimnázium építkezésének folytatására A budapesti IX. ker. állami Fáy András reálgimnázium építkezésének folytatására	160.000 250.000
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építkezésére	500.000
15.	Szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák: Mezőgazdasági iskolák céljaira	100.000
21.	Nem állami iskolák támogatása: Tanyai iskolák létesítésére	1.500.000
24.	Tudományos célok támogatása: Külföldi Collegium Hungaricumok építésére A bécsi Collegium Hungaricum átalakítására és bővítésére Egyetemi internátusok építésére	1.200.000 200.000 100.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló intézet felszerelésére A Tihanyi Élettani Intézet építésére és felszerelésére A Magyar Nemzeti Múzeum új épületeinek muzeális célokra való átalakítási és berendezési költségeire	100.000 713.000 100.320

(Forrás: XI. tc. Országos Törvénytar 1927. június 30-án kiadott 5. száma.)

Az 1928/29. évi állami költségvetésből
XVI. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

4.	Szegedi „Ferenc József” tudományegyetem: Egyetemi új építkezésekre	750.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: A kisvárdai állami Bessenyei György reálgimnázium és internátus építkezésének és berendezésének befejezésére A budapesti IX. ker. állami Fáy András reálgimnázium építkezésének és berendezésének befejezésére A hatvani állami reáliskola építésének előmunkálataira	80.000 400.000 80.000
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építkezésére	930.000
15.	Szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák: Mezőgazdasági iskolák céljaira	100.000
20.	Kisdédóvó-intézetek és menedékházak: Kisdédóvó-intézetek épületeinek létesítésére	1.000.000
21.	Nem állami iskolák támogatása: Tanyai iskolák létesítésére	2.000.000
24.	Tudományos és diákjóléti célok támogatása: Külföldi Collegium Hungaricumok létesítésére A bécsi Collegium hungaricum átalakítására és bővítésére Egyetemi internátusok építésére Természettudományi intézet építésére, Szegeden	1.200.000 200.000 100.000 900.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló-intézet felszerelésére A Magyar Nemzeti Múzeum új épületeinek muzeális célokra való átalakítási és berendezési költségeire	100.000 100.000

(Forrás: XXXIII. tc. Országos Törvénytar 1928. június 29-én kiadott 19. száma.)

Az 1929/30. évi állami költségvetésből
XVII. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

4.	Szegedi „Ferenc József” tudományegyetem: Egyetemi új építkezésekre	700.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: I. Középiskolák: A budapesti IX. ker. Fáy András reálgymnázium építkezésének és berendezésének befejezésére utolsó részlet A pesterszébeti Kossuth Lajos reálgymnázium építkezési költségeihez való hozzájárulás A kispesti Deák Ferenc reálgymnázium építkezési költségeihez való hozzájárulás II. Nevelőintézetek: Pécsi nevelőintézet építkezéseire	20.000 240.000 240.000 50.000
12.	Testnevelés: Testnevelési célokra	1.000.000
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építésére	930.000
15.	Szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák: Mezőgazdasági iskolák céljaira Iparostanonc iskolák építésére	450.000 200.000
20.	Kisdédóvó-intézetek és menedékházak: Kisdédóvó-intézetek épületeinek létesítésére	450.000
21.	Nem állami iskolák támogatása: Tanyai iskolák létesítésére	950.000
24.	Tudományos és diákjóléti célok támogatása: Hazai és külföldi egyetemi internátusok építésére A Bécsi Collegium hungaricum átalakítására és bővítésére Természettudományi intézet építésére, Szegeden	1.200.000 100.000 900.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló intézet felszerelésére A Magyar Nemzeti Múzeum új épületeinek muzeális célokra való átalakítási és berendezési költségeire	100.000 400.000

(Forrás: XXXI. tc. Országos Törvénytár 1929. június 29-én kiadott 15. száma.)

Az 1930/31. évi állami költségvetésből
XVII. fejezet. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium:

4.	Szegedi „Ferenc József” tudományegyetem: Egyetemi új építkezésekre	700.000
6.	Pécsi „Erzsébet” tudományegyetem: A soproni evangélikus hittudománykari épület felépítésére	300.000
11.	Középiskolák és középiskolai internátusok: I. Középiskolák: A szombathelyi reáliskola építkezési költségeihez való hozzájárulás II. Nevelőintézetek: Pécsi nevelőintézet építkezéseire	220.000 47.500
13.	Polgári iskolák: Polgári iskolák építésére	800.000
15.	Szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák: I. Mezőgazdasági népiskolák Nagyobb helyreállításokra és hiányos gazdasági épületek pótlására II. Iparos és kereskedő tanulók iskolái Iparostanonc iskolák építésére	40.000 40.000
21.	Nem állami iskolák támogatása: Elemi iskolai építkezésekre	500.000
24.	Tudományos és diákjóléti célok támogatása: Természettudományi intézet építésére, Szegeden	900.000
25.	Országos Magyar Gyűjteményegyetem és annak Tanácsa: A Konkoly-Thege-féle csillagvizsgáló intézet felszerelésére A Magyar Nemzeti Múzeum új épületeinek muzeális célokra való átalakítási és berendezési költségeire	100.000 400.000

(Forrás: XX. tc. Országos Törvénytár 1930. július 1-jén kiadott 13. száma.)

AMIKOR AZ ÁLLAMI PÉNZEK NEM ELÉGSGÉSEK

A beruházási tételek korántsem tükrözték a kulturális infrastruktúra fejlesztésére szánt összegeket.

Klebelsberg fennmaradt iratanyaga azonban szinte semmit sem árul el abból, hogy terveinek megva-

lósításához, nem kormányzati/állami forrásokból, miként tudott aránylag jelentős nagyságrendű pénzeket szerezni – írja *Glatz Ferenc*, amikor megpróbálta kideríteni, hogy a Magyar Történelmi Társulat elnökeként hogyan és milyen forrásokból sikerült előteremteni a könyvek kiadásához szükséges anyagiakat.¹²

ARISZTOKRATA MECÉNÁSOK

Klebelsberg, 1921. december 30-án, a *Magyar Történelmi Társulat* közgyűlésén nyitó előadást tartott. Az előadásának bevezető részében elsősorban a „kötött tőke képviselőihez” fordult. „Midőn nem az államkincstár ajtaján ko-

pogtattunk, hanem a társadalomhoz fordultunk, akkor hagyományos magyar utakon jártunk. A tudomány- és művészetpártolás minálunk nem volt fejedelmi s csak kevésbé volt állami feladat. Szimbolikus e tekintetben a külföldi nagy akadémiák és a mi akadémiánk alapítása és kifejlődése közötti különbség. Míg a Magyar Tudományos Akadémia nemzeti alapítás, mely anyagi eszközeit is a társadalom áldozatkészségének köszönheti, addig a kontinens hasonló nagy intézményeit többnyire az uralkodók alapították...¹³ Klebelsberg, aki szenvedélyesen érdeklődött a történetkutatás iránt, származása és rokonsága okán remélte, hogy a reformkorban kezdődött nemzetépítő törekvés a 20. század legelején is még létező hagyomány, amelyre lehet számítani. Állami köztisztviselőként viszont érzékelte azt a társadalmi és politikai ártrendeződést, amely során folyamatosan csökkent az arisztokrácia közéleti súlya. A kultúrpolitikus Klebelsberg abban bízott, hogy a jelenség felerősíti az arisztokrácia hagyományos „cselekedetét”, a kultúra pártolását, amely növelheti e társadalmi réteg etikai tőkéjét. Ismert, hogy a magyar arisztokraták közül, a reformkort követően is még sokan, jelentős összegekkel támogatták a kulturális élet fejlesztését. Néhányan a legismertebbek közül: Báró *Sina Simon* (1810-1876) élete végéig azok közé tartozott, akik minden fontosabb magyar gazdasági és kulturális mozgalmat támogattak. Bőkezű adományaival hozzájárult a nemzeti intézmények létesítéséhez. „1856 májusától 1876-ig több mint 550 ezer forintot adott jótékony és kulturális intézetekre. Ebben az összegben nincs benne az athéni görög akadémia egy milliót meghaladó teljes költsége, amelyet egészen ő alapított és épített fel, és a már apja által megkezdett ottani csillagvizsgáló intézet, amelynek felszerelését s az ott alkalmazott szakemberek díjazását egészen ő vállalta el, ami ismét 20 éven át 200 ezer forintba került. 1858. augusztus 14-én 80.000 forintot ajánl

fel a célból, hogy az Akadémia „saját, hozzá illő lakhelyre” tehesen szert. Ajánlata az MTA székházára szánt első, s egyben legnagyobb magánadomány volt. A Nemzeti Színházat többször is, összesen mintegy 25 ezer forint összeggel támogatta. A Magyar Nemzeti Múzeum éremtárának 2000, a Nemzeti Casinónak 6000 forintot adott. Fölkarolta a Képzőművészeti Főiskola ügyét, 2000 forinttal támogatta a lipótvárosi Bazilika építését, 3000, illetve 1000 forintot adott barátai, Eötvös József és Deák Ferenc emlékművére, valamint 3000 forintot Széchenyi István kéziratának megvásárlására. Sina Simon a tizenkilencedik század egyik legnagyobb kultúra- és tudománytámogató mecénása, a becslések szerint adományai Ausztria és Magyarország területén meghaladták a félmillió forintot.”¹⁴ *Vigyázó Ferenc*, gróf (1874–1928) a szüleitől örökölt egész vagyonát: birtokait, bérházakat, kastélyokat, gazdag óragyűjteményét, 17.000 kötetes könyv-, kódexgyűjteményét és értékes festményeit a nagy anyagi gondokkal küzdő MTA-ra hagyta.¹⁵ *Semsey Andor* (1833–1923) nagybirtokos, természetbúvár, a magyar tudomány mecénása gyakorlatilag teljes vagyonát, több mint kétfélmillió aranykoronát a hazai tudományos élet finanszírozására fordította. Felkereste Európa legfontosabb földtani intézeteit és múzeumait, s számos ásvány- és kőzetgyűjteményt vásárolt meg múzeumaik számára. Támogatta *Herman Ottó* (1835–1914) kutatásait, *Eötvös Loránd* (1848–1919) gravitációs kísérleteit, a geológusok és geográfusok kutató munkáit és külföldi útjait. Az ő támogatása tette lehetővé a Balaton-monográfia kiadását is. 1890-ben százezer forintos alapítványt hozott létre a Magyar Tudományos Akadémia magyar szakkönyvkiadásának javára, és nagy összeggel járult hozzá az 1895-ben életre hívott Eötvös Collégium alaptőkéjéhez.

A kulturális életet támogató arisztokratákra számító és a hagyományokra alapozó Klebelsberg – a *Magyar Történelmi Társulat* elnöke-

ként – jó taktikusként, programszerűen meghirdette a nemesi levéltárak kutatását. Glatz szerint: „A Társulat azzal, hogy „történelmi”, a történelemmel foglalkozik, azt is jelenti, hogy az ő történetükkel, az ő családjaik történetével foglalkozik.”¹⁶ Tudott, hogy Klebelsberg jó kapcsolatokat ápolt a Habsburg-családdal. Közismert és bizonyítható, hogy a *Fontes*-sorozat – alapvetően forrásdokumentáció – programjában a nádorkötetek, a főherceg-nádorok iratainak kiadására is akkor került sor, amikor *József főherceg* (400.000 korona) mint mecénás, megjelenik. A mecénások között volt *Eszterházy Pál* is. Nem szabad megfeledkezni a történet-tudományi kutatások egyéb hozzájárulásairól sem. A kutatók nemcsak az „arisztokrata nádorok nemzetépítő” törekvéseiről gyűjtöttek adatokat, hanem olyan „egyéb, járulékos” információkra és ismeretekre is szert tettek, melyek jelentősen hozzájárultak a magyar történetírás gazdagításához és pontosításához.

AGRÁRIUSOK ÉS AZ ÉRDEKELTSÉGI ISKOLÁK

A Klebelsberg és munkatársai által kidolgozott népiskola fejlesztési programot 1925. június 25-én terjesztette elő a pénzügyi és közoktatási bizottságával együttes ülésen, és azt néhány kisebb módosítással 1926. április 11-én bozótotta a Nemzetgyűlés elé.¹⁷ A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló törvény, 1926. évi VII. tc.-ként vonult be a törvénytárba. Az építkezés menetrendje 3475 új tanterem és 1525 tanítói lakás létesítését írta elő. A program figyelemreméltó vonása volt, hogy szélesíteni akarta a társadalmi érdekeltséget az iskolák létesítésében és fenntartásában. Klebelsberg a törvényjavaslat előterjesztésének indoklásában megjegyezte: „méltányolandó, hogy akinek az ország területéből tekintélyes része van, vagyis, aki egy nemzeti vagyon tekintélyes részé-

nek ura, tekintélyes részt vállaljon magára a kulturális terhekből.”¹⁸ Klebelsberg abban reménykedett, hogy az agráriusok egy része anyagilag is fogja támogatni a népiskola építési programját. Klebelsberg a népiskolai törvény elfogadása előtt, az Országos Gyermekvédő Liga 1926. április 25-iki közgyűlésén tartott beszédében¹⁹ határozottan leszögezte: „Három éven át kértem a nagyvagyon, csinálja meg a majorsági iskolákat a latifundiumokon. Nem csinálták meg a maguk jószántukból, amikor érdekük lett volna. Most törvénnyel rájuk kényszeríttem.”

Klebelsberg már 1926. május 11-én igen részletesen tájékoztatta a képviselőházat arról, hogy tárcájában tart a népiskola építési program megvalósításában.

A miniszter érvelése figyelemre méltó, ezért érdemes hosszabban is idézni belőle. Klebelsberg tényként (szinte ultimátumszerűen) közölte: „a már letárgyalt építkezések összköltsége 176 milliárd, tehát több mint az állami összes fedezet. Eből az állam viselne 85 milliárdot, vagyis a kiadások 48 %-át, további kölcsönként adna 22,7 milliárdot, vagyis az összköltségnek 13 %-át, a többi költségeket pedig a helyi tényezők viselnék. Végeredményben tehát az állam ehhez a programhoz 108 milliárddal járul hozzá. Ezek letárgyalt építkezések, amelyekre nézve a községekkel megvan a teljes megállapodás. Az előrebocsátott nagy összegből még 28 milliárd áll rendelkezésre, ...ehhez járul a helyi tényezők 40 milliárd koronára tehető hozzájárulása, vagyis 55 %, kölcsön 6 milliárd, vagyis 16 %... (amely) egy részét rövidlejáratú kölcsönökben folyósítjuk. Ha ezt nem tennénk, akkor a községek vagy nem bocsátanák rendelkezésre az összegeket, vagy pedig óriási kamatokat kellene fizetni és ezzel a háztartások költségét mód nélkül megdrágítanók, úgyhogy a pótdadó szökkenne fel. Az eddig lekötött segéllyel és kölcsönrel 228 községben 152 belterületi és 271 külterületi, vagyis összesen 423 iskola építését tettük lehetővé, mégpedig belterületen 359 tanteremmel és 270

tanítói lakással... Ez tehát kitesz 695 tantermet és 403 tanítói lakást, vagyis 1098 objektumot. Egy-egy ilyen objektum átlag 160 millió koronába, vagyis 11.000 aranykoronába, 12.800 pengőbe kerül, amelyhez az állam átlag 78,1 milliárddal járul hozzá. A jövő évi hitelből még rendelkezésünkre álló 28 milliárd terhére körülbelül 250 objektumot tudok építeni, 158 tantermet és 992 tanítói lakást, és így, a két éves hitelből összesen 853 tanterem és 95 tanítói lakás, együtt 1348 objektum kerül ki.”²⁰

Klebelsberg bízott abban, hogy állami hozzájárulásokkal és a helyi érdekeltségekre háruló pénzekkel együtt, öt év alatt elegendő számú népiskola épülhet. Idővel azonban be kellett látnia, hogy a 3500 tanterem és 1750 tanítói lakás felépítéséhez nem elegendő a rendelkezésre álló pénz,²¹ annak ellenére, hogy a törvény szerint: „A községi és az érdekeltségi jellegű iskolák építéséhez szükséges kézi- vagy ígásmunkával az érdekeltség valamennyi tagja hozzájárulni köteles.” Az agráriusok ugyanis nem voltak hajlandók vállalni a pénzügyi teherviselést. Klebelsbergnek „különösen rosszul esett ... egyes nagybirtokosok állásfoglalása az iskolaépítési kötelezettséggel szemben... A felsőházban egy alkalommal egyszerre három nagybirtokos indult ellene rohamra: Szily Kálmán vette őt védelmébe, s a vita végén Bethlen állt ki mellette” – írta életrajzírója, Huszti József.²² A népiskola építési akció öt éve alatt összesen 26 érdekeltségi jellegű iskola létesült.²³

A Klebelsberg miniszterségét méltató *Huszti József*, az 1926. évi VII. tc. elfogadást követően létrehozott *Országos Népiskolai Alap* számára biztosított hitelek felhasználását összegezte: „Az összeg 33.260.000 P-t tett ki. Ehhez járult ugyanazon évben még 11.000.000 P, továbbá még 2.000.000 P. 1929/30-ban újabb 950.000 P-t kapott erre a célra. Ez összesen 48.260.000 P-t tett ki. Számítása szerint az 5000-es program teljes befejezéséhez még 1.050.000 P-re lenne szükség, aminek folyósítására ígéretet kapott. A végső elszámolás igazolta

az előzetes kalkulációk reális voltát. Klebelsberg az összes költséget 57-60 millió aranykoronára becsülte, vagyis kerekén 66-70 millió P-re. Az 5000 objektum felépítése, beleszámítva a helyi tényezők hozzájárulását is, végeredményben 64.350.000 P-be került, amelyből az állam hat költségvetési év folyamán 48.260.000 P-t vállalt.”²⁴ Végső összegzések szerint a Klebelsberg-féle népiskola építő program keretében végül is 502 új iskola épült 1925. október – 1930. december között. Az 502 iskolából 402 tanyai iskola volt.²⁵ Az 1927-ben bevezetett pengőben számolva, a népiskolai objektumok építési költsége 51 milliót tett ki, amelyből az állam 25 millió pengőt tudott magára vállalni.²⁶

A HAZAI BANKOK ÉS AZ IPARI TŐKE

A Wagner Adolph (1835-1917)²⁷ közgazdász személyére és kurzusaira mindig nagy tisztelettel emlékező kultuszminiszter Klebelsberg pontosan ismerte, hogy a pénztőkének nemcsak a nemzetgazdaság fejlődésében, hanem a kulturális élet fejlesztésében is komoly helye és jelentős szerepe van. A hazai bankokhoz és ipari nagytőke képviselőihez fűződő kapcsolatának volt köszönhető, hogy amikor a Magyar Történelmi Társulat elnökeként, 1917. április 26-án meghirdette az újkori források kiadását, a folyószámlán már májusban ott szerepelt hat nagy pénzintézet neve és felajánlása. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (10.000 K), Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület (10.000 K), Magyar Általános Hitelbank (10.000 K), Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (10.000 K), Magyar Jelzálog Hitelbank (6.000 K), Magyar Agrár- és Járadék Bank Rt. (4.000 K).²⁸

A vesztes világháború államaként, a Tanácsköztársaság okozta felfordulás után, a trianoni békediktátum következtében egyharmadára zsugorodott Magyarországon kialakult helyzetben megbomlott a „két tőke” duális szerkezete. A „kö-

tött tőke egyre inkább nemzeti, regionális/lokális” értelmezést nyert, a szabad tőke viszont „kozmpolita természetű, nem nemzeti, hanem idegen” lett. A kétféle álláspont és a két eltérő ideológia lassan átszötte a társadalom „szövetét”. A felerősödő „neonacionalizmus” a nemzetközi pénzvilágot a zsidó nagytőkésekhez, és a velük „sajátos viszonyban álló munkásságot” ahhoz a nemzetköziséghez/nemzeti-etlenséghez társítja, amely alássa a „családi, nemzeti, állami összetartozást” – állapította meg Glatz.²⁹

A Bethlen-kormány második embereként, a kultusztárca vezetőjeként, a korabeli politikai helyzethez és állapotokhoz igazodó politikus Klebelsberg az iskolán kívüli népművelési szakértekezleten – 1923. június 15-én – elhangzott előadásában arra hívta fel a jelenlévők figyelmét, hogy „erősíteni és öntudatosá kell tenni a nemzeti érzést, hogy a pacifista mezbe burkolódó kozmpolita, sőt egyenesen hazafiatlan hangulatok, szélesebb rétegekben a fejüket fel ne üthessék, mint aminők 1918 éven és 1919 elején elhatalmasodni látszottak”.³⁰ A Nemzetgyűlés 1926. május 11-i ülésén már köszönetét fejezte ki „áldozatkésztségéért” a zsidó nagytőke egyik hazai prominens képviselőjének. „Valahányszor az állami pénzek nem elégségesek, akkor én báró Kornfeld Móric t.³¹ barátomhoz fordulok, akinek erszényében mindig van pár százmillió, ha nagy közművelődési célokról van szó. Kötelességemnek ismerem, hogy neki erről a helyről bámulatos liberalitásáért köszönetet mondjak.”³²

Bethlen felismerte a Klebelsberg hazai tőkésekhez fűződő kapcsolataiból származó politikai tőkeképzés lehetőségét. Számolt azazal, hogy „a Gróf” – ahogyan sokan nevezték –, aki származása révén maga mellett tudhatta az arisztokratákat – „Nyugat-barát politikusként” –, Trianon után sem „építi le” kapcsolatait a hazai pénzvilággal és az ipari tőke képviselőivel. Bethlen úgy vélte, hogy Klebelsberg és a pénztőke közti kapcsolat hozzájárulhat az ország külpolitikai

elszigeteltségből való kitöréséhez, középhatalmi törekvéseihez. A kultuszminiszter Klebelsberg azonban arra is számított, hogy a pénzvilág és az ipari nagytőke hazai képviselőinek érdekében áll a kulturális élet fejlesztése ügyében kifejtett mecénáskodás, mert az hozzátartozik „a társadalmi-közéleti pozícióinak kiépítéséhez”.³³

Klebelsberg álláspontját támasztja alá, hogy sikerült a „Gróf Széchenyi István döblingi hagyatéka” c. kötet kiadási költségeihez a két Széchenyi unoka, gróf *Teleki Tiborné* és gróf *Károlyi Lajosné* (200.000 korona) és *Sigray Pál* támogatásán kívül, a Hangya Szövetkezet és a Hangya Ipari Rt. (10.000 K), a Magyar Mezőgazdák Szövetkezte, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság (25.000 – 25.000 K), a Biztosító Intézetek Országos Szövetkezte (20.000 K), a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE, 100.000 K) anyagi segítségét is megnyernie. Ismert, hogy a TÉBE például a kulturális és jótékonyági intézmények és szociális akciók segélyezésére 1924-ben, mintegy 2,5 milliárd Koronát fordított.³⁴ A Klebelsberg közreműködésével nyújtott kormányzati támogatással, *Zielinski Szilárd* (1860-1924) építőmérnök, a magyarországi vasbetonépítés úttörőjének kezdeményezésére és anyagi hozzájárulásával (2,5 millió K) könyvkiadó-vállalat alakult, amely alapvetően a Magyar Történelmi Társulat tulajdonát képezte.³⁵

AZ EGYHÁZAK A KULTÚRA FONTOS ANYAGI BÁZISAI

A klebelsbergi-modellben lényeges helyet foglaltak el az egyházak. Különösen a katolikus egyház. Magyarországon minden egyházi javadalom létesítése, megváltoztatása, adományozása és a javadalmak betöltése a királyi joga, a pápáé csak az utólagos megerősítés, az egyháziaké a felszentelés. Az 1920-as évek azonban ezen a téren is változást hoztak. Fennmaradt ugyan a királyság intézménye – „csak a ki-

rályi hatalom gyakorlása szünetelt” – és az 1920. évi I. t.c. a kormányzói jogkör szabályozásakor megadta *Horthy Miklós* (1868-1957) kormányzónak (1920.III.1-1944.X.16.) a király legtöbb jogát, de nem engedélyezte a főkegyúri jog gyakorlását. Mivel a király korábban a mindenkori kultuszminiszterén keresztül intézte a jog érvényesítését, Klebelsberg gyakorolhatta a főkegyúri joggal indokolt bizonyos döntéseket. Mindez ugyan formális volt, ám mégis lehetővé tette a VKM számára a kultúra egyházi, pontosabban a katolikus intézményekben történő állami érdekképviseletét, amely nagy viták nélküli, csupán időnkénti nézeteltérésekhez vezetett. Általában az egységes közoktatás irányításának az állami ellenőrzés és az oktatással kapcsolatos kérdéseiben tért el a miniszter álláspontja az egyházi vezetőkétől.

A XVI. Országos katolikus nagygyűlésen (1924) tartott beszédében szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a magyar katolikus egyház „hatalmas vagyónára támaszkodva az intézmények egész sorát létesítette, s ezeknek az intézményeknek áldásos működésére nyúlik vissza a mai műveltségünk nagyobbik része. Mindenhol templomok, kolostorok és iskolák keletkeztek, nálunk is... A történelem azt tanítja, hogy az állam nem tud vagyont konzerválni... Az egyház ellenben össze tudja tartani a vagyont, és a veszély órájában segítségére siet a nemzetnek. Mi lenne a magyar tanüggyel a katolikus vagyon nélkül, például mi lenne középoktatásunkkal a szerzetes és a királyi katolikus gimnáziumok nélkül, amelyek helyett nem tudnánk állami középiskolákat létesíteni.”³⁶

A VKM és az egyházak közti együttműködés főként két nagyobb területen, az *oktatási rendszerben* és a *művészetek világában* mutatkozott meg.

Klebelsberg pontosan látta³⁷, hogy *az állam nem képes felvállalni az iskolák fenntartását és működtetését*. Az államosítás elmaradását indokolta, hogy az egyházi vagyon, amely végső soron

államosítható lett volna, de az alapítványokban, ösztöndíjakban és a hívek adományaiban megjelenő „kulturális tökélet” jelentett – ez a közoktatási költségvetés 1/3-a –, az államosítás ellen szólt, de elle ne hatott az országos szinten kiegyenlítő oktatási színvonalat biztosító anyagi teher is. A hiányosan felszerelt felekezeti iskolák, az alacsony fizetéssel rendelkező tanítók, a pótlólagos adminisztráció megszervezése, a tankönyvkiadás ... mind egy ilyen lépés ellen szóltak. De a pedagógusok túlnyomó többsége sem volt igazán híve az államosításnak. Az egyházak ragaszkodtak *iskoláikhoz*, intézményeikhez. Az elhivatottságáról híres tanítóság révén meg tudtak felelni a növekvő feladatoknak, jól lehet az állami iskolákkal szemben, általában rosszabbul voltak felszerelve a felekezeti iskolák.

Klebensberg az 1926. évi VII. t.c., a népiskola-építési program előterjesztésekor ragaszkodott is ahhoz, hogy a többnyire állami pénzből létesített iskolák nagyobb részét az egyházak tartásuk fenn, még akkor is, ha az számukra nehézséget jelent. A korabeli gazdasági helyzetben ugyanis az mutatkozik ésszerűnek, ha az oktatás pénzügyi terheit az állam megosztja az egyházakkal. A kultuszminisztérium csupán segélyekkel járul hozzá az iskolák fenntartásához és működtetéséhez. Az 1926/27. évi VKM költségvetésben a népoktatásra 8,3 millió, vallási célok támogatására pedig 4,6 millió pengő szerepelt. Ez utóbbi elsősorban a katolikus egyház, illetőleg intézményeinek segélyezését szolgálta.

A statisztikák szerint, a *korabeli alsószintű oktatás* ebben az időszakban túlnyomórészt az egyházak, ezen belül is a katolikusok kezelésében volt. A kimutatások szerint az 1920-21. valamint az 1922/23-as tanévekben átlagot véve a 6.351 elemi népiskola közül 1.005 volt állami, 673 községi, református 1.089, római katolikus felekezeti iskola 2.662. A katolikus egyházhoz 1930/31-ben 3.147 népiskola, 124 középfokú és 13 felsőfokú oktatási intézmény tartozott.

A *középfokú oktatási intézmények* esetében más volt a helyzet. Az erős hagyományok, alapítványok és ösztöndíjak, a magyar társadalom presztízs- és munkamegosztási szerkezete következtében, az egyházak nagyobb figyelmet fordítottak iskoláikra. Viszont alig működött felekezeti reáliskola, és a középfokú szakoktatásból pedig teljesen hiányoztak az egyházak. A polgári leányiskolák között akadtak felekezeti „színezetűek”. Ezekben az intézményekben az egyházak, elsősorban a katolikus, a tantervben szereplő vallás-erkölcsi nevelés révén és a diákegyesületeken keresztül voltak jelen.

Más volt a helyzet a *felsőoktatásban*. Klebensberg a három vidéki (Debrecen, Pécs, Szeged) egyetemnek más és más vallási színezetet szánt. „A *debreceni egyetem* három fakultása – ha nem is jogilag, de történetileg – folytatása a debreceni őrségi református főiskola hittudományi, jogi és bölcsészeti akadémiajának. Az állam ott voltaképpen csak egy fakultást kreált, az orvost. A *magyar kálvinizmus, különösen a tiszántúli egyházkerület teljesen magáévá tette a debreceni egyetem ügyét. És éppen ezért, aki hozzá akarna nyúlni a debreceni egyetemhez, annak nemcsak Debrecennel, a százezres népességű várossal gyűlnék meg a baja, hanem a tiszántúli református egyházkerülettel és a magyar kálvinizmussal is* – fejtegette Klebensberg. Majd így folytatta. A történelmi előzményekből és a környezet hatásából is folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, mégis erősen protestáns színezete van. Ez a katolikusok részéről természetes az a kívánságot váltotta ki, hogy egy másik egyetemünk viszont ugyanolyan mértékben katolikus színezetet nyerjen, és mindjárt Pécsre gondoltak, amelynek jogi kara felszívta magába a pécsi katolikus jogi líceumot. De amint Pécsnek nem volt szerencséje saját országrészének, a Dunántúlnak támogatásában, azonképpen a magyar katolicizmus sem tudott egészen odaállni az Erzsébet-egyetem mellé, amelyhez az evangélikus hittudományi kart

is hozzá csatolták.”³⁸ Az *evangélikus „színezetet”* kapó Pécs helyett, Klebensberg Szegedet ítélte „katolikus színezetű”-nek.³⁹ A *debreceni*, a *pécsi* és a *szegedi* universitások Klebensberg elgondolása szerint *kultúrartományi központok* szerepét is betöltötték volna.⁴⁰ A kultuszminiszter *decentralizációt* szolgáló terve azt a célt tűzte ki, hogy ezekkel a felsőoktatási centrumokkal ellensúlyozza a „túltengő fővárost”; mint a kulturális értékeket „termelő és terjesztő üzemek”⁴¹ segítségével pedig elősegítse a vidék fejlesztését.

A *VKM és az egyházak közti szoros együttműködés másik jelentős, ugyanakkor sajátos területét jelentette a művészetek világa.*

Klebensberg nem fogalmazta meg tételesen művészetpolitikáját, mint tette azt kultúrpolitikájának más ágazataiban. A pártjának nemzetgyűlési képviselői ezért többször is interpelláltak, hogy követelje meg a művészekről a 19. század végi konzervatív-realistikus irányzatok folytatását. Klebensberg válaszaiban történeti tanulságokra hivatkozott. Arra figyelmeztetett, hogy az „ilyen természetű kísérleteket nem kísérte a remélt siker”. Mindenkit óva intett attól, hogy a *kereszténységre hivatkozva olyan művészi tendenciákat erőltessen, amelyhez a kereszténységnek semmi köze nincs, vagy olyan realisztikus irányzatokhoz ragaszkodjon, mint a 19. század végi.* Szinte minden alkalommal hangsúlyozta, hogy a *magyar nemzet európai mivolta éppen abban van, hogy minden európai eszméáramlat eljutott az országba.*⁴² Klebensberg azonban nem titkolta ízlésvilágát – „szeretem a kissé régies képeket, és szeretem a régies formákat...”⁴³, nem kedvelte az avantgarde festészetet, mert „...nem vagy nehezen lehet nemzeti gondolatot bennük kifejezni...”⁴⁴ Arra a kérdésre, hogy „*Mi az, amire az államnak ügyelnie kell?*” – a nemzetgyűlésben, 1924. január 29-én tartott beszédében – azt válaszolta, hogy két szempontot kell figyelembe venni. „*Az egyik az, hogy mind a két irányzat képviselve legyen: úgy a konzervatív, mind a haladó irány-*

zat..., a másik szempont, amelyre igazán ügyelni kell, az, hogy minden irányzatból az igazán tehetséges embereket kell kiválasztani. Lehet bármilyen az egyéni felfogása valakinek Csókról vagy Vaszaryról, de hogy Csók és Vaszary a maguk irányában jó művészek, azt senki kétségbe nem vonhatja...”⁴⁵ – mondta.

A Mátyás-kori reneszánsz világához vonzó Klebelsberg művészetpolitikájában szinte „személyes ügyként volt jelen a miniszteri mecénatúra”. Korántsem a teljesség igényével Klebelsberg 1926-ban hozzájárult az esztergomi katolikus művészeti gyűjtemény gyarapításához. Megvásárolta San Marco hercegnő (Nagyszentmiklósi Náhó Mileva [1838-1926]) hagyatékát. A szegedi Fogadalmi templom számára elkészítette kora egyik legnagyobb orgonáját. A VKM számos egyházi intézmény, elsősorban templomok restaurálásához járult hozzá. Többek között anyagilag is segítette az egri minorita, az ócsai református templom, a budavári Szent-Domokos torony vagy a szegedi Dömötör-kápolna restaurálását. A budapesti egyetemi templom felújítását az egyetemi alpból fedezte. Restaurálásra kerültek a freskók és a falfaragások.⁴⁶ A budapesti egyetemen megszervezte a keresztény archeológiának és művészettörténetnek a tanszékét, hogy a szemináriumi oktatásban is kellő teret kapjon az egyházművészeti képzés. Felkérésére, Vaszary János (1899-1963) elkészítette a Tihanyi Élettani Intézet, Dudits Andor (1866-1944) és Kisfaludy-Stróbl Zsigmond (1886-1945) pedig az Országos Levéltár belső tereinek a díszítését. Klebelsberg festményeket rendelt a pécsi és a debreceni egyetemek számára. Felkérésére, Patzó Pál (1886-1945) szobrászművész alkothatta meg a debreceni egyetem szülészeti és nőgyógyászati klinikája számára Kézmárszky Tivadar (1842-1902) és Semmelweis Ignác (1818-1865) mellszobrát. Szobor pályázatot írt ki Jókai Mór (1825-1904) síremlékének elkészítésére. Kezdeményezte a visegrádi Salamon-torony konzerválását, és a fellegrvár kaputornyának helyreállítását.

Különösen kiemelt figyelmet fordított szeretett városára. Meg-

vette és Szegednek ajándékozta Pásztor János (1881-1945) két szobrát (Romboló Tisza, Élhető Tisza), a Szent György szobor és a bautzeni Mátyás emlékmű másolatát. Az Izabella Háziipar munkaközösségétől (Izabella hercegnő volt a fővédnök) megrendelte a szegedi Fogadalmi templom számára a püspöki miseruhákat, az egyetemeknek pedig ünnepi alkalmakra hímzett asztalterítőket. 1929-ben Stróbl Alajos özvegyétől megvásárolt 12 mellszobrot, és arra utasította Rerrich Béla (1881-1932) építész, hogy azokat helyezze el az intenciói által tervezett és felépült Dóm tér árkádjai alatt. A további vásárlások eredményeként 1930-ban még 45 alkotást helyeztek el az árkádok alá.

Klebelsberg jelentős összegeket fordított a magyar művészet – külföldi kiállítások keretében történő – bemutatására. Igazodva a külföldről érkező kifogásokhoz, minisztersége idején 26 külföldi kiállítás került megrendezésre. A kiállítások jelentős terheket róttak a VKM budgetjére. Velencében egyébként az olasz kormány által biztosított telken „egy magyaros jellegű épületet” is emelt, hogy a magyar kultúra alkotásait időről-időre ott bemutathassa. „... Olaszországban váltakozva, egyik évben Velencében, másik évben Milánó mellett Monzában – rendeznek – iparművészeti kiállítást. Innen természetesen nem maradhatunk el, de elmentünk Varsóba, Pózenbe, Krakóba... Elmentünk Brüsszelbe, Londonba..., Rómába. A közeljövőben pedig el kell mennünk Stockholmba és Barcelonába, de mindezt 140.000 pengőnek egy részéből megcsinálni nem lehet” – írja a Pesti Napló 1928. július 29-ei számában.

Klebelsberg pénzügyileg is indokolta a művészetekre fordított összegek hasznos felhasználását. Az 1928/29-es budgetben művészeti célokra összesen 4.743.000 Pengő állt a VKM rendelkezésére. Ebből a négy művészeti iskola – képzőművészeti, zeneművészeti, színművészeti és iparművészeti – 1.147.000 Pengőt kapott.

Az állami színházaknak 3.045.000 Pengő jutott, amelyhez az Oparaház zenekarának 50.000 Pengő támoga-

tás járult. A személyi járandóságokra 276.000 Pengő szerepelt a költségvetésben. A művészetek támogatására összesen 276.000 Pengője maradt a VKM-nek.⁴⁷

AZ ÖSZTÖNDÍJRENDSZER ANYAGI FORRÁSAI

Klebelsberg a nyugati kormányok által nyújtott segélyek, az állami és a társadalmi támogatások felhasználásával újraszervezte az ösztöndíjrendszert.

A trianoni Magyarország iránt az 1920-as évek első felében csak lassan és óvatosan, elsősorban a kultúra területein mutatott némi érdeklődést néhány nyugati ország. Korlátozott keretek és feltételek között ösztöndíjakat biztosítottak a magyar fiatalok számára. Klebelsberg mindent megtett annak érdekében, hogy a nyugati kormányokhoz, szervezetekhez fűződő kapcsolatok elmélyüljenek, mindinkább kiterjedtebbé és intézményesültté váljanak. A külpolitikai elszigeteltségben vergődő ország kormányának tagjaként, a nemzetgyűlésben tartott felszólalásaiban és beszédekben nem mulasztotta el, hogy ne fejezze ki köszönetét valamelyik nyugati kormánynak. „...hálával kell megemlékeznem a francia kormányról is, amely 10 magyar főiskolást neveltet a francia főiskolákon. Legutóbb pedig az olasz kormány bocsátott rendelkezésünkre négy ösztöndíjas helyet...”⁴⁸ „Meleg köszönetet kell mondanom Carbonnel és Drini követ urak öxellenciáinak, akik e törekvésben valóban nagy megértéssel és odaadással támogattak. A Rockefeller-alapítvány képviselőjében mister Ross felkeresett, és az ösztöndíjak egész sorát adta a Rockefeller-Foundation, amelyekből magyar tudósok nemcsak Amerikába, hanem az ő széles felfogásuknál fogva bármely iskolába vagy tudományos intézetbe mehetnek, ahol tovább képezhetik magukat...”⁴⁹

Klebelsberg nagyon fontosnak tartotta a nyugati országok kormányaitól kapott ösztöndíjakat, a külföldön tanuló diákokról rendszeresen tájékoztatta a képviselőket. 1925.

november 25-én, a közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor tartott felszólalásában részletesen be is számolt arról, hogy „Az 1921/22. tanévben 9, az 1922/23. tanévben 8 magyar ifjú ment külföldre, akkor még csak a francia kormány ösztöndíjával. A következő tanévben már 20-ra, 1924/25-ben 66-ra, 1925/26-ban ...már 105-re emelkedett a szám, úgyhogy eddig összesen 208 magyar ösztöndíjas látogatta a külföldi főiskolákat... Jogász volt a külföldi egyetemeken tanuló ösztöndíjas ifjak közül 20, orvos 31, történelmi szakkal foglalkozó 32, ...filozófiát hallgató 3, geográfus 1, esztétikus 2, klasszikus filológus 3, művészettörténész 4, orientalista 2, fizikus 3, biológus 3, csillagász 2, kémikus 4, botanikus 1, geológus 1, bibliográfus 3, matematikus 3, zenész 1, szobrász 1, iparművész 1, közgazdász 8, mérnök 5...”⁵⁰

1926. május 11-én a kultusztárca költségvetésének a betérjesztésekor arról tájékoztatta a képviselőket, hogy „...Angliában a múlt évi 12 ösztöndíjossal szemben 15 ösztöndíjasunk lesz. Itt köszönetet kell mondanom az oxfordi egyetemnek, ahol a magyar hallgatókat rendkívül rokonszenven fogadták, továbbá az aberdeni protestáns egyetemnek, ahol szokatlan melegséggel karolták fel azokat a református tanárjelölteket, akik a protestáns egyházak által fenntartott középiskolákban fogják tanítani az angol nyelvet és irodalmat. Úgyszintén a westminsteri katolikus érsek közbenjárására sikerült elérni, hogy a cambridgei st. Edmund Houseben a katolikus szerzetes rendek leendő professzorait fogadják be, hogy ott belőlük a szerzetesrendi középiskolák angol nyelv és irodalom szakos tanárai képeztessenek.”⁵¹

NEMZETI KÖZMŰVELŐDÉSI ALAPÍTVÁNY

Klebelsberg a külföldi ösztöndíjak mellett figyelmet fordított a belföldi ösztöndíjakhoz szükséges anyagi feltételek megteremtésére is. Jelentős sikert „könyvelhetett el”, amikor *Károlyi Mihály* (1875-1955) elkobzott va-

gyonának nagy részét sikerült a tárcája számára megszerezni, és létrehozni a *Nemzeti Közművelődési Alapítványt* (1926. május 4.). A közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor, 1925. november 25-én tartott felszólalásában, az elkobzott vagyonból a tárcájához tartozó rész jogosságát a következőkkel indokolta. „Ma, amikor annyira szükség van az ösztöndíjakra – a középosztály tökéletes anyagi leromlása következtében – mint soha máskor, eljutottunk odáig, hogy nincs komoly ösztöndíjunk, és a legnagyobb ösztöndíjat sem érdemes felvenni, mert az okmányok és a nyugtábelvegek jóformán többet tesznek ki, mint magának az ösztöndíjnak összege. ... ez parancsoló kötelességgé tette a kormány számára, hogy komoly és nagy lépést tegyen ösztöndíjügyünk rekonstrukciójára. E téren az első nagy lépés volt a nemzeti közművelődési alapítványról szóló javaslatom betérjesztése, amelyet *Károlyi Mihály* (1875-1955) elkobzott vagyonának az államra eső részére alapítottuk. Ebben az osztó igazság is érvényesül, mert *Károlyi Mihály* mesterkedései nélkül nemzeti katasztrófánk oly nagy méretet sohasem tudott volna ölteni, mint amelyet öltött, és ennek a nemzeti katasztrófának első és legnagyobb áldozata a magyar középosztály, a magyar intelligencia. Az osztó igazságnak tesszünk tehát eleget akkor, amikor éppen annak az embernek a vagyonát, aki ezt a katasztrófát a maga tehetségtelenségével, a tehetségét meghaladó ambíciójával és a maga mesterkedéseivel előidézte, használjuk fel arra, hogy a magyar középosztály érdekében mentjük a menthető.”⁵²

ORSZÁGOS TERMÉSZET- TUDOMÁNYI ALAP – SZÉCHENYI ISTVÁN TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG

Klebelsberg Kuno a „kormányzati merevség oldása” miatt, a természettudományok támogatása érdekében 1926-ban létrehozta a „félíg nem kormányzati szervezet”, az *Országos Természettudományi Alapot*. Az Alap kezdővagyonra az az 1.000.000 aranykoro-

na volt, amelyet *Smith Jeremiás* népszövetségi főbiztos hozzájárulásával Klebelsberg az 1925. évi XXIII. tc.-ben kapott felhatalmazás alapján a hasznos beruházásokra engedélyezett összegből a célra kapott. Segítségével rendbe hozta a laboratóriumokat, tudományos felszereléseket vásárolt. A törvény útján biztosította az Alap folyamatos anyagi kondicionálását. A kormányzati támogatás mellett számított a törvényhatóságok, egyesületek, intézetek és egyéb adományozók, mecénások áldozatkészségére is. Az *Országos Természettudományi Alap* 1925-26-ban egymillió 160 ezer pengővel támogatta az egyetemek és intézmények laboratóriumi felszereléseinek kiegészítését és korszerűsítését. Az Alap az 1929/30. költségvetési évben 150.000 pengővel gazdálkodott. Évente általában 18-20 kutató munkáját segítette különböző nagyságrendű összegekkel. Az Alap pénzügyeinek kezelését az 1930. évi VI. tc. értelmében a *Természettudományi Nemzeti Tanács* végezte, amelynek Klebelsberg nagyjából azt a szerepet szánta, amit Németországban a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft látott el.

A tanácsot, amely 80 tagból állt, többségében egyetemi professzorok, az MTA, a tárcák, valamint az ösztöndíjtanácsok képviselői alkották. Az elnöki teendőket Ilosvay Lajos halálát követően *Tangl Károly* (1869-1940), majd *Zimmermann Ágoston* (1875-1963) látta el. Az operatív munkát a tanács ügyvezető igazgatója, *Tangl Károly*, 1936-tól *Mauritz Béla* (1881-1971) végezte, egészen 1945-ig, a tanács megszűnéséig. Az elnökség munkáját 12 tagú intézőbizottság segítette, olyan tudósokkal, mint *Szent-Györgyi Albert* (1893-1986), *Szily Kálmán* (1838-1929) és *Teleki Pál*. A kérvényeket a tudományáganként alakított szakbizottságok bírálták el, és ők tettek javaslatot a támogatásokra. Az éves támogatásból elsősorban az orvostudományok kutatói (45 %) részesültek, ami összefüggött azzal, hogy a határtudományok (biokémia, radiológia, gyógyszervegytan stb.) kutatását is ide sorolták. A kémia és a fizika

kutatása általában azonos arányban kapott támogatást (12-15 %). A kémiai kutatások között például *Issekutz Béla* (1886-1979), *Varga József* (1891-1956) és *Zemplén Géza* a segélyek felhasználásával nemzetközileg is jelentős eredményeket értek el. Az alap számos fiatal, tehetséges vegyész pályafutását segítette. A Budapesti Tudományegyetemen folyó fizikai-kémiai kutatások támogatására megítélt összegekből 1931/32-ben *Erdey-Grúz Tibor* (1902-1976) a reverzibilis, illetve irreverzibilis elektrolitikus fém- és hidrogénleválás feltételeinek tanulmányozására; 1934/35-ben az ezüst egykristályok növekedésének vizsgálatára; 1936/37-ben pedig az elektrolit-olvadékok szerkezetének kutatására kapott több ezer pengő támogatást. *Lengyel Béla* (1903-1990) 1932/33-ban az üveg elektrokémiai vizsgálataira, később pedig a cellulóz szerkezeti vizsgálataira részesült ezer-ezer pengő támogatásban (1939/40). Az alap 1932 és 1939 között folyamatos támogatásban részesítette *Schay Gézát* (1900-1991), aki reakciókinetikai kutatásokat folytatott. Az *Országos Természettudományi Alapból* 1926 és 1944 között a természettudományos kutatások összesen másfélmillió pengőt meghaladó támogatásban részesültek, melynek közel 15 százaléka a kémiai tudományok fejlődését szolgálta.⁵³

Klebensberg a tudományos élet fejlesztése érdekében, 1927-ben személyes tekintélye és kapcsolatai révén megszervezte a *Széchenyi István Tudományos Társaság*ot is, azzal a céllal, hogy a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és pénzügyvilág képviselőit kapcsolatba hozza a természettudomány kutatóival és a tudományos intézetekkel. Segítse a gyakorlati fontosságú kutatások finanszírozását. A minta a német Kaiser Wilhelm-Gesellschaft volt. A társaság élén regnált elnökök *Popovics Sándor* (1862-1935) és *Ilosvay Lajos* (1851-1936), a főtitkár *Schimanek Emil* (1872-1955) volt. A szenátusnak 70 választott és 10 meghívott tagja volt. Az operatív döntéseket a szűk körű ügyvezető bizottság hozta meg. A társaság állami segítségben nem részesült, olyan kutatásokat

finanszírozott, amelyek viszonylag gyorsan megtérülő gyakorlati eredményekhez vezettek. Ilyen volt például a barnaszénkészletek jobb és hatékonyabb felhasználásával foglalkozó program.

Amíg a *Természettudományi Nemzeti Tanács* a törvényben előírt módon elsősorban a közpénzeket, főleg kormányzati hozzájárulást használt fel, addig a *Széchenyi István Tudományos Társaság* szabad, a kultuszminisztertől is független egyesülés volt, amely kutatási célokra a gazdaságilag érdekeltektől gyűjtött hozzájárulást. A két szervezet között kialakított munkamegosztás szerint, a Társaság azokat a kutatásokat segítette, melyek gyakorlati eredményekhez vezettek, a Tanács viszont az alapkutatásokhoz nyújtott támogatást. Az Alap és a társaság 1927 és 1944 között több millió pengővel segítette a természettudományi kutatásokat.

ROCKEFELLER ALAPÍTVÁNY

„A Rockefeller Foundation-nál az egyik vezető férfiú, Mr. Rose, kivel hosszasan tárgyaltam, nagy megértést mutat törekvéseink iránt. Ebben a pillanatban hat fiatal matematikus, kémikus, fizikus és biológus dolgozik Rockefeller-ösztöndíjjal külföldön, és e fiatal magyar tudósok úgy beváltak, hogy a vezetőség az alapítványokat a jövő évre már tízre emeli fel. Elő tudtam teremteni a fedezetet arra is, hogy az ez év őszén már tíz magyar ifjú megy a cambridgei, oxfordi, aberdeni egyetemre” – írja a Pesti Napló, 1925. április 12-ei számában.⁵⁴

Palló Gábor szerint „A Rockefeller Alapítványnak semmi köze nem volt a Horthy-kormányzat politikájához, sem ennek eszméihez, a kultúrfölnényhez és hasonlókhöz. A jobboldali kultuszminiszter azonban megértette, hogy a segítséget onnan kell elfogadni, ahonnan jön, kivált, hogy ez nem kötődött semmilyen politikai, világnézeti feltételhez, csupán az alapítvány saját céljaihoz. A kulturális kormányzat jóllehet konzervatív eszméket val-

lott, céljai megvalósítása érdekében mindent megtett még a kozmopolita civilizációs felől érkező segítség megszerzéséért is.”⁵⁵ A Klebensberg szakmai céljait és törekvéseit övező belpolitikai támogatottság mögött a Bethlen-kormány külpolitikai érdekei húzódtak meg. Az amerikai és a nyugati országok egyetemén tanuló magyar fiatalok „a kulturális diplomácia friss erőiként” jöhettek számításba.⁵⁶

Klebensberg Kuno és a Rockefeller Alapítvány közötti kapcsolatra példa az a levél, melyet, már nem miniszterként, 1932. június 6-án írt az Alapnak. A kormányzati támogatás jelentős csökkentése miatt segítséget kért a *Természettudományi Nemzeti Alap* számára és az *ösztöndíjak* fedezéséhez. A levelében írta, hogy „Az állam az 1929/30. évi költségvetésből 150.000 Pengőt bocsátott az alap számára, melyet a [Természettudományi Nemzeti] Tanács kezel. Az 1932/33. évi költségvetésben ez az összeg azonban 30.000 Pengőre apadt. A csökkenés itt 120.000 Pengő, vagyis 80%. E rovat drasztikus csökkentése valóban bénító hatású, és ezért merészelnék a Rockefeller Alapítványt arra kérni, segítse ezt a hiányt fedezni egy 200.000 pengőnyi összeg adományozásával. Ebben az esetben ugyanis a Természettudományi Nemzeti Tanács képes lesz arra, hogy eredeti hivatásának teljesítésén túl az egyetemeket ellássa... be rendezésekkel is, amelyek szükségesek a kutatásokhoz...”⁵⁷ Klebensberg arra kérte az alapítványt, hogy az ösztöndíjak 73,5 %-os csökkentése miatt, segítsen „a felnövekvő tudósnemzedéken...és a magyar tudományon... az 1932/33-as kritikus költségvetési évben ...”. Az Ösztöndíjtanács számára 360.000 Pengőt kért, lehetőleg egy párizsi bankban, letétben elhelyezett dollárban, mert a kormány korlátozta a devizaforgalmat.⁵⁸

A levél megfogalmazásában néhány figyelemre méltó gondolat is felfedezhető, amely jól jellemezte Klebensberg tudományos szakemberképzési stratégiáját és taktikáját. A – mai szóhasználattal *civil* szerveződésű – Rockefeller

ler Alapítványtól segítséget kérő, már nem kultuszminiszter (ha úgy tetszik, állampolgár) Klebelsberg kiemelten hangsúlyozta, hogy az *autonóm szerveződésű* Természettudományos Nemzeti Alap és Tanács, valamint az Ösztöndíjtanács számára kéri a támogatást. Az utóbbi esetben az sem kerülte el a figyelmét, hogy – igazodva az alapítvány alapvető célkitűzéséhez – nevesítse a segély fő rendeltetését: a támogatásra az orvostudomány és orvosképzés fejlesztése miatt van szükség. *Palló Gábor*, a Rockefeller-tevékenység leglátványosabb részvállalását a magyar tudományos szakemberképzésben – különösen az 1920-as években – a magyar egyetemi hallgatóknak adott külföldi és hazai ösztöndíjakban látta.⁵⁹

SMITH JEREMIAH ALAPÍTVÁNY

A hazai tudományos szakemberképzés fejlesztésében viszonylag jelentős helyet foglalt el egy másik szervezet is, a Smith Jeremiah Alapítvány. A Nemzetek Szövetsége által Magyarország szanalásának ellenőrzésére kiküldött főbiztos, *Smith Jeremiah* (1870-1935), amerikai állampolgár, a Magyarország részéről a neki megállapított tiszteletdíjat nem vette fel. A magyar kormány ezért távozásakor, érdekeit megörökítendő, a megmaradt 3,5 milliárd koronát a Magyar Nemzeti Bank részvényeibe fektette. A hozadékból alapítványt hozott létre. A kamatokból a budapesti József-Műegyetemvégzetttechnikusok ösztöndíjban részesülhettek, így az Egyesült Államokban folytathatták tanulmányaikat.⁶⁰ Az alapítvány elnöke *Domanovszky Sándor* volt. Az ösztöndíjak az 1927/28. tanévtől kezdve kerültek kiosztásra. Az ösztöndíjasok számát és az összeget az alapítványi jövedelem arányában évről-évre a kultuszminiszter állapította meg. Többek között *Rázsó Imre* (1904-1964) gépészmérnök, mezőgazda, műszaki egyetemi tanár 1937-ben a Smith Jeremiah-ösztöndíj segítségével

egyéves tanulmányutat tudott tenni az Egyesült Államokban és Kanadában, a traktorgyártás, a mezőgazdasági munkaszervezés és termelési módszerek tanulmányozása céljából. A Smith Jeremiah ösztöndíj segítségével végezte 1928-ban a televízióval kapcsolatos kutatásait *Tihanyi Kálmán* (1897-1947); *Vörös Imre* (1903-1984) gépészmérnök, egyetemi tanár az ösztöndíj segítségével 1929-30-ban 14 hónapos tanulmányutat tett az Egyesült Államokban.

A KULTÚRÁRA FORDÍTOTT PÉNZ...

A kultúra támogatási-fejlesztési klebelsbergi modellt és a miniszter módszereit számos kritika érte. A „Gróf-ot” a korabeli politikai ellenzék és saját pártjának képviselői is gyakorta vádolták azzal, hogy „pazarolja az állam pénzét”, „tülköltekezik”, „nagyási hóbortban szenved”. Egyéb területeken történt mulasztást is gyakorta írták a számlájára, azzal az indoklással, hogy „mások elől elszedte a pénzt”. „A szünni nem akaró propaganda hatása alatt Klebelsberg úgy élt az egyszerűbb fantáziákban, mint aki a pénzt már az ősforrásnál, talán még a bankjegynyomdában vagy legalább a pénzügyminisztérium kapujában lefoglalta, s mire a kevésbé élelmes kollegák megjelentek, hogy alkotásaikra fedezetet biztosítsanak, a pénzmagnak már csak hült helye volt.”⁶¹ A támadások különösen felerősödtek a gazdasági világválság időszakában. Voltak, akik egyenesen azzal vádolták, hogy „ablakon dobálta ki az ország pénzét, ezért, csak ezért és nem másért...” került az ország katasztrofális helyzetbe.⁶²

Klebelsberg életrajz írója, *Husztai József* (1887-1954) : „A kiegyezés korában az állami kiadásokból a kultusztárcára eleinte szegyenletesen kis összeg esett. Akkor egyébként még nem is alakult ki teljességében az állam kulturális kötelezettségeire vonatkozó közfelfogás. 1868-ban e kiadások alatta maradnak az 1%-nak. Hosszas in-

gadozás után, ami nagyjában mégis előretörést jelent, 1890 táján elértük a 2%-ot, 1911-ben már 5% körül jártunk, ami a háború éveiben ismét aláesett 2 %-ra. Klebelsberg miniszterségének első évében elérték a 4,54 %-ot. Ettől kezdve, főleg Klebelsberg érdeméből, állandó növekedést találunk. 1926/27-ben pl. a kultusztárca kiadásai elérték a 9,3 %-ot. Ugyanebben az évben a csonka ország kulturális kiadásai a történeti ország 1913-i hasonló kiadásainak 81,23 %-ára rúgtak!

Rendelkezésünkre állnak a konszolidációs korszakban az ú. n. beruházási összegekből költött tételekre vonatkozó hiteles adatok is. Eszerint a tanyai iskolákra ment 43,3 millió P, egyéb kulturális beruházásokra 75,9 millió. Ez utóbbi összegből azonban csak egy rész illette a kultusztárcát, mert kb. 20 millió a mezőgazdasági és ipari szakoktatás intézményeinek jutott. Egyébként a felsőoktatásra, egyetemekre, klinikákra jutott 22,4 millió, a főiskolákra, internátusokra, ösztöndíjakra 6 millió, a középfokú oktatásra 8,1 millió, a tudományos intézetek létesítésére és fejlesztésére pedig 6,2 millió. Az utóbbi összegek nagyobb része, összesen 4,5 millió a természettudományi kutató intézeteknek jutott.”⁶³

Természetesen Klebelsberg-et is foglalkoztatta a pazarlás problémája. A veszélyt abban látta, „... hogy minálunk az utód rendszerint nem folytatja elődjének megkezdett munkáját, annak irányával rendszerint szakít, művét nem egyszer lerombolni igyekszik. Azért marad a politikai életben annyi reformtörző, az irodalmi és tudományos téren pedig annyi megkezdett, de be nem fejezett sorozatos publikáció.” [63] A választások során egymást váltó kormányzó pártok miniszterei eltérő nézeteik miatt nem folytatják az előd megkezdett munkáját.⁶⁴

*Klebelsberg szerint akkor oldható meg a probléma, ha a kulturális életben olyan objektív és autonóm struktúrát sikerül kialakítani, amely megakadályozza, „... hogy a kultúrpolitika a pártok váltakozása közben ide-oda cibáltassék.”*⁶⁵

JEGYZETEK

1. A két világháború közti időszak kétségtelenül legjelentősebb és talán a legtöbb vitát is kiváltó kultúrpolitikus Klebelsberg Kuno (1875-1932) volt. A dualizmuskorban nevelkedett, az 1920-as évek kormányzataiban politikai szerepet vállaló, sok vonatkozásban nyugati modernizációs elveket valló politikus személye és tevékenysége már életében, de a halálát követően még inkább, számos, különböző ideológiai irányultságú értekezés, értékelés, minősítés, különféle stílusú, hangvételű publikáció, sokféle „műfajú” megemlékezés tárgyát képezte. Klebelsberggről és tevékenységéről könyvtárnyi mennyiségű írás született, munkálkodásáról annyi könyv és értekezés jelent meg, mint az összes hazai kultuszminiszterrel együttvéve sem. A halála után néhány évvel Budapesten szobrot emelnek emlékére, kiállításat szerveztek a Múcsarnokban, emlékszobát rendeztek be a parlament épületében. Munkásságát a – szocializmus kultúr/politikáját is lezáró – rendszerváltás után, gyarapodó köztéri szobrok és sokasodó emléktáblák méltatják. Számos kulturális intézmény választotta névadójának. Személyi és szellemi alibijére hivatkozva szervezetek/alapítványok, intézetek... jöttek létre és működnek, különféle projektek kerülnek meghirdetésre, kiállítások és konferenciák méltatják a munkálkodását. Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1927. 541. p. Továbbiakban: BCT
2. Glatz Ferenc (1988): Nemzeti kultúra – kulturált nemzet, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 50. p.
3. BCT, 148. p.
4. BCT, 80. p.
5. BCT, 155. p.
6. Romsics Ignác (1982): Ellenforradalom és konszolidáció. Bp. Gondolat Kiadó, 224. p.
7. Ujváry Gábor (2010): A harmincharmadik nemzedék, Budapest, Ráció Kiadó, 18. p.
8. BCT, 516. p.
9. A trianoni ország gazdasága a történelmi Magyarországnál potenciálisan dinamikusabb volt. A nemzetgazdaság működtetéséhez a tőkék, a munkaerő és az ipari feldolgozó-kapacitás nagyobb része itt összpontosult, s ehhez az átlagosnak megfelelő vagy annál jobb közlekedési infrastruktúra és mezőgazdasági termelés társult. Komoly problémát a nyersanyaghiány okozott, amely mindenekelőtt az élelmiszeripart és a gépgyártást sújtotta. Mégis elmondható, hogy a békeszerződés révén Magyarország gazdasága relatíve fejlettebbé vált, a megmaradt területeken a lakosság összességében jobb módban élt, mint az elcsatolt vidékeken. Lásd: Zeidler Miklós: Társadalom és gazdaság Trianon után. szochalo.hu/szochalo/upload/zeidler_3.doc /letöltve: 2012.03.19./
10. T. Kiss Tamás (1998): Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Budapest, MMI – Mikszáth Kiadó, 5. p.
11. BCT, 558., 564. p.
12. Glatz, 1988. 161. p.
13. BCT, 39. p.
14. Fokasz Nikosz: Sina Simon 1810-1876. Kétszáz éve született a magyar tudomány és a görög kultúra mecénása. <http://www.matud.uif.hu/2010/08/09.htm> /letöltve: 2012.03.19./
15. Gergely Pál (1971): A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó-vagyon sorsa. Budapest, Az MTA Könyvtárának kiadványa
16. Glatz, 1988. 157. p.
17. Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1926. 60-61-62. p.
18. Sárközi István: Klebelsberg Kunó kultúrpolitikája és annak szegedi aspektusai. Tanulmányok Csongrád megye történetéből. Szeged, 1979. (Szerk: Farkas József) 211. p.
19. BCT, 319. p.
20. BCT, 561-562. p.
21. Néptanítók Lapja, 1926. március 5. 9. p.
22. Huszti, 1942. 246. p.
23. Néptanítók Lapja, 1930. 43-44. sz., 3. p.
24. Huszti, 1942. 259. p.
25. Benisch Artúr: Új elemi népiskoláink. Az iskolaépítési akció eredménye. Néptanítók Lapja, 1930. 11.1. 41-44. sz., 1-3. p.
26. Nemzetgyűlési Napló. 1926. május 11. üléséről. 148-149. p. és 332. p.
27. „Adolph Wagner a bismarcki éra legjelentősebb közgazdászai közé tartozott. A berlini Friedrich-Wilhelms (ma Humboldt) egyetem rektora is volt. Németországban 1890 körül mondta ki, hogy az ipari társadalom fejlődése során az állami kiadások részaránya nő a nemzeti jövedelem felhasználásában. Ez a hipotézis *Wagner law*, magyarul Wagner-törvény néven lett ismertté. A törvény nem csupán azt állítja, hogy a közkiadások együtt nőnek a GDP növekedésével, hanem azt is, hogy az általában exponenciálisan növekedő GDP értékén belül is növekszik a közkiadások részaránya. Wagner szerint ennek az oka, hogy nemcsak értékben, hanem nemzeti jövedelem arányában is nő az állam szociálpolitikai, közigazgatási, védelmi és jóléti tevékenysége. Manapság ezt kiegészítik az államnak a társadalombiztosítási, katasztrófavédelmi és környezetvédelmi, valamint a gazdaságfejlesztési és a pénzügyi (pl. adósságkezelési) feladatokban játszott szerepének a hangsúlyozásával – vagy kifogásolásával.” Sebastyén Tibor: Az állam terjesztése az évszázados térhódítás után, Polgári Szemle, 2007. szeptember 3. évfolyam, 9. szám. www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view... /letöltve: 2012. 03. 08./
28. Glatz, 1988. 161. p.
29. Glatz, 1988. 50. p.
30. BCT, 577. p.
31. Kornfeld Mór (1882-1967) közgazdász, nagyiparos, bankár, politikus, a kormányzó által élethossziglan kinevezett felsőházi tag. A Ganz-Danubius Gyár igazgatója, majd vezérigazgatója volt 1905 és 1918 között, az 1920-as évektől a Weiss Manfréd Weiss Művek igazgatója.
32. BCT, 574-575. p.
33. Glatz, 1988. 162. p.
34. A m. Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete. 1919-ben alakult meg Hegedüs Loránt (1872-1943) igazgatása alatt. Tagjai sorába tartozik a fővárosi pénztárak legnagyobb része. Célja a magyar takarékpénztárak, bankok és bankárok közös érdekeinek a megvédése és előmozdítása, egységes eljárás biztosítása hatóságokkal, alkalmazottakkal stb. szemben, egyöntetű üzleti gyakorlat meghonosítása stb. Jelentősen részt vett a háborút követő problémák megoldásában (békeszerződéssel kapcsolatos kérdések, államokkal kötött pénzügyi egyezmények, adó- és illetékügyek, a népszövetségi kölcsön magyar részkibocsátásának megoldása stb. Megszervezte a gyorsulvány forgalmat, a békeszerződési problémák megvilágítására kiadta a r. Békejog és békegazdasága c. folyóiratot, s a pénztárakat érdeklő kérdéseket megvilágító műveket ad ki T.-könyvtár cím alatt.)
35. BCT, 48. p.
36. BCT, 624-625. p.
37. Tökéczki László: Az egyházak és az iskoláztatás Klebelsberg Kunó nézeteiben. Magyar Pedagógia, 1986. 1. sz., 69-78. p., T. Kiss Tamás: Az 1920-as évek kultuszminisztériumának a katolikus egyházhoz fűződő kapcsolatáról. Népművelés, 1988. 8. sz., 23. p., Nagy Péter Tibor: „Oktatásállamosítás” a harmincas években, Világosság, 1993. 6. sz., 26. p.
38. Klebelsberg, 1929. 304. p.
39. Mészáros István: Klebelsberg Kuno, az iskolareformer. Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. Szeged, 1995. (Szerk: Zombori István) 126. p.
40. BCT, 380-383., 384-385., 558., 560. p.

41. BCT, 380-383. p.
42. BCT, 400. p. T. Kiss Tamás: Jegyzetek Klebelsberg művészetpolitikájáról I-II. Népművelés, 1985. december, 32-33. p. és 1986. január, 26-27. p.
43. Klebelsberg Kuno: A nemzeti gondolat a művészetben. Nemzeti Újság, 1928. november 18.
44. Nemzeti Újság, 1928. november 18.
45. BCT, 401. p.
46. BCT, 293. p.
47. Klebelsberg Kuno: A magyar művészet mint nemzeti erőforrás. Pesti Napló, 1928. július 29.
48. BCT, 398. p.
49. BCT, 527. p.
50. BCT, 552. p.
51. BCT, 573. p.
52. BCT, 544-545. p.
53. Kovács Géza: A tudománypolitikus Klebelsberg. Természet világa, 1989. 9. sz., 387. p., Móra László: A természettudományi kutatások állami támogatása a két világháború között. Magyar Tudomány, 1989. 9. sz., 773. p., Móra László: Az Országos Természettudományi Tanács és Alap működése. Technikatörténeti Szemle, 1988/89. 177-193. p., Móra László: A Széchenyi Tudományos Társaság és a magyar természettudományi és technikai kutatások. Technikatörténeti Szemle, 1990/91. 63-78. p., T. Kiss Tamás (1997): A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kuno kultúrárt szervező tevékenysége. Budapest, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Munkafüzetek 42. 38-49. p., Palló Gábor: A „magyar jelenség” és a kémia. Fizikai Szemle, 2002. 4. sz., 108. p.
54. BCT, 640. p. Az alapítványt John Davison Rockefeller (1839-1937) 1913-ban hozta létre New Yorkban „az emberiség jólétének az egész világon való emelése” érdekében, mintegy 530 millió dollár alaptőkével. Az alapszabály szerint az alap választmánya februárban, májusban és decemberben ülésezett, hogy ellenőrizze az általa megállapított program végrehajtását. Az alap elnöke George E. Vincent (1864-1941). Az alapítvány céljainak megvalósítására három hivatalt állított fel: A Nemzetközi Egészségügyi Hivatalt/International Health Board 1913-ban. Ennek főfeladata a közegészségügy gondozása. Európai képviselője Lelskar M. Gunn. A kínai orvosi hivatal/China Medical Board 1914-ben jött létre, az orvostudomány és a közegészségügy Kínában való gondozására. Az Orvosképzési Osztály/Division of Medical Education 1919-ben alakult meg az orvosképzés előremozdítása érdekében. Az osztály európai képviselője Henry O. Eversole. Az ifjabb John D. Rockefeller 1923-ban megalapította az International Education Board-ot. Ennek elnöke Wickliffe Rose (1862-1931). Európai állandó képviselője a fizikai és biológiai tudományokra dr. Augustus Trowbridge, a mezőgazdaságra pedig Claude B. Hutchison (1885-1980). Az 1920-as években a három Rockefeller szervezet megkezdte kelet-európai működését, és két alapvető célt tűzött ki maga elé. A természettudomány fejlesztésére épülő egészségügy modernizálását és az orvosképzés korszerűsítését. Az alapítvány képviselői felkutatják az ígéretes tehetséges fiatalokat, és felkínálták nekik, hogy nyugat-európai országok vagy az Egyesült Államok intézményeiben tanuljanak tovább. A Rockefeller Alapítvány megjelenését az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban az a cél is vezérelte, hogy erősítse a német dominanciával és a Szovjetunióból kiinduló kommunista veszéllyel szembeni ellenállást, és támogassa a liberális erőket. Az alapítvány kezdetben még tartózkodó magatartást tanúsított az országgal szemben. Magyarország Népszövetségbe történő belépését követően azonban felkérést kapott, hogy vizsgálja meg a magyarországi egészségügy helyzetét. Az alap tevékenysége alapvetően három területre terjedt ki. Intézmények létesítésére és működésének segítésére, laboratóriumok, kutatóhelyek felszerelésére és ösztöndíjak nyújtására.
55. Palló Gábor: Tudomány és civil társadalom. A Rockefeller-alapítvány Közép- és Kelet Európában a két világháború között. Magyar Tudomány 1997. 2. sz., 237. p.
56. Pritz Pál (1995): Magyar diplomácia a két világháború között, Magyar történelmi Társulat, Budapest, 257-259. p.
57. A Klebelsberg-levél. A Rockefeller Alapítványnak, 1932. jún. 6-án. Természet Világa, 1989. 9. sz., 390. p.
58. A Klebelsberg-levél. I. m., 391. p.
59. Palló, 1997. 239. p.
60. A magyar tudománypolitika alapvetése. Budapest, Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927. (Szerk: Magyary Zoltán) 468 p.
61. Huszti, 1942. 326-327. p.
62. Huszti, 1942. 325. p.
63. BCT, 63. p. Továbbá: T. Kiss Tamás (2002): Fordulatok – folyamatok. Fejezetek a magyarországi kormányok kultúrpolitikáiról 1867-2000. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 68-69. p.
64. BCT, 626. p.
65. BCT, 220. p. Továbbá: T. Kiss, 2002. 68-69. p.

T. KISS TAMÁS (1949) ny. főiskolai tanár. Népművelő-könyvtáros, DTI, közművelődési és népművelési előadó, KLTE. Egyetemi doktori cím 1983. KLTE. PhD (Sport- és neveléstudomány) 2000. DE.

1971-79 népművelő Bordány községben, majd a közművelődési intézmények vezetője Szegeden. Szakelőadó a Művelődési, majd Művelődési és Közoktatási Minisztériumban 1987-1990. között. A felsőoktatásban (JGYTF, JTF, PTE FEEK, SZTE JGYPK) 1979-től vesz részt különböző beosztásban (tanszékvezető, intézet igazgató, szakfelelős). Szerepet vállalt a művelődésszervező szakemberképzés elméleti-gyakorlati fejlesztésében. Miniszteri megbízottként egyike a bolognai struktúra keretében 2006-tól indult andragógia BA és MA szak kimunkálóinak. 16 könyve, 11 oktatási segédanyaga, szöveggyűjteménye, több mint 200 tudományos publikációja jelent meg magyar és idegen nyelven. Kutatási területe: a kultúra elméleti és gyakorlati kérdései, kulturális értékközvetítés a személyközi, a közösségi és a tágabb társadalmi formációkban. MTA köztestületi tag.

REJTETT KINCSEK ORSZÁGA

A közösségek szétzilált állapota, az egyre erősödő bizalmatlanság, a közösségi megoldásokban való gondolkodás és cselekvés képtelensége már-már társadalmi-gazdasági fejlődésünk akadálya. Az egyre többek tanult tehetetlensége pedig a rejtett kincsek, a ki nem bontakoztatott tehetségek, az el nem indult vállalkozások országává tehet minket.

„Fel kell rázni” társadalmunkat, hitre és önbizalomra, dinamikára és vitalitásra van szükség. Mind egyéni, mind közösségi szinten. Ehhez elsődlegesen a társadalmi kohézió erősítésén, a közbizalom szintjének és a nyitottság mértékének fejlesztésén és az emberek társadalmi-gazdasági részvételének a fokozásán keresztül vezet az út. A dinamizmus fenntarthatóságához azonban elengedhetetlen a fejlődő gazdaság¹: szakmánknak meghatározó szerepet kell vállalnia – a természeti értékekre és a társadalmi igazságosságra figyelemmel lévő, azaz fenntartható – a helyi erőforrásokra épülő gazdaság kialakításában, megerősítésében, a gazdálkodási, vállalkozói kultúra fejlesztésében is. A kincsek felfedéséhez, kibontásához azonban tudásra, kompetenciákra és társakra van szükség. Az emberek ismereteinek, tudásának bővítése,

tehetségük kibontásának és kiteljesítésének támogatása, egyéni és közösségi kompetenciáik, továbbá a változásokhoz való alkalmazkodó képességük fejlesztése úgyszintén feladata a közösségi művelődés intézményrendszerének. Mindez azonban csak homokra épített ház kultúránk, hagyományaink, szellemi örökségünk megismerése és megértése, megtartása, alkalmazása, továbbadása és megújítása nélkül. Értelmét veszti továbbá, ha közben felemészti emberi mivoltunkat, testi, lelki, szellemi egészségünket. Hivatásunk fontos feladata tehát a kikapcsolódás, a szórakozás, a rekreáció feltételei, lehetőségei megteremtése, bővítése, de csak oly módon, hogy azzal hozzájáruljunk, hogy az emberek akarjanak és tudjanak választani az értékes és a talmi, a minőségi és a bővli között.

Szakmánk és intézményeink – mint amelyek létének okát az emberek szükségletei és igényei adják – akkor tudnak megfelelni a velük szemben állított követelményeknek, azaz tudják a fentiekben leírt komplex tevékenységrendszert megvalósítani, ha a kulturális hiánypótlás „köznek” szóló, befogadásra épülő eseményeiről, a közös részvételre épülő művelődési folyamatokra helyezik át a hang-

súlyt. Hogy miért „közösségi” tehát a „közösségi művelődés? Ezért a hangsúlyáthelyezésért.

Látni kell azonban, hogy ez nem pusztán szómágia, hanem valós tartalmi különbség. És a szükséges változásokat nem lehet csupán a szavak szintjén letudni. Valós változásokra, változtatásokra van ugyanis szükség – mind a szakpolitika, mind az egyes intézmények szintjén.

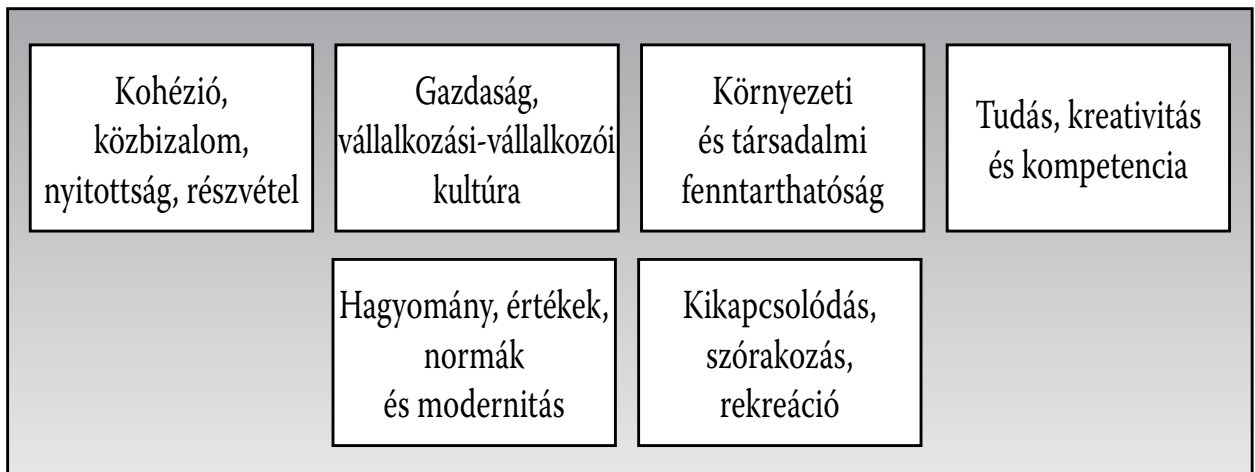
A szakpolitika esetében a közösségek fontosságának hangsúlyozása nem merülhet ki a támogatási rendszerek működtetésében. Szűkebb szakterületünkön pl. – a kulturális törvény keretein belül – meg kell erősíteni a közművelődési tanácsok – vagy hívjuk inkább közösségi tanácsoknak, hiszen nem csupán a kulturális és nem csupán a formális szervezetek azok, amelyekért egy-egy intézmény létezni hivatott – szerepét. A szabályozás és a finanszírozás középpontjába az intézmény helyett mihamarabb a közösségi művelődési tevékenységet kell állítani.²

Az intézmények esetében – amely ugyanúgy lehet művelődési ház, mint ahogyan egy parókia, vagy egy civil szervezet által működtetett tájház³ – legegyszerűbben úgy foglалható össze a szükséges változás, hogy nélkü-

1 A fejlődés iránya napjainkban sokkal inkább az erősödés, mintsem a bővülés kell legyen.

2 A feladat szerinti gondolkodás megoldást ad – többek között – arra a helyzetre is, hogy míg egy önkormányzati intézmény esetében jogszabályban rögzíthetők a végzettségi előírások, addig egy gazdasági társasági formában működő intézményre e kötetelmek nem vonatkoznak. Ha azonban a feladatot állítjuk a középpontba, akkor ahhoz kötődik majd a végzettségi követelmény – függetlenül az adott intézmény formájától, fenntartójától.

3 Az intézmények köréből – hagyományaik és számosságuk okán – kiemelkednek és kiemelendők a művelődési házak. Fontos látni azonban: a közösségi művelődés folyamatai megvalósulhatnak máshol is, hiszen a polgárok kedve hozhatja úgy, hogy művelődni máshol szeretnének.

lözhetetlenné kell válniuk a helyi közösségek számára – ez ugyanis az egyetlen garancia a hosszú távú fennmaradásra. E nélkülözhetetlenség pedig csak úgy érhető el, ha a számukra fontos tevékenységekkel, szolgáltatásokkal az emberek mindennapjainak részévé válnak. Továbbá oly módon, hogy a közösségek a sajátjuknak érzik az intézményt, ha nem csupán közönségként töltik meg azt, hanem „részvényesként”, felelős szervezőként⁴.

Szakítanunk kell tehát azzal a szemlélettel, amelynek középpontjában a költségvetési szervként működő intézmény és a szakember kulturális hiányok pótlását szolgáló, jellemzően eseményekre, programokra építő tevékenysége áll. A szakítás azonban nem jelentheti fontos tevékenységek elhagyását. Azaz a munkánknak ugyanúgy része kell legyen továbbra is pl. az amatőr művészeti mozgalmak aktivitásai éppen úgy, mint az önkéntes felnőttképzés rendszeres folyamatai, vagy az érték-hagyomány őrző-teremtő szabadidő-elöltés közös alkalmi. Az viszont lényeges, hogy ha pl. településünkön többen tanulni szeretnének valamit, akkor ne megszervezzük nekik az adott tanfolyamot, hanem adjunk nekik nevet, telefonszámokat, és legyenek ők azok, akik megszervezik saját önképzésüket.

Vagy ha oly' jól végezzük a munkánkat, hogy több amatőr művészeti és egyéb csoport is igénybe kívánja venni közösségi házunk egyetlen kistermét, akkor ne mi osszuk be őket egyes időpontokra, hanem ennek lehetőségét és felelősségét bízunk rájuk. Vagy maradva a fent már említett példánál: ha településünk határában új lakópark épült, akkor menjünk oda, és a helyiek fokozatos, minél nagyobb arányú bevonása mellett szervezzünk ott szabadtéri közösségi programokat. És tegyük mindezt azzal a tudattal, hogy a közösségi együttműködések, a közös gondolkodás és cselekvés értékeit alakít

ki, bizalmat teremt, és ezáltal bizonyítható módon járul(unk) hozzá társadalmi-gazdasági fejlődésünkhöz. De legyen ott a gondolataink között az is, hogy ha nem ez, azaz a körülöttünk élő emberek és közösségeik szükséglete, továbbá a társadalmi-gazdasági részvételre való képessé válásuk segítése lesz tevékenységünk középpontjában, akkor elveszítjük létünk és így az állam által való támogatottságunk indokoltságát. Közös felelősség tehát ez: azaz a változásokra, változtatásokra valóban mindkét szinten, azaz mind a szakpolitika, mind az egyes intézmények esetében szükség van.

BEKE MÁRTON pályáját a bezenyei Művelődési Házban kezdte, majd a Budapest-Káposztásmegyeri Ifjúsági Irodában, a Magyar Kultúra Alapítványánál, az Agóra Irodahálózatban, majd a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium ifjúsági ügyekért felelős államtitkárságán és annak jogutód szervezeteinél dolgozott. 2007-13 között a HROD munkatársa, jelenleg az EMMI Kulturális Államtitkársága Közművelődési Főosztályának vezetője. Művelődésszervező-andragógus és ifjúsági szakértő végzettségeit Szombathelyen és Pécsen szerezte, jelenleg az ELTE Közösségi és civil tanulmányok szakának hallgatója. Több civil szervezet, köztük a gyermek- és ifjúsági önkormányzatok országos szövetségének önkéntese.

⁴ Az pedig, hogy ebben az esetben az intézmény vezetője, munkatársa nem szervezője, hanem koordinátora, segítője a programoknak, nem csökkenti, hanem épp növeli személyének és szakértelmének szükségességét.

KÖZMŰVELŐDÉS, KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS

„A részvételi demokrácia azt igényli, hogy a gondok megoldásait nem parancsokkal, hanem megegyezéssel, meggyőzéssel, közös erőfeszítéssel kell megtalálni. Mindez jelzi a tennivalók sokaságát egy olyan társadalmi közgondolkodás jelenében, ahol inkább várnak az emberek, mint tesznek, inkább bírálják, mint kezdeményeznek, inkább a lelátón szeretnek szurkolni, mint személyesen részt venni, élményeket, sikereket és kudarcokat szerezni az én teljességét igénylő közös cselekvésben.”
(B. Gelencsér Katalin)

Nemrégiben (2012. augusztus, 17/4. szám) a *Szín – Közösségi Művelődésben* megjelent „Építő közösségekkel” című írásomban hivatkoztam arra, hogy a közművelődés szó helyett szívesebben használom a „közösségi művelődés” kifejezést. Akkor ott nem fejtettem ki bővebben, miért tartom indokoltnak a különbségtételt, most alkalmam nyílt arra, hogy ezt megtehessem.

A közművelődés fogalma bizonyos tekintetben a „közterület”, „közút”, „közegészségügy”, „közmű” stb. fogalmak sorába illeszthető, mely fogalmak leginkább az állami feladatellátás közössége(ke)t érintő területeit, szolgáltatásait érintik, s fogalmilag minimálisan utal arra, hogy minden társadalom számára mennyire fontosak a közösségi aktivitások, a lakosság, a polgárok helyi társadalmi folyamatokban való, többnyire önkéntes részvétele. Magam is sokat bosszankodom azon,

hogy munkahelyemet, a megyei közművelődési intézetet, a közvetlen, többé-kevésbé szakmai környezete is gyakran röviden és pongyolán „közmű”-nek szignálja.

Persze, jól tudjuk, optimális esetben a két fogalmi értelmezés összeér, és tulajdonképpen a közösségi-művelődési tevékenység hangsúlyainak újragondolásáról van szó. Arról, hogy a közösségi művelődésnek sajátos eszközrendszerével nagyobb és közvetlenebb szerepet kellene vállalnia a magyar társadalmat égető súlyos problémák – szociális gondok, mindenekelőtt a szegénység, és az ezzel összefüggő etnikai problémák, az előregedés, a perspektívátlanság, a testi-lelki egészség elégtelenségei, a magány, a generációk közötti konfliktusok stb. – megoldásából.

Ennek legalkalmasabb módja a még meglévő közösségeinkre való fokozott odafigyelés, illetve új, elsősorban ifjúsági közösségek létrejöttének bátorítása, segítése.

Módszereit illetően a közösségfejlesztés elméletének és gyakorlatának horizontális szintű kiterjesztéséről van szó, melynek kulcsszava szerintünk a *partnerség*.

Fontos lenne a szakma látható és kevésbé közvetlenül észlelhető eredményeinek bemutatása, népszerűsítése is. Naponta küszködünk azzal, hogy a közvélekedés elsősorban a szórakoztatás, a kikapcsolódás közvetítő intézményeként tart nyilván bennünket. Ilyeténképpen, miköz-

ben a társas létet és ezen keresztül a személyes életminőséget érintő gondok sokasodnak a helyi társadalmakban, aközben a kultúrák közvetítés intézményei folyamatosan romló körülmények között tevékenykednek: a települések bezárják a közösségi házainkat, naponta hallunk a szakmánkat érintő létszám, illetve munkaidő csökkentéséről, még mindig általános a vélekedés, hogy a kultúra a bojt a sapkán – nem pedig a szövet. Nekünk kell megmutatnunk, mégpedig sürgősen és közérthetően, hogy mi a szakmánk haszna, hogy valóságos társadalmi problémákra tudunk érvényes válaszokat adni. Mindemellett bemutatathatóvá kell tenni eredményeinket, mégpedig legalább két oldalról: egyrészt amit lehet, számszerűsítve, ha úgy tetszik statisztikailag, másrészt meg kell értetnünk az Einstein által megfogalmazott gondolatot, „nem minden megszámlálható, ami fontos, és nem minden fontos, ami megszámlálható.”

Alább hadd mutassak be három programot, amely a fentiek igazolását célozza. Mielőtt ezt megtenném, szólnék néhány szót a partnerségről, mint minden együttműködés létfonosságú alapjáról, amely a felek közötti szükséges bizalomhoz nélkülözhetetlen.

A helyesen értelmezett partnerség alapvetően a táncnál és a sportjátékoknál előforduló kapcsolat, vagy olyan szövetséget, társu-

lást jelent, ahol a felek a kockázatot és a hasznot megosztják. A valódi partnerség két elemet feltétlenül kell, hogy tartalmazzon: a megosztást (feladatok, haszon, kockázat, felelősség) és a résztvevők közötti fejlődő kapcsolatot. Ennek folyamánként a partnerség alapelvei a következők: méltányosság, átláthatóság, kölcsönös haszon. A partnerség-építési folyamatban kulcsfontosságú szerepet játszik az a személy vagy szervezet, aki vagy amely közvetítő szerepre vállalkozik. A közvetítő az összes fél között és nevében cselekszik. Bárhonnan, bármely szektorból jöhet, csak az a fontos, hogy rendelkezék bizonyos képességekkel, mutasson kellő elszántságot arra, hogy a partnerség-építési folyamatot nehézségei ellenére végigkísérje, kellő rugalmasságot arra, hogy a folyamatot módosítsa, a körülményekhez igazítsa, amikor szükséges.

A jó közvetítő tehát mindegyik fél bizalmát élvezzi, megvan a hatalma ahhoz, hogy egybehívja mindazokat az embereket, akiket be kell vonni a folyamatba, rendelkezik szakmai ismeretekkel és készségekkel, van helyismerete és kulturális megértő-képessége, már bizonyított menedzselési képességeit, elkötelezte magát, hogy függéstől mentes kapcsolatokat alakítson ki és tartson fenn a partnerségben résztvevő bármely/összes féllel.

Az első példa személyes tapasztalat. 1999 és 2009 között „vezetem” a Keceli Hagyományörző Asszonykórust. Véletlenül kerültem a csoporthoz, 1999-ben tragikus hirtelenséggel, fiatalon meghalt az együttes néprajzos vezetője Bodor Géza. A temetés után beszélgető időse asszonyok legfontosabb kérdése: hát velünk mi lesz, most már árván maradunk? Tudni kell, hogy abban az időben két népdalkör működött a településen, az egyik a polgármester anyagi és erkölcsi támogatását élvezte, a másik mostohagyerek volt olyannyira, hogy helyük sem volt a művelődési házban, semmiféle támogatást nem kaptak, az időse, kisnyugdíjas asszonyok önmaguk finanszírozták a csoport működését.

Egyikük megkérdezte: „Maga nem vállalna föl minket?” Ellenvetésemre, hogy igazából nem értek a népzenehez, naponta 120 kilométert ingázom, kevés a szabadidőm, valójában nem is ismernek, mindig azt a választ kaptam, hogy „nem baj, megoldjuk.” A beszélgetés végén abban maradtunk, hogy közösen megpróbáljuk. Döntően esett latba, hogy az egykori vezető nővére, Bodor Anikó zentai etnomuzeológus, ismert népzeneutató, aki szintén részt vett a megbeszélésen, erősen kapacitált a próbára, minden szakmai segítséget megígérve.

Az akkor 21 főből álló társaság zöme egyedül élő, 70 év feletti, aktív foglalkoztatási korában mezőgazdaságból, földművelésből, főként szőlőművelésből élő nő. Iskolai végzettségük 4-8 elemi osztály. Néhányan még eljárógattak napszámba, többségük azonban nyugdíjából élt. Rövid idő alatt megbizonyosodtam arról, mi a szerepem a csoport életében. Afféle közvetítő feladatot vállaltam, amiről fentebb írtam. A szakmai irányítás – dalsokrok összeállítása, stílus, dialektus stb. – jelentős része Bodor Anikóra maradt, bár valamilyen szintig nekem is bele kellett tanulnom a szűkebb értelemben vett szakmába, mert a próbák mindennapjai rám maradtak. Nagyobb részt azonban a csoport menedzselését végeztem. Minősítésekre való felkészülés, utazások szervezése, a próbák biztosítása, hazai és külföldi fellépések ügyeinek intézésén túl meg kellett értenem, hogy legfontosabb feladatom a társaság összetartása, az alkalmanként adódó konfliktusok kezelése, a sikerek és kudarcok feldolgozásának segítése, egyszerűen mindaz, amit konfliktuskezelésnek hívunk. Rövidtávon meg kellett értenem problémáikat: az öregezésből, egyedüllétből fakadó magány személyiségsorvasztó hatását, az ebből fakadó biztonság hiányát, az amúgy sem túl tág horizontok további beszűkülését, a kapcsolati-közlekedési zavarokat, a személyes életükben a sikerélmény hiányát, az ebből fakadó torz önmegvalósítási formák veszélyét. Az is gyorsan kiderült, milyen fontos szerepet játszik a közösség életük-

ben, mennyire várják a próbákat, a közös fellépések izgalmát, a sikert, a dicséretet, a jó szót, az emberi közeledést. Nagyon hamar megbizonyosodott, hogy kitűnő emberekkel hozott össze a sors. A kitartásnak, az áldozatvállalásnak, az egymás segítésének, a közös ügy szeretetének olyan példáit értem és éltem meg, amelyek – bár többször elhátároztam a „szakítást” – több mint 10 évig, a csoport megszűnéséig, együtt tartottak bennünket. Egy példa: özvegy Juhászné a város szélén lakott, több mint négy kilométerre a próbák helyszínétől. Télen bizony sötétben indult kerékpárral, és sötétben ért haza szilosi házába. Egyik téli próbanapon tükörjéggé változott az út, azt hittem, az időse, nyolcvan felé járó asszonyok zöme otthon marad. 6 órára, a próba időpontjára, mindenki ott volt. Juhászné is. Ma is látom, ahogy gyalogosan, kerékpárjára támaszkodva, cipőire rongyot kötve érkezik. Nem volt nehéz megérteni, mit jelent ezeknek az embereknek a közösség, mennyire tudták vagy érezték a másik iránti felelősséget. A próbákon való részvételi arány megközelítette a 100 %-ot.

Hosszan írhatnám a történeteket a közelharckokról, melyek az autentikus népdalokért és viseletért, a többnyire pénz körüli viták elsimításáért folytak – nem teszem. Azt azonban le kell írnom: túlzás nélkül mondhatom, azt gondolom, mindannyian rengeteget tanultunk egymástól. Sokszor fáradtan, a mindennapi problémáktól zsongó fejfel kerestem a kifogást, hogyan kellene lemondani a próbát. Hál’ Istennek, soha nem tettem. Aztán megtapasztalhattam, hogy micsoda érzékük volt arra, hogy néhány mondattal, tréfával vagy dallal elűzzék minden rosszkedvetem. Mellesleg sokszoros „Arany” minősítésű, „Aranypáva”-díjas együttes lettünk. A csoport egyik tagja, Pápai Józsefné 2007-ben a Népművészet Mestere kitüntető címet nyerte el.

A másik két példát röviden, különösebb kommentár nélkül hozom ide. Bajai kollégáink ötlete, aktív közösségi program fiataloknak és se-

gítóiknek, illetve Dr. Tóthné Bodor Anita intézetünk munkatársának projektje.

REJTETT ÉRTÉKEK – AHOGY ÉN LÁTOM

A Bácskai Népfőiskola Társaság digitális fotópályázatot hirdet 13-18 éves fiataloknak.

Mutasd be családod, szűkebb környezeted, lakóhelyed értékeit! Lehet olyan személy, aki a közösség számára fontos tudással rendelkezik (pl. kézműves, amatőr helytörténész, vőfély, helyi ételek receptjeinek ismerője, gyűjteménye van, hangszeren játszik, táncos stb.), lehet értékes épület, tárgyi emlék, természeti szépség, ma is élő hagyomány, népszokás, régről fennmaradt családi ünnep!

Olyan témát válassz, amit kevesen ismernek!

Beküldhetsz legfeljebb 5 önálló témájú képet és/vagy 5 darabból álló sorozatot. A képek legalább 300 MB méretűek legyenek, azért, hogy ki tudjuk vetíteni a díjak átadásakor.

A pályázatod minden témájához csatolni kell egy, legalább ½ gépelet oldal terjedelmű írást arról, hogy miért ezt a témát választottad, milyen értékeket mutatsz be!

A fájl nevét így írd be: saját neved, a kép címe.

A témaválasztás kifejtésének végére írd rá: a saját neved, melyik iskolába jársz, ki segített felkészítőként, melyik évben születted.

A munkában segítséget kaphatsz a Duna Fotóklub tagjaitól, ha pendrive-on elviszed a képeidet a Tóth Kálmán u. 19-be, a Bajai Csillagvizsgáló Borbás termébe, február 14-én, 15-én, 21-én vagy 22-én 17 és 19 óra között.

A Színes Kert mintaprojekt célja a lakiteleki halmozottan hátrányos helyzetű 11-16 éves korosztály 10 tagjának felzárkóztatása, munkára való felkészítése, társadalmi integrációjának elősegítése.

Közvetlen cél a hagyományörző mesterségek (nemezelés, tojásfestés), kreatív ismeretek elsajátítása (a helyi tudás, növényismeret és

az ehhez kapcsolódó helyi szokások átadása-elsajátítása, valamint a helyben élő „tudós” emberek megismerése-megismertetése), praktikus ismeretek megszerzése.

A közvetített ismeretek tartalma: növény-, festőnövény-, biokémiai-, színtani ismeretek, tojásdíszítési technikák és hímes minták ismerete, gyapjú megmunkálás nemezeléssel, nemez minták ismerete.

A résztvevők a szakkörvezető segítségével mintakertet alakítanak ki, amelyben festőnövényeket nevelnek. A kert ápolása, növények

gondozása folyamatos a szakkör tevékenysége alatt. A festőnövényeket felhasználják a tojásfestésre és a nemezelésre is. Növényi tablók készülnek a dokumentált kísérleti eredményekkel. A kert közlekedő útjaihoz építési törmeléket használnak fel az újrahasznosítás jegyében.

A tevékenység alatt elkészített munkákból kiállítást rendeznek az adventi udvar idején az iskolában.

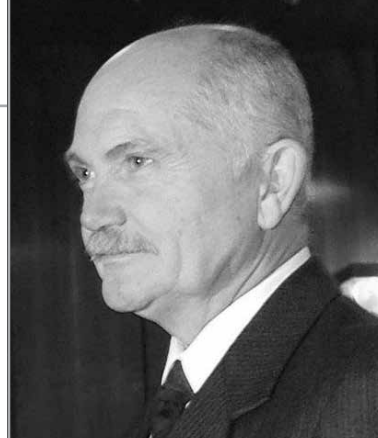
A szakkörben elvégzett feladatok segítenek, irányt mutatnak a pályaválasztáshoz.

A fentiekben bemutatott három program a közösségi művelődés lényege szempontjából úgynevezett „jó gyakorlatnak” tekinthető, mert életre kelti, tartalommal tölti meg azokat a fogalmakat (aktív helyi közösség, értékek, tudások átadása helyben stb.), amelyeknek fontosságára Polyák Albert az alábbi gondolatokkal hívja fel a figyelmet:

„A felnőttképzés szemléletbeli változásához tartozik annak elfogadása is, hogy a tudás birtokosai és közvetítői nem kizárólag a máshonnan jött, nagyevű, többdiplomás szakemberek. Tapasztalatunk szerint a helyi közösségekben mindig található olyan józan gondolkodású, gyakorlatlalt bíró „egyszerű” emberek, akik az adott helyi probléma megoldására kiváló megoldásokat alkalmaznak, vagy egy-egy szakterületen különleges ismerettel, képességekkel bírnak. Az ő felkutatásuk, megerősítésük, helyben való elismertségük segítése a közösség javát szolgálja.

Szintén fontos a tézis, és az ennek megfelelő gyakorlat, hogy a tudásátadás nem csak állami feladat, hanem abban meghatározó szerepet kell vállalnia a családoknak és az azon kívül (még) működő kisebb-nagyobb közösségeknek. Különösen fontos, hogy a helyi „köz művek” között az ide vonatkozó hálózatok és csatornák működőképeseek legyenek.” (Polyák Albert)

IMRE KÁROLY több mint harminchárom éve dolgozik népművelőként. Munkáját Soltvadkerten kezdte, majd a Keceli ÁMK közművelődési igazgatóhelyetteseként dolgozott 1991-ig. Rövid ideig a kecskeméti Katona József Gimnáziumban tanított, s emellett a diákok kulturális, közművelődési munkáját irányította, segítette. 1992-től 1999-ig a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Pedagógiai és Közművelődési Intézetének igazgatóhelyettese, majd a Közművelődési Intézet megalakulása óta igazgatója. Vezetése alatt az intézet több olyan fejlesztést és programot indított, amely a közművelődési szakma megújulását szolgálta, s ezáltal országos elismertséget és szakmai körökben megbecsültséget szerzett. Vezetői munkája mellett felnőttképzésben oktató, valamint közösségépítő, -fejlesztő tevékenységet folytat. 2011-ben Bessenyei György-díjjal tüntették ki.

GONDOLATOK A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS MIBENLÉTÉRŐL, FELTÉTELEIRŐL

In medias res:

A közösségi művelődés lokális, a helyi társadalomban zajló köz-művelődési folyamatok összessége. Magában foglalja az *állampolgárok öntevékenységeire alapozó* képzési, alkotó művészeti, ismeretszerző tevékenységek valamennyiét. A lokalitás mellett meghatározó eleme az egyének *aktív részvétele a művelődési folyamatok tervezésében, céljainak megfogalmazásában, és megvalósításában*. Szervezeti kereteit a közművelődési intézmények, közgyűjtemények, illetve az ilyen célra szerveződő formalizált közösségek (egyesületek, alkotókörök, alapítványok, civil társaságok) jelentik. Feltételrendszerének biztosításában az állam a törvényekben megfogalmazottak szerint, az önkormányzat törvényi felhatalmazás, valamint a helyben kötött megállapodások szerint, és a résztvevő állampolgárok saját belátásuk szerint vesznek részt.¹

Számomra ez a több forrásból származó meghatározás fedi legteljesebben a *közösségi művelődés* fogalmát. Rövid írásomban nem vállalkozom e definíció értelmezésére, inkább működésének feltételeivel, ennek társadalmi beágyazottságával foglalkozom.

A közösségi művelődés 1949 után – elsősorban a 60-as években – egyre jobban kötődött a művelődési otthon típusú intézményekhez. Ezek, számuk gyarapodásával, a politikai akaratnak megfelelően befogadták mindazokat a tevékenységeket, melyek korábban a fokozatosan felszámolt – szakmákhoz, társadal-

mi rétegekhez kötött – olvasóköri, egyleti színházak, munkásotthonok terebélyes rendszerében voltak jelen a magyar társadalomban. A megszűnő intézményrendszer szerepét azonban csak részben vehette át az új intézménytípus. Ennek oka részben az ideológiai iránymutatás (ami központi akarral helyettesítette a korábban volt közösségi elhatározást), részben a „kulturházak” befogadóképessége – fizikai és szellemi értelemben egyaránt. Érdekes jogfolytonosságra mutat rá azonban a 70-es évek elején elvégzett kutatás: a megkérdezettek több tucat tevékenységet sorolnak fel, melyek

megegyeznek, vagy nagyon hasonlítanak a háború előtti színterekben és a felvétel időpontjában már a művelődési otthonokban jelen lévő szakmai aktivitásokból.² A kutatás eredményéből úgy tűnik, hogy a társadalmi emlékezet valamiféle folytatolagosságot lát abban, amit a hivatalos, később pedig maga a köznyelv *népművelési, közművelődési, felnőttoktatási, közkulturális* stb. névre – időről időre – átkeresztelt. Akár meg is maradhatott volna a *közösségi művelődés* szóhasználat, de bizonyára félő volt, hogy a „*nomen est omen*” érvényesül majd a társas együttlét gyakorlatában, és ezzel csorbát szenved az oly aggályosan megfogalmazott kulturális párthatározatok iránymutatása.

Nem véletlenül fogalmaz így Kovalcsik József a művelődési otthonok szerepével kapcsolatban „A kultúra csarnokai” című, először 1986-ban kiadott munkájában:

„A *művelődési otthon jellegű intézmények társadalmi-kulturális funkcióját gátolja, hogy munkájuk nem tud megfelelő közösségi háttérre támaszkodni. Közművelődési szerepük jelenleg is pótolhatatlan, de továbbfejlődésük a társadalom demokratizálódásának, közösségi jellege erősödésének függvénye.*”

1 Szerencsés esetben a lokalitást meghaladó összefogások, hálózatok serkentőleg visszahatnak a helyben folyó tevékenységekre. Ehhez azonban szakterületek/szakágak felmenő rendszerű, az alapok erősítését szem előtt tartó szakmai-módszertani építkezésére van szükség.
2 Kovalcsik József – Sipos Zsuzsanna – Szász János: Művelődés és közösség. Hatvan művelődési otthon 1970-1971., Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1972.

Ugyancsak nem véletlen, hogy Beke Pál 2002 decemberében így dohog:

A közösségi művelődésben eledig nem történt meg a rendszerváltozás(...)

...be kell lássuk, hogy ez az intézményrendszer sem (és persze az iskolák és persze a tömegkommunikáció egyik tagja sem) képezte ki a hazai népeiséget az új: a tőkés, a kapitalista viszonyokra, a politikai pluralizmusra, a demokrácia működésére és mindezek zavarainak felismerésére, kezelésére, oldására(...)

Nem pusztán egy szakma mulasztásáról van tehát szó, hanem a közösségi művelődés egészének lebecsüléséről; mire-valóságának, hivatásának, fontosságának és funkcióinak lekezeléséről. Eközben persze napvilágot látnak helyzetelemzések és kutatások a társadalmi méretű kiüttlanságról, pótcselekvésekről, devianciákról, leszakadó csoportokról, rétegekről, régiókról; megfogalmazódnak kívánalmak „kreatív” Magyarországról, „tudásalapú” társadalomról – mintha mindez magától létrejönne! És eközben persze birtokában vagyunk eljárásoknak, módszereknek, kívánatos struktúrák leírásának, amelyek, úgy tűnik, nem kellene senkinek. Már úgy értem: senki olyanak, aki alkalmazásáért, bevezetéséért felelős. Az embereknek vélhetően nagy szüksége lenne minderre. Ők azonban honnan tudnák róla?(...)³

Nyilvánvaló, hogy a közösségi művelődés megvalósulása elsősorban az érintettek akaratából történhet. Kérdés, valóban van-e ilyen akarat, tudatosul-e, hogy a kultúra fogyasztói/alkítói egyaránt mi magunk vagyunk, s ha tudatosul, akkor élünk-e vele? Ez szervesen összefügg egy – gyakran hangoztatott, ám a társadalmi-politikai életben sokkal ritkábban tetten érhető – társadalom-szervezési elvvel. A nyelvtörő játéknak is beillő kifejezést közös-

ségfejlesztőként gyakran kérdésként fogalmazom meg, s bizony többször kapok választ üveges tekintetek, fejcsoválás, vagy csupán hallgatás formájában a – „tudják-e mi a szubszidiaritás?” – kérdésemre.

Ebben látom én a probléma gyökerét, ezért fogalmazhat Kovalcsik 1989-es tanulmányában feltételes módban, ezért méltatlankodik Beke 2002-ben... El kellene jutnunk végre (ismét) oda, hogy az együtt élő emberek közösségei belássák: ők maguk *alkítói*, nemcsak *elszenvedői* kellene hogy legyenek az őket érintő folyamatoknak. A *kiszolgáltatottság-tudatot* fel kell, hogy váltsa végre az *okunk és jogunk van a beleszólásra* meggyőződése a közös ügyeink esetében. A kultúránál „közösebb” ügyünk pedig aligha lehet. Ráadásul vannak már keretek, melyek – formálisan – segítenek is ebben.

Ha belátjuk, hogy az 1990-ben felálló települési *önkormányzatok* valóban a helyben élők akaratának megvalósítói, akkor íme, itt a megfelelő keret, a magától értetődő *illetékesség a közös ügyek közösségi ügyként kezelésére*. Meg kell tölteni ezt a keretet a magunk akaratával, érvényt szerezve az önrendelkezés, autonómia – önkormányzati törvényben is megfogalmazott – követelményeinek. Ráadásul az önkormányzatban való gondolkodás, vagyis az *önkormányzatiság* egy sokkal régebbi, kikristályosodott, azóta már az Európai Unió által is elfogadott, a társadalom szervezésének örökérvényűként számon tartott alapelve, az imént felidézett *szubszidiaritás*⁴ elvére épül. Az elvétörténete és megjelenése a mai európai életben önmagáért beszél. Előzményei a görög poliszdemokrácia idejére vetíthetők, de megjelennek a középkorban is, mígnem felbukkan a római katolikus egyház társadalmi tanításában 1891-ben⁵, mint az emberi személy méltóságának megtestesítője, majd a 20. szá-

zad első harmadában, a „társadalom szervezésének örökérvényű alapelve”-ként⁶. Ez utóbbiban a következőket olvashatjuk:

...„amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt a hatáskörükből kivenni, és a közösségre bízni tilos; éppen így mindazt, amit egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének felforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebeleznie azokat.”⁷

Mindez „frissebb” fogalmazásban – és persze leegyszerűsítve – így hangzik: a döntéseket, jogi normákat a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni annak érdekében, hogy a hatalom minél *közelebb maradjon azokhoz, akik felett a hatalmat gyakorolja*.

Az alapelv tehát azokra ruházza a döntés, cselekvés jogát, akik leginkább érintettek a döntést, cselekvést indokoló esetekben, következésképpen a tényleges *ön-rendelkezés* jogát és köteleességét hárítva a közösség tagjaira a közösséget érintő közösségi ügyekben.

Egyértelműen és nagyon is sarkítva fogalmaz egy, a nonprofit szervezetek működésére irányuló, 12 országot – köztük Magyarországot is – érintő nemzetközi kutatás eredményeit bemutató tanulmány, amikor a civil szektor pénzügyi támogatási rendszerét mutatja be:

„Az államnak, mielőtt a társadalmi vagy gazdasági élet bármely szférájába belépne, meg kell győződnie arról, hogy nincs-e olyan kisebb társadalmi egység (a család, helyi közösség vagy öntevékeny szervezet), amely alkalmas lenne az

3 Beke Pál: Utószavak c. gondolatai, melyeket barátként és munkatársként fűzött Kovalcsik József: A közművelődéstől a szabadművelődésig című (először 1989-ben, a Kultúra és Közösség 5. számában megjelent) tanulmányához 2002 karácsonyán. Átvéve a www.szabadmuvelodes.hu honlapról.

4 A kifejezés a latin subsidium = tartalék, átvitt értelemben segítség, támogatás kifejezésből született.

5 XIII. Leó pápa Rerum novarum... kezdetű enciklikájában (1891)

6 XI. Pius pápa Quadragesimo anno... kezdetű enciklikájában 1931-ben

7 QA 79. Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok. Szent István Társulat, Budapest, (é.n.) 81. p.

adott funkció betöltésére. Mi több, az államnak – még amikor a közvetlen felelősségvállalás mellett dönt is – kötelessége kísérletet tenni ezeknek a kisebb egységeknek a bevonására.⁸ A német jóléti állam gyakorlatából vett példa ugyan nem vált európai gyakorlattá, mégis érdekes, hogy ugyanez a gondolkodásmód megjelenik egy számunkra is sokkal fontosabb dokumentumban, az 1992-es Maastrichti Szerződés szövegében, s így bekerül a Római Szerződés 1993-ban ratifikált változatába a 3/B. cikként. A tagállamok szintjén a szubszidiaritás szerepe szorosan összekapcsolódik a törvényhozás és végrehajtás mechanizmusával. Lényege, hogy bármely kérdésben *azon a szinten kell dönteni*, ahol egyrészt már *rendelkezésre állnak* az ehhez szükséges *információs és végrehajtási eszközök*, másrészt, ahol *ez a legközelebb marad a döntésben érdekelt állampolgárokhoz*. Az Európai Közösségben a szubszidiaritás-koncepció valójában a közösségi hatalom túlzott megerősödésével szembeni reakcióként jelenik meg.⁹ Számunkra azonban kellően megalapozott hivatkozás lehet akkor, amikor azt tapasztaljuk, hogy a közigazgatási gyakorlatban, de a közgondolkodásban is milyen sokszor veszik át az intézkedést, vagy hoznak döntést az illetékesek felett, kiszolgáltatott helyzetbe hozva ezzel a helyi szinten saját ügyeikben dönteni, intézkedni akarókat.¹⁰

Ráadásul az elmúlt 20 évben Magyarországon is meghonosodott az a szakma, amit tőlünk nyugatabbra *community development* néven – tükörfordításban – *közösségfejlesztésként* ismerünk. Ez a szakma nem szolgál más célt, mint segít visszaállítani egy természetes rendet a szubszidiaritás elvei szerint, amiben tehát a közösség ügyeiben a közösség dönt, illetve az általa felhatalmazott képviselők járnak el. Mindezt azért, mert egy szomszédságban,

településen, kistérségben élő emberek közösségének nemcsak oka van rá, de joga is, hogy *illetékeségből* saját ügyeit saját kezébe vegye. Most már valóban az hiányzik csupán, hogy a közösségek felismerjék ezt, elhiggyék, hogy megtehetik, és képesek is rá, hogy a legjobb belátásuk szerint cselekedve a lehető legjobb eredményre jutnak majd saját ügyeikben. Be kell avatkozniuk társadalmi/kulturális folyamatokba, kezdeményezniük kell társadalmi mozgások elindulását, törekedniük kell saját szükségleteik felismerésére és megfogalmazására, meg kell találniuk egymásban a segítő partnert, s együtt meg kell találniuk azokat a kereteket, melyek e szükségletek kielégítésére alkalmasak. Majd minden településen van már legalább egy közösségi szintér, vagy e célra átalakított alkalmas hely. A fél évszázada még egységesnek látszó művelődési otthon hálózat alkotóelemei többnyire megvannak még. Bővült is ez az intézményrendszer új elemekkel (faluházakkal, közösségi létesítményekkel), s közben persze – az alapfunkciót tekintve – el is tűnt

jó néhány. Mégis úgy vélem, hogy, van „hely a cselelésre”, van „tető az együttlét felett” minden hazai településen. Rajtunk (is) múlik, hogy a helyben élők belakják-e az általuk megfogalmazott közösségi célok megvalósításával.

Aggályos kérdések felvetődnek így is. Jó-e egyszerre alulról, s felülről építkezni? Mi vezet tartósan megelégedettséghez: ha hagyjuk, hogy magától forrjanak ki (alulról szerveződő) modellek, vagy sietve elébe menjünk, s felülről mintákat adjunk (kényszerítsünk) az alulról (igazodva) építkezőknek?

S ha nem csupán az emberek, vagy az általuk választott döntéshozók felől nézzük: az okkal frusztrálódott szakma képes-e teljes vértetben, s persze kellő (szakmai!) alázattal segíteni, hogy a természet rendje álljon vissza a kultúra mezején is?

Optimistán nézve a jövő felé, elődeink álmainak megvalósítását is remélem a napjainkban változó finanszírozási rendszer, a szakma irányításának szóhasználatát és a struktúra átalakítása okán. Valami valóban elkezdődött!...

PÓSFAY PÉTER népművelő-könyvtáros, majd magyar tanári diplomát, később közösségfejlesztő oktató, kutató szakképzettséget szerzett. 24 évig különböző intézményekben és a közigazgatásban dolgozott Szombathelyen a közművelődés területén. 1999-2001 között a millenniumi kormánybiztos regionális képviselője Nyugat-Dunántúlon. 1993-tól humán központú településfejlesztéssel, közösségfejlesztéssel foglalkozik a KÖZÖSSÉGSZOLGÁLAT BT ügyvezetőjeként. 2007-es nyugdíjba vonulása óta is végez oktatói, tanácsadói munkát elsősorban önkormányzatok és civil szervezetek körében.

8 Lester M. Salamon – Helmut K. Anheier: Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. (Ford.: Kuti Éva) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1995. 88. p.

9 Paczolay Péter: Szuverenitás és szubszidiaritás az Európai Unió és annak tagállamai között. Előadás, Szeged, 2004. 09. 14.

10 A 2007-ben elfogadott Lisszaboni Szerződés 5. cikke megerősíti a szubszidiaritás elvének követését, miszerint az Unió csak akkor hoz intézkedéseket, ha azok hatékonyabbak, mint a nemzeti, regionális vagy helyi szinten meghozható intézkedések. Forrás: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/lisszaboni_szerzodes/

IFJÚSÁG A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉSBN

Amikor közösségi művelődésről beszélünk, én rögtön az ifjúság viszonylatában értelmezem a fogalmat. Valószínűleg, mert a fiatalokért dolgozom, és bennük gondolkodom. Ilyen megközelítésben a közművelődés olyan kiterjesztett fogalmára gondolok, amelyben a művelődés számos eszköze és lehetősége szolgálja az egyén boldogulását, közösségekben történő érvényesülését a társadalomban. Az ifjúság esetében ez azért kiemelten fontos, mert a felnőtté válás határán éppen ezek a folyamatok határozzák meg szerepvállalásaikat, közösségi létüket a jövőben.

Az ifjúság szempontjából az alábbiak felől közelítem meg a fogalmat, amelyek tükrözik a fiatalok jelenlegi helyzetét, lehetőségét és az ifjúságfejlesztő tevékenység céljait is.

„Itt az idő, hogy Európa építésében pozitív erőként és ne problémaként tekintsünk a fiatalokra.”¹ Így fogalmazott az Európai Bizottság fiatalokra vonatkozó Fehér Könyve immár 10 évvel ezelőtt, azonban ennek megértésével, felismerésével, és gyakorlati megvalósításával ma is dolgunk van. Ebben a megközelítésben az ifjúság, a társadalmi *fo*lyamatok beindítója, megújítója lehet. Ehhez azonban a demokratikus társadalmak különböző szintjein és szféráiban felelősséggel tevékenkedő embereknek lehetőséget kell

teremteniük arra, hogy a fiatalok elmondják ötleteiket, javaslataikat és ezeket összevegyék a társadalom más szereplőinek gondolataival. A közéletben, közösségi életben való aktív részvétel pedig helyi szinten válik, válhat valósággá, ott, ahol a fiatalok láthatják személyes elkötelezettségük eredményeit. Az iskolák, települések vagy helyi civil szervezetek mindennapjaiban való részvétel során tehetnek szert olyan tapasztalatokra, élményekre és önbizalomra, amelyek segítségével megtehetik a következő lépéseket a teremtő közösségi lét, a fejlődés felé.

A társadalmi folyamatok beindításán túl a közösségeknek erős ösz-

szertartó ereje, *véd*elmi funkciója is van a fiatalok számára. Ha pozitív értékek köré szerveződik egy közösség, az egyén fejlődésén és a közösségi cél elérésén túl egyfajta védelmet is nyújt tagjai számára. Aki nem tagja valamilyen közösségnek, könnyebben a társadalom periferiájára sodródik, könnyebben kerül problémás helyzetekbe, és nagyobb esélye van arra, hogy pótcselekvés-ként káros szenvedélyek rabjává váljon, vagy nem az elfogadott normák szerint éljen. A közösségekben történő tudatos fejlesztés, művelődés így esetünkben, a pozitív érték közvetítésén és értékteremtésén túl felfogható egyfajta elterelést, meg-

erős, egészséges, cselekvőképes fiatalra és közösségeikre.

Napjainkban a hagyományos szocializációs közegek változó szerepe, az intézményesült keretek válsága miatt egyre nagyobb igény lesz a megbízhatóság, kiszámíthatóság iránt minden korosztályban. Látjuk, tapasztaljuk, hogy ha megfelelő alternatívákat kínálunk a fiatalok számára és megteremtjük a sikerélményekhez jutás lehetőségeit, akkor előbb-utóbb felismerik a valós értékeket és a biztonságot is nyújtó közösségeket. Itt fontos, hogy pozitív értékeket közvetítsünk és mutassunk jó példát, hiszen ekkor válik tudatossá és hitelessé küldetésünk. Napjainkban a fiatalok, sőt az idősebb korosztályok esetében is gyakran beszélünk értékválságról. De mit értünk érték alatt? Ha az egyetemes emberi jogokat, az Európai Unió alapértékeit, ha az elfogadott, intézményesült együttélési formákat, vagy, ha a keresztény kultúra alapértékeit, akkor mondhatjuk, hogy igen, bizony ezen értékeket nem tartja mindenki értéknek. Az értékekre nevelés nehéz feladat, mert egyénenként eltérő lehet értelmezésük, ezért nehéz megmondani, és a fiataloknak elfogadni, hogy ez és ez az érték, az és az pedig nem. Éppen ezért az ifjúságfejlesztő munkában azt valljuk, hogy az értékeket nem lehet megtanítani, azok csak úgy sajátíthatóak el, hogy a fiatalok megélik, átélik azokat. Maguknak kell felismerniük az értéket, attól válik értékessé. Tanítás helyett *az értékek megélését, átélését* kell ösztönöznünk, ehhez kell megfelelő keretet, környezetet biztosítanunk. Mindezt talán kizárólag a közösségi művelődés széles eszköztárával lehet biztosítani a felnövekvő generációk számára.

előzést szolgáló eszközrendszerként is. A fiatalok bevonását, bekapcsolását a társadalmi folyamatokba, éppen ezért én nem kortárs segítőként értelmezem, hanem *kortárs fejlesztőként*. A problémák, esetek utólagos kezelése helyett elébe kell menni a folyamatoknak, hogy a fiatalok maguk kezdeményezzék azokat. Vegyenek részt a tervezésben, fejlesztésben, megvalósításban, alakítsák ki maguk a társadalmi részvétel kereteit céljaik eléréséhez. A társadalmi részvételnek, a közösségfejlesztés eszközeivel történő megteremtése során olyan új belső erőforrások kerülnek a felszínre, amelyeknek, többek között jelentős gazdasági szerepük is lehet. Éppen ezért fontos lenne, hogy a hazai kormányzati, ágazati, regionális és települési szintű fejlesztési politikák, stratégiák ne csak infrastrukturális gazdasági elemeket tartalmazzanak, hanem a humán erőforrás fejlesztését is tervezzék. Persze ehhez a tudatos fejlesztő munkához elengedhetetlenül szükségesek a közösségi terek is, ahol folyhat a közösségi munka. Ugyanakkor kívánatos, hogy a különböző szintű fejlesztési elképzelésekbe hangsúlyosan építsenek be olyan társadalmi részvételt fejlesztő programokat is, amelyek segítik a közösségek felkészítését a változásokra és bevonásukat a különböző szintű kezdeményezésekbe, tervezésekbe. Mindebben kiemelt szerepet kell kapnia az ifjúságnak, mint a társadalmi-gazdasági folyamatok állandóan megújuló erőforrásbázisának, mint a demokráciát folyamatosan fenntartó és megújító korosztálynak.

Ebben a demokratikus és öngazgatáson alapuló, építő, fejlesztő folyamatban a közművelődés, kultúráközvetítés területéről olyan széleskörű eszköztárat áll rendelkezésünkre, ami ilyen komplexen más szakterületeken nincs meg. Az egyének és közösségek társadalmi érvényesüléséhez szükséges kompetenciák elsajátítását ezen a területen főként a nem formális és informális tanulás módszerei teszik teljessé. Ezen tanulási formák módszertárait alkalmazva, az ifjúságfejlesztő munka során is fel kell ismernünk azt, hogy a komplex problémákat is csak ilyen módon, *komplex programok* megvalósításával leszünk képesek kezelni. Felül kell végre emelkedni a mindennapi problémák szintjén, hiszen itt nem egy-egy szervezet jó vagy rossz működéséről, annak hatékonyságáról van szó, hanem olyan ösztársadalmi problémákról, amelyeken a mindenkori kormányzat, és az önkormányzatok egyedül nem képesek segíteni. Szükség van az ún. helyi, alulról jövő ifjúsági kezdeményezésekre, az olyan helyi közösségekre, amelyek képesek összefogni egymással a közös célok érdekében, amelyek képesek rávilágítani új szempontokra, meglátnak újabb és újabb lehetőségeket. Ilyen értelemben van szükség minél több

KÁRPÁTI ÁRPÁD művelődésszervező. PR szakértői és ifjúsági szakértői végzettséget Pécsen szerzett. Tizenöt éve foglalkozik közművelődéssel, ifjúságüggyel, ifjúsági munkával. A civil társadalom megerősítéséért a gyakorlatban aktivistaként és támogató döntéshozóként is tevékenykedik. Főállásban komplex ifjúsági szolgáltatást vezet Baranyában, mellette részt vesz ifjúságsegítő képzésében és ifjúságfejlesztésben.

PONYI LÁSZLÓ a Heves Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet általános igazgatóhelyettese, közművelődési szakértő, főiskolai tanársegéd, az Eszterházy Károly Főiskola Neveléstudományi Doktori Iskolájának egyéni tanrendes doktorandusza, igazgatásszervező, történelem, filozófia szakos tanár. Kutatási területe: kultúra és közigazgatás, a közművelődés változásai a rendszerváltást követően, roma közösségi házak Magyarországon.

KIHÍVÁSOK ÉS VÁLASZOK

ÚJ UTAK – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS

Tisztem szerint arról kell írnom, hogy mit értek közösségi művelődés alatt. Mit is jelent, mi az, miért más, mint a közművelődés korábbi teóriája és praxisa? Nehéz egy olyan folyamatról írni, ami pusztán néhány hónapja bontakozott ki a szakmai nyilvánosság előtt. Hiányzik a történeti távlat, az objektivitásra törekvés józansága, a szakirodalmak, a tudományos publikációk és kutatások egzakttsága, amelyek segítenek megérteni és értelmezni azt a folyamatot, amit éppen megélünk. Éppen ezért jelen munka óvatos kísérlet arra, hogy a teljesség igénye nélkül értelmezze a napjainkban zajló és a jövőre irányuló változások mibenlétét.

A kultúráközvetítés, népművelés, közművelődés gyakorlata és elmélete jónéhány átalakuláson ment már át a 18. századtól kezdve napjainkig. A felvilágosodás szellemi talaján létrejött gyakorlattól, a reformkoron át, az intézményesült szervezetekig a két világháború között. A szabadművelődéstől, a népművelésen át a közművelődésig, a politikai rendszerváltásig, vagy éppen a CXL-ig. Mindezekből legalábbis két megjegyzés következik óhatatlanul számomra. Először is olyan tevékenységről van szó, amelyet a változó korokhoz, a változó társadalmakhoz való igazodás képessége jellemez. Folyamatosan változik, alakul tehát, nevében, tevékenységében és szervezetében is. Toynbee után szabadon, azért is maradhatott fenn, mert évszázadokon keresztül olyan válaszokat adott az őt ért kihívásokra, amelyek egyrészt bizonyították az életképességét, másrészt pedig a társadalmi hasznosságát. A másik megjegyzés az, hogy vélhetően – itt és most – megint egy olyan változást folyamunk kelles közepén vagyunk, amely egyrészt megérthető a korábbi, ma már műve-

lődtörténeti eseményekből, másrészt értelmezhető napjaink társadalmi, kulturális és politikai eseményeiből is. A szakma megújulásának, egyáltalán fennmaradásának így logikus és érthető feltétele a társadalmi, politikai és gazdasági változásokból adódó kihívásoknak való folyamatos megfelelés. Helyes válaszok adása a 21. század magyar társadalmának, kultúrájának minőségi, mennyiségi és értékbeli változásaira, azok kihívásaira. Vélhetően éppen ezért van itt az ideje most a terület újrapozícionálásának, szervezeti, tartalmi és finanszírozási megújulásának.

Amennyiben értelmezhetjük – ezt is az idő dönti majd el, én feltételezem mindenesetre – a most folyó változásokat a közművelődés igazi rendszerváltásának, akkor olyan mélyreható átalakulást kell megélnünk majd, amely a terület valamennyi eresztékét kiigazítja, és ha szükséges, gyökeresen megváltoztatja.

A közösségi művelődés, mint régi-új fogalom megjelenése és térnyerése a közművelődés helyett azt a változtatási szándékot is jelenti, amely alapjától akarja átgondolni, módosítani és megváltoztatni a közművelődés eddigi rendszerét. Szinte mindent, a pincétől a padlásig. Nomen est omen: a közösségi művelődés már a nevében is mutatja, hogy a művelődési folyamatok alapvetően nem képzelhetők el jól működő közösségek nélkül. Továbbra is nagy szükség van a közművelődés rendszerében is az öntudatos, önálló és áldozatkész kulturális közösségekre. Amikből ugyanakkor, sajnos nagyon kevés van. Mutatja ezt az is, hogy olyan kevés a Közművelődési Tanácsok száma. Azoké a grémiumoké, amelyek beleszólnának az önkormányzatok kulturális politikájába, befolyásolhatnák

döntéseit, akik megjeleníthetnék a civil kulturális kontrollt az önkormányzati döntéshozatalban. Egy alapvetően individualizálódó, és egyre inkább azzá váló társadalomban, ha nem működnek jól a helyi közösségek, ha nem erősítjük meg őket, akkor hosszú távon a közművelődésnek, egyáltalán a (köz)művelődési folyamatoknak sincs létjogosultsága. Hacsak nem a tévé vagy a számítógép előtt...! De azt meg hogyan? A jól működő közösségek a helyi demokratikus közélet, a jól működő önkormányzatiság letéteményesei is. Az én értelmezésemben a helyi önkormányzás joga még mindig a választójoggal rendelkező állampolgárok közösségét illeti. Mindezeknek megfelelően kap nagy hangsúlyt a közösségfejlesztés, mint alapvető módszer az új elképzelések között. A magyar tapasztalat ugyanakkor azt mondhatja velem, hogy a művelődő közösségek igazán jól, optimálisan – egyelőre néhány kivételtől eltekintve – működni a közművelődési szakemberek és a közművelődési infrastruktúra segítségével tudnak. Számos országos példát lehet erre hozni, pl. az Egri Kulturális és Művészeti Központ által üzemeltett Bartakovics Béla Közösségi Házat, ahol mintegy ötven művelődő közösség talál otthonra, vár és kap segítséget a közművelődési szakemberektől. Cserébe sok színes, változatos programot kap a közművelődés, és még olyat is, amivel képesek adott esetben közösen megvédeni a házat az átszervezéstől, a változtatásoktól: közös fellépést, szövetséget, társadalmi tőkét.

A változó feladatellátásnak a maga eszközeivel kell reagálnia napjaink súlyos társadalmi problémáira. Szegénység, munkanélküliség, roma-kérdés, leszakadó rétegek hátrányos helyzete. Súlyos gondok az alapvető

közösségekben, a társadalmi tőke mutatóiban. Kopp Mária és kollégái vizsgálata alapján, ma a megkérdezettek 70%-a vallja, hogy a legbiztosabb nem bízni senkiben.¹ Mindezek alapján is, számomra már régen nem az a kérdés, hogy az eddigieknél nagyobb mértékben és intenzívebben kapcsolódjunk-e be a társadalomfejlesztés folyamataiba. A kérdés az, hogy mit tehetünk mi a közjóért? Milyen eszközeink, milyen tudásunk és milyen lehetőségeink vannak mindehhez? Hogyan tud illeszkedni az országos közművelődési intézményrendszer azokhoz a kulturális, szociális, egészségügyi, oktatási alrendszerekhez, szervezetekhez, intézményekhez, amelyek ezeken a területeken folytatják munkájukat? Szóval, hogyan tudunk segíteni?

Mindezek mellett komoly önreflexióra is szükség van. Milyen lépésekre van szükség ahhoz, hogy az éppen „esedékes” szakmai rendszerváltás sikerrel végbemenjen a területen? Hogyan tudjuk megszüntetve megőrizni önmagunkat, és ebben megőrizni a számunkra annyira fontos közművelődési gyakorlatot és intézményrendszert? Mik azok a korábbi eredményeink, amelyekre bizton támaszkodhatunk? Képesek vagyunk erre?

A reform mindenesetre elindult. Új szemlélettel rendelkező vezető kapott a központi szakigazgatásban dolgozó közművelődési szakigazgatási szakembergárda, és az Intézet is. A MaMI-ból Nemzeti Közművelődési és Közgűjteményi Intézet lett. A megyei feladatellátók új szervezeti formában, új tevékenységekkel, végre megfelelően finanszírozva bizonyíthatják, hogy nem csak helyük van a feladatellátásban, hanem a változások motorjai, generálói is lesznek a megyékben. Változások várhatók a felsőoktatásban is. Már döntéshozói szinten is megfogalmazódott az önálló BA szak alapításának szükségessége. Folyamatban van a közösségi művelődés tanár szak alapítási folyamata is. Fontos megjegyezni azt is, hogy nem elég az önálló BA szak indítása, hanem a doktori iskolákban is meg kell jelennie az utánpótlásnak. Elszomorítóan kevés a területünkről érkezett PhD végzettségű szakember. Nélkülük ki fogja majd tanítani a közművelődés, a közösségi művelődés szakmai ismereteit a felső-

oktatásban? Azok, akiknek van PhD-jük ugyan, de sohasem volt közük a szakmához?

A tevékenység és a szervezet megújításának alapvető szempontja lesz a megfelelés a modern közmenedzsment metodikájának és elvárásainak. A magyar közművelődés szakpolitikai koncepciójában egyértelműen olvasható, hogy milyen jövőképet rajzolt fel az új menedzsment a tevékenységet illetően. Több alkalommal is hallhattuk, hogy az optimális feladatellátás, a tevékenység lesz az elsődleges szempont, ehhez fog igazodni aztán a szervezeti forma – a helyi igényeknek és sajátosságoknak megfelelően. Úgy gondolom, hogy a közművelődési intézményrendszer most is nemzeti érték. Csuda dolog, hogy ez így megmaradt minden korábbi ellenséges kultúrpolitikai szándék ellenére. A közművelődési intézmények, közösségi színterek számából egyértelműen bizonyítható, hogy a települési önkormányzatok fontosnak tartják a létüket, fenntartják őket, biztosítják hozzá az esetek többségében a normatíva feletti támogatást. Bázisintézmények a helyi társadalom közösségei számára, hiszen nélkülük a civil szervezetek léte, működése – nem egy esetben – problémássá válna. Ennek az intézményrendszernek is alaposan meg kell újulnia azonban, a fent leírtaknak megfelelően. Egy dolog biztosnak tűnik: a közösségi színterek rendszere a társadalom fejlesztésének már korábban felismert, de sohasem kihasznált lehetősége. Most talán esély van ennek a lehetőségnek a valóra váltására. De ehhez – ahogy egy kicsit elcsépelten mondják – nekünk is alapos szemléletváltásra lesz szükségünk.

Mindezek mellett olyan – a szakmán belül is elismert – élcsapatra van szükség, amelyik hosszabb távon, akár kontroll nélkül is, képes dolgozni ezekért a célokért. Tudása, felkészültsége, alapossága nemcsak a települési önkormányzatok vizsgálatát teszi lehetővé, hanem segíthet a helyi társadalompolitikai, kultúrpolitikai célok megfogalmazásában is. Nem csak a közösségi színtereket támogathatja szakmailag, hanem magukat a civil közösségeket is. Képes azokban a kutatásokban is részt venni, amelyek megalapozzák a kultúrpolitikai döntéseket, segíthet a településfejlesztési koncepciók, kulturális

stratégiák, rendeletek elkészítésében és felülvizsgálatában. Mindezekhez azonban – hasonlóan a közoktatási szakértőkhöz – a jogszabályokban is meg kellene, meg lehetne erősíteni ezt a tevékenységet.

A folyamat kihagyhatatlan eleme, hogy megszólítsuk azokat a fiatalokat, akik még képesek közösségekben, közösségi művelődésben gondolkodni. Szerintem a közösségi népművelés egyetlen dimenziója sem gondolható el nélkülük. Sem a felsőoktatás, sem a szakma megújulása, de még a szakfelügyeleti rendszer reformja sem. Éppen ezért is szükséges lehetőséget adni nekik, hogy a korábbinál nagyobb mértékben és intenzívebben vegyenek részt a közművelődés megújításának folyamatában. Ne csak az alanyai legyenek ennek a folyamatnak, hanem az alakítói is. Ennek első lépcsője megvalósult Lakitelken, ahol szinte minden megyéből képviselték magukat azok a fiatalok, akik tevékenyen kívánnak részt venni a közösségi művelődés folyamataiban.²

Ami kulcsfontosságú szereppel bír még a változásokban, az a kommunikáció. Az új kommunikáció feladata lehet – megújuló tevékenységünkre alapozva – lebontani a negatív előítéleteket irányunkba. Mutatni, hogy ez a szakma képes a változásokra és a megújulásra. Hasznos és nélkülözhetetlen tagja a társadalomfejlesztésnek, a forrásokat képes lehívni és megfelelően fel is tudja használni. Partnere a helyi közösségeknek, a települési önkormányzatoknak, a központi szakigazgatásnak, a minisztériumoknak és a politikumnak. Az eddigi szakmai tapasztalat egyik keserű tanulsága az, hogy nem elég „csak” jól dolgozni, ezt láttatni is kell. Erre lehet képes egy alaposan átgondolt és következetesen megvalósított kommunikációs stratégia.

Fentiekben a közművelődés megújításának néhány, számomra fontos elemét próbáltam – részben a saját magam részére is – megvilágítani. Meggyőződésem mindezek alapján is, hogy a közművelődés, a közösségi művelődés új útjai a szakma presztízsét, politikai támogatottságát, társadalmi elfogadottságát fogják növelni. A történeti távlat, a tudományos elmélet és empiria pedig vélhetően igazolni fogja majd ezen elképzelések jogosultságát, átgondoltságát, időszerűségét és szakmaiságát.

1 http://www.dke.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=132:kopp-mar

2 Lakitelken 2013. február 4-7. között a Nemzeti Közművelődési és Közgűjteményi Intézet szervezett értekezletet és továbbképzést, amelyre meghívást kaptak minden megyéből azok a főiskolások, középiskolások, akik részt kívántak venni a közös gondolkodásban. A fiatalok többnapos munka eredményeként állásfoglalást fogalmaztak meg arról, hogyan képzeli el a közművelődés megújítását, és kifejezték szándékukat a jövőbeli közös együttműködésre.

JUHÁSZ ERIKA Dr. tanszékvezető, főiskolai docens, Ph.D. a Debreceni Egyetem TEK BTK Neveléstudományok Intézete Andragógia Tanszékén. A KultúrÁsz Közhasznú Egyesület elnöke.

MOZAIK A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS FOGALMI KERETEIHEZ

A fogalomalkotás nehézségeit minden szakma megéli: nem csak a szakma alapjainak kialakulásakor, vagy az ehhez kötődő elméleti keretek felvázolása során, hanem folyamatosan, a szakma megújulásához kötődően számos esetben. Ebben a megújulási folyamatban az elmúlt években a közösségi művelődés mellett tettük le a voksunkat, és bár a fogalomkör nem új a szakterületen¹, de a változó társadalmi-gazdasági viszonyok mentén az értelmezésében, szemléletében és módszertanában is fellelhetünk új és megújuló elemeket.

A közösségi művelődés fogalomkörét a tervezés, szervezés során használt kérdéssorozatra alapuló tervezési modell² néhány főbb kérdése mentén kívánom körüljárni. Teszem ezt azért is, mert tapasztalatom szerint jelen fogalom értelmezése és elfogadása során sem a jelenség létjogosultságának elfogadása és indoklása a közös képalkotásunk célja, hanem a fogalom értelmezése mögött meghúzódó résztelemek egységesítése.

Mit és miért?

A közösségi művelődés tartalma tágabb és szűkebb is, mint a szakterületen jelenleg is élő, a szakmát vagy annak egyes területeit összefoglaló gyűjtőfogalmak (pl. közművelődés, közösségfejlesztés, kultúráközvetítés, kulturális szolgáltatóipar, művelődésszervezés stb.). Egy olyan, humán tényezőkre épített társadalomfejleszté-

si tartalommal bír, amelyben kiemelt szerepe van a lokális és globális társadalom fejlesztéséért közösen gondolkodó és cselekvő közösségeknek, az egyéni és közösségi aktivitásnak, a kulturális megismerésnek és megismertetésnek. Központi szerepének az értékközvetítést és a cselekedtetést tarthatjuk, amelyben a hagyományörzéstől az infokommunikációs kultúráközvetítésig a teljes kulturális tudás megőrzését és továbbadását vállalja aktív közösségein keresztül.

A közösségi művelődés létjogosultságának egyik fő okát az egyének identitástudatának, és azon belül különösen kulturális identitástudatának fejlesztésében látom. Ez képezheti az alapját egy olyan kulturális demokrácia kialakulásának, amelyben az egyének különböző közösségeken keresztül a társadalom aktív és felelős tagjaivá válnak, részt vállalnak egyéni és különböző együttműködések keretében a térségük, különösen a helyi társadalmuk fejlesztésében, és tartós kötődést alakítanak ki országuk és nemzetük iránt. Mindezzel egy fenntartható közösség alapjait erősítik, amely folyamatos fejlődése érdekében egész életen át tanul, fejlődik, művelődik, és olyan kulturális tőkét alakít ki, amely mind a kultúránk értékeinek megőrzésében és továbbadásával, mind az emberek közötti kapcsolati rendszerek megerősítésével segíti az identitás meg-

őrzésének és a változásokhoz való alkalmazkodásnak a képességeit.

Ki és kinek?

A közösségi művelődést koordináló szakembernek összetett ismeretanyaggal kell rendelkeznie. Ismernie kell a társadalom, a helyi társadalom és a művelődés alapvető szervező erőit, történetét, intézményrendszerét, széleskörű elméleti tudásanyag alapozza meg a gyakorlati munkáját. Alkalmassá kell válnia emberek és csoportjaik animálására, irányítására, a közösségi művelődés intézményeinek és projektjeinek menedzselésére. Mindemellett azonban kiemelkedő szociális és pszichés felkészültsége, amellyel hatékonyan áttekinti és fejleszt az együttműködést és a partnerséget az egyének között, a különböző csoportok között, valamint az állami – profit – nonprofit szektorok között egyaránt. Ennek keretében érvényesíti a közösségi szerepek és normák alakulásának kontrollját, segíti a közösségi érdekképviseletet, a helyi és magasabb szintű érdekérvényesítést, a közösség kibontakozását. A korábbi művelődésszervező ismeretköre mellett így meghatározó az animátor – multiplikátor – facilitátor szemléletre és tevékenységre való felkészültsége. Ezekből következően a közösségi művelődés szakemberei döntően felsőfokú, szakirányú végzettséggel rendelkeznek, akiknek a munkáját segíthetik középfokú, szakirányú végzettséggel

1 A fogalom és az ahhoz tartozó gyakorlat már az 1970-es évek közepétől él különböző hangsúlyokkal és értelmezésekkel. Erről számos tanulmány olvasható, amelyek főként a Szín – Közösségi Művelődés és a Kultúra és Közösség hasábjain jelentek meg, de az Alföld, a Társadalmi Szemle, a Zempléni Múzsás és más folyóiratok szerzői is foglalkoznak vele. Jelen tanulmányomban nem törekedtem a fogalomértelmezések összegyűjtésére és összehasonlítására.

2 A kérdéssorozatra alapuló tervezési modell fő kérdései: Mit? Miért? Ki? Kinek? Hogyan? Mivel? Hol? Mikor? Miből? Mire? Ezeket a kérdéseket az adott tervezési folyamatra (pl. rendezvény, képzés, projekt stb.) értelmezve, sok esetben szűkítettten, néhány kérdést kihagyva alkalmazzuk az adott tervezési folyamat sajátosságaihoz igazodva.

rendelkező, elkötelezett szakemberek is.

A közösségi művelődés szakemberei összetett, sokszínű (életkori, lakóhelyi, érdeklődésbeli, érdeklési, nemzetiségi, vallási stb.) közösségekben tevékenykednek, amelyeket az interkulturalizmus, sőt a multikulturalizmus jegyei is sok esetben áthatnak. Ebben a közegben kell kialakítani olyan kulturális/közösségi integrációt, amelyben megvalósulhat az esélykiegyenlítés is a közösségi művelődés eszközeivel, módszereivel, miközben a kulturális pluralizmus is fennmarad a közösségben.

Hogyan és mivel?

A közösségi művelődés céljai eléréséhez számos eszközt alkalmaz, alkalmazhat, jellemzője a módszertani sokszínűség, amely központjában a humán tényezők nyílt és lappangó erőire építő aktív tevékenység áll. Fontos alapot képez a módszertárban, hogy minden esetben az egyéni és közösségi igények felmérésére épít, és ehhez kapcsolódóan előszeretettel alkalmazza a közösségfejlesztés módszertanában is hatékony közösségi beavatkozás módszerét. Erre építve többek között a közösségszervezés számos módszerét bevetve erősíti a meglévő közösségeket, és kezdeményezi új közösségek létrehozását. A közösségek indukálásában módszertanilag meghatározó a közösségi kezdeményezés, az önkéntesség és az önszerveződés. Tehát nem felülről irányított módon hozza létre a közösségi művelődés alapsejtjeit, a helyi közösségeket, hanem azoknak kialakulását és fejlődését elsősorban animálja és facilitálja. A térség és társadalmi művelődésének fejlesztését az így megerősödő és létrejövő közösségek cselekvéseire, aktivitásaira és akár akcióira építi, amelyeket folyamatos és nyílt kommunikációval juttat el a helyi társadalom és a tágabb környezet szereplőjéhez (lakosság, döntéshozók, szervezetek stb.) a közösségi média eszközeit is igénybe véve.

Mivel az egyes térségek közösségi eltérő fejlettségi szinten állnak, így a fejlettebb közösségekkel rendelkező térségekben a közösségi művelődés önszerveződő közösségi sok

esetben kisebb-nagyobb animátori segítséget igényelnek, míg a közösségi aktivitással kevésbé jellemezhető térségekben a közösségek kialakulásának, fejlesztésének érdekében irányított tevékenységekre is szükség van. Az irányítás azonban a közösségi igényekre épülő módon, elsősorban a közösségi lét feltételeinek megteremtésére és a folyamat elindítására vonatkozik, amelyben meghatározó a nonformális és informális közösségi tanulás: egymástól és egymás által is folyamatosan tanulnak, és a közösségi igényekre építve vonnak be külső szakembereket a tanulási folyamatba.

Hol és mikor?

A közösségi művelődés működtetésére közösségi terek fenntartása, létrehozása szükséges. Ehhez jelenleg elsősorban a kulturális intézményrendszer alkalmas, különösen a közösségi házak, művelődési házak, művelődési központok, integrált közösségi színterek, valamint a kulturális célú civil szervezetek közösségi színterei. A közösségi művelődés feltételrendszerének fenntartásához így ezen színterek támogatási módjainak kialakítása és folyamatos fenntartása alapvető. Emellett azonban közösségi teret működtethet alkalmilag vagy rendszeresen az egyház, a könyvtár, a színház, a múzeum, de bármilyen más állami, profit vagy nonprofit szervezet, amely a közösségi művelődés feladatát fontosnak tartja.

Fontos szempont, hogy a közösségi művelődés színterei lokálisan, és globálisan is biztosítottak legyenek: minden településnek legyen(ek) helyben közösségi színterei, hogy ezáltal a kulturális vidékfejlesztés szempontjai érvényesülhessenek települési szintig az ország minden pontján, és emellett járási, megyei, regionális, és különösen országos hatókörű közösségi színterek is elérhetőek legyenek.

Az elérhetőség nem csak a hely, de az idő vonatkozásában is meghatározó. A közösségi művelődés időkereteit minél szélesebbre kell tárni: bár iskolán és munkán kívüli tevékenységként határozhatjuk meg, így elsődlegesen a délutáni, esti és hétvégi időszakokra eső tevékenységek, azonban ahogy az iskola és munka

időszakai is változatosak lehetnek³, úgy a közösségi művelődés időbeli lehetőségeit is minél tágabban kell értelmeznünk, hogy minél több célcsoport egyenlő esélyű hozzáférést tudjunk biztosítani.

Miből és mire?

A közösségi művelődés biztosításához számos forráslehetőség áll rendelkezésre, azonban a lakosság művelődéshez való jogának garantálása alaptörvényben deklarált jog, így elsődleges az állami és az önkormányzati szerepvállalás a területen. Emellett meghatározó a hazai és nemzetközi pályázati források bevonása, a különböző (szintén akár hazai, akár más országbeli) állami – profit – nonprofit szervezetek által nyújtott dologi és pénzügyi támogatások, a közösségi színterek bevételszerző tevékenységei, valamint a közösség saját hozzájárulása⁴ közösségi művelődésének folyamatos, minden célcsoportot elérő tevékenységrendszerének biztosításához.

Ezekből a forrásokból működtethetők és folyamatosan fejleszthetők a közösségi színterek, díjazhatók a munkatársak, finanszírozhatók a tevékenységek, támogathatók az arra rászoruló célcsoportok, indulhatnak az új innovációk.

Egy szakma jelenleg érvényes és értelmezhető kereteinek meghatározásában a fogalomértelmezés egységesítése fontos törekvés, így a kulturális szakmában is: akkor válik szakmai koncepcióvá a közösségi művelődés törekvése, ha a szakma képviselői hasonlóan gondolkodnak mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaiban, miközben a szemléleti gazdagságát is megtartják. A konszenzus kialakulásához számos eszmecsere, közös gondolkodás és vita szükséges, hogy a hangsúlyok a helyükre kerüljenek, és a gyakorlati szakemberek, a kutatók, valamint a felsőoktatásban és a felnőttképzésben a szakmát oktatók ezt el tudják fogadni egységesen. Ehhez a folyamathoz kívánok hozzájárulni jelen gondolatmenetemmel, mint egy mozaikkockával a szakmáról alkotott közös képünkhöz.

3 Avagy nem csak napközbeni, 8-14 óra közötti iskolaidőről és 8-16 óra közötti munkaidőről beszélhetünk, bár az országos statisztikák alapján ezeknek az időszakoknak a gyakoriságát emelhetjük ki.

4 Elsődlegesen nem anyagi jellegű hozzájárulást értek ez alatt, hanem a humán tőke és kapcsolatrendszer biztosítását, az ötleteket, az innovációt, a dologi (pl. saját terménnyel, termékkel) való hozzájárulást stb.

A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS ÉS A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ELMÉLETTÖRTÉNETI HÁTTERE, GYAKORLATI KAPCSOLATAI

Stratégiaalkotó időszakokban teljesen természetes eljárás, hogy a különféle szakmák átgondolják küldetésüket, céljaikat, feladataikat, és megfogalmazzák jövőképüket, alapértékeiket, fejlesztési programjaikat. Az EMMI Kultúráért Felelős Államtitkárságának Kulturális Stratégiája keretét adja majd mind a közművelődési, mind a közgyűjtésményi szakterületek középtávú terveinek. Az előkészület időszakában, jórészt 2011-2012-ben, határozott pezség jellemezte a magyar közművelődés társadalmát, nem volt hiány programalkotó elkötelezettségben, országjárásban, vitákban, egyeztetésekben, fogalmazványokban. A szakmai horizonton négy markáns program formálódott¹ a magyar közművelődés és közösségi művelődés égíse alatt. Mit is takarnak ezek a fogalmak, illetve ez a fogalom pár. Helyettesíthetők, kizárják vagy feltételezik egymást. Az alternatívák és bizonytalanságok szaporítása helyett tanulmányomban ezeknek a kérdéseknek járok utána, a szélesen értelmezett *kultúraelméleti alapoktól eljutva az Emberi Erőforrás Fejlesztés Operatív Programja (EFOP) által kínált, és a közművelődés, kö-*

zösségi művelődés számára jól beazonosítható fejlesztésekig.

AZ EMBER, A KULTÚRA ÉS A TÁRSADALOM

Minden társadalmilag elfogadott hasznos törekvés, program középontjában az ember és környezete áll, az antikvitással kezdődő és máig tartó történelmi időszakban. Az ember, aki a bioszféra viszonylag fiatal egyedeként sajátos képessége, a kultúra, pontosabban *a kultúra létrehozása és elsajátítása* (művelése) által már nagyon korán meghaladta a pusztán természeti állapotot, nagy árat fizetve ezért a korábban ismeretlen helyzetért, nevezetesen a természeti kiképződésének rohamos visszafejlődését. Sehol egy éles köröm (karom!), sehol a meleget adó szőrzet, sehol egy rejtő szín, a kifinomult járás, üzenetközvetítő szaglás... Sőt, hogy egyáltalán megmaradjon a szelekció nyers világában, *az utolsó lehetőséget az élet kényzere szülte kultúra jelentette számára. A kultúra az ember alkotása, a történelem létrehozója. A kultúra, amely emberről-emberre újra elsa-*

játítandó, nem örökölhető. Rövid a kéz, meghosszabbítja a bot. Gyenge a fogazat, pótolja az ökölkő. A hideg ellen nem véd a testszőrzet, kerítünk bőrt, takarót, tűzmeleget; a félelmek enyhítésére lángragyogást. Az alkalmazkodás e sok bravúráját koronázta meg az emberi agy tudatos „előrelátása”. A kultúra e különleges szerepköre indokolja, hogy néhány olyan részletre ráirányítsam a figyelmet, amelyek hozzájárulnak a kultúra elsajátítási folyamatának áttekinthetéséhez, segítik annak megértését.

*A kultúra két szükséges feltétele az ember céltudatos (teleologikus) cselekvése, valamint az elvonatkoztató, fogalomalkotó (absztrakciós) képessége. A kultúrát létrehozó céltudatos cselekvés (a vegetatívval szemben) az emberré válás és az emberként létezés kulcsmotívuma, egyben a társadalmi lét feltétele. Az embert teleologikus képessége, *céltételező cselekvésrendje zsilipeli a természeti lét korlátozott állapotából a társadalmi lét történelmileg új dimenziójába. Ettől kezdve a kultúra a létezés állandója lesz, amelyben következetesen kimutatható az ember alakító ereje, jelenléte, tevékenységeinek teljes formagazdagságában.**

¹ A Magyar Közűvelődés Szakpolitikai Koncepciója, Közös jövőnk – Vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról, Emelkedő nemzet MNT, az NKKI Szakmai Koncepciója.

Az *absztrakció* a kultúra legben-
sőbb sajátja. Eszközei általánosságban
a gondolkodás, a beszéd, a tudás, az
írás, a kommunikáció, az alkotás és
ezek tárgyiasult formái. Tehát a dol-
gok jelentős tömegéről akkor is képes
tudni az egyes ember, ha közvetlenül
nem érzékeli azokat. Az absztrak-
ció jelenléte (formája és minősé-
ge) az adott kultúra minősítője is.
Valamely cselekvést, tevékenységet,
tárgyasult formát annál „kulturál-
tabbnak” érzünk, minél fölismerhe-
tőbb benne a hozzáadott emberi ér-
ték, vagyis az absztrakció-többlet. Ezt
az érték- és absztrakció-többletet bi-
zonyítják a korai időkben a bonyolult
tudással csiszolt, élesített, hegyezett,
formázott kifinomult szerszámok,
az anyagfajták változatosságát igény-
bevevő fegyverek, az öltözködésben
és fogyasztási szokásokban megnyil-
vánuló emberi lelemény, változatos-
ság. *Az absztrakció léte és jelenléte
teljesítményt növelő.*

Miután a célt tételező *tevékeny-
ségek* absztrakciókban összegződtek
(és összegződnek) a kultúra létrejö-
vésének a folyamatában, így lehetővé
vált a megszerzett tapasztalatok és a
tudás generációkon átívelő felhalmozá-
sa, *elsajátítása*, gyarapítása. *Ez a
képesség alapoz meg minden későbbi
szocializációs, művelődési, kultú-
raelsajátító, interiorizáló, tanulási
yakorlatot.* Az absztrakció kultúra
általi megjelenése és használata tet-
te lehetővé az egyes ember leválását
az emberi nemről (társadalomról).
*Vagyis azt a merőben új helyzetet,
hogy az egyes ember nem egyetlen
többé az emberiséggel.* A kultúrában
összegződő absztrakciók együttese
szükséges ahhoz, hogy a külön-külön,
egyedenként szerzett tapasztalatok az
idő múlásával fennmaradjanak, ösz-
szeadódjanak, az egyedi az általános-
ba kapcsolódhasson, és az általános
visszahasson az egyedire. A kultú-
ra szerepe ebben az absztrakciókra
épülő folyamatban az, hogy az így
le létrejövő tárgyiasult örökség-együt-
tesnek és bonyolult viszonyrendszer-
nek *formát adjon és szabályozza azt.*
Megteremtve ezzel a különféle tár-
sadalmi intézmények működésének
kulturális „hogyanját”, az egyén bele-

szövődését közösségi hálójába, végső
soron a társadalomba.

A KULTÚRA ÉS A KULTÚRA FOGALMA KÖZÖTTI KÜLÖNBBSÉG

Ezen a ponton kell felhívni egy
újabb fontos tényezőre a figyelmet,
nevezetesen a *kultúra valósága* és
a *kultúra fogalma közötti lényeges
különbségre.* A kultúra akkor is az
emberi létezés feltétele volt, amikor
ezt nem is tudták, pontosabban nem
határozták meg a kultúrát egyébként
létrehozó, vagyis a történelem eltérő
korszakaiban élő legkülönbébb
népek, népcsoportok, közösségek. A
*kultúra fogalmi meghatározása egy-
ben a kultúra létének a felismerése
is volt,* amely módot és lehetőséget
adott és ad szerepének folyamatos
tisztázására. Ez az a döntő motívum,
ami minden tudomány elsőrendű hi-
vatása, jelesül a természeti vagy tár-
sadalmi környezetben korábban már
létező dolgok, összefüggések fogal-
mi megragadása. A *kultúra fogalmi
definíciója* a 18. század végén ezért
képviselet új minőséget, hiszen *ettől
az időponttól vált lehetővé magának
a kultúrának tudományos módsze-
rekkel történő elemzése, vizsgálata.* A
későbbi korok kultúra értelmezései
már élhettek ezzel a „felfedezéssel”,
és tudományos elkötelezettségük
szerint tetszőlegesen formálhatták
és formálhatják a fogalom alapvál-
tozatát. *Álláspontom szerint ez az
összefüggés a magyarázata annak a
tudománytörténeti értelemben is ki-
emelkedő eredménynek, amit az eu-
rópai gondolkodás történet a kultúra
fogalmának megalkotásával teljesít-
tett, és tette az emberi lét lehetséges
értelmezési keretévé.* Beleértve ebbe
mindazt az erőfeszítést, amit az em-
ber történelmi, társadalmi szerepé-
nek, viszonyainak tisztázásával tettek
*a fogalom kidolgozásában, jelentés-
tani bővülésében szerepet játszó művé-
szek, filozófusok, tudósok, mindenek
előtt a szekularizáció folyamatát elő-
segítve, az egyetemes történelemben
egyedülálló módon. A kultúra klasz-
szikus fogalmának a kialakulása és tu-*

dományos módszerekkel történő je-
lentéstani meghatározása kizárólag az
európai fejlődéstörténetre jellemző,
több évszázados folyamat eredménye.
Ennek a ténynek a jelentőségét fogal-
mazza meg az amerikai társadalom-
tudomány két jeles személyisége: *„A
kultúra felfedezése ugyanolyan fontos
volt az evolúció számára, mint a sejt
felfedezése. A professzionális antropoló-
gia kezdetének az ideje nagyjából az
1865-öt követő egy évszázad, amikor
megkezdődött a kultúra eszméjének
bevitelle a német romantikus irodal-
mi tradícióból a társadalomtudomá-
nyokba.”*²

Ez a 18. századi egységes, *napja-
inkra már klasszikus kultúra fogalom
lesz tehát az eredője* – a megfogal-
mazását követően majdnem száz év
elteltével – a kultúraelméletben ki-
dolgozott *újidealista* (értékelméleti,
kultúrfilozófiai), illetve *antropológiai*
irányzatoknak. A klasszikus kultúra
fogalom létrejöttét követő jó kétszáz
éves időszak meggyőző abban a te-
kintetben, hogy az újidealisták által
reprezentált *kulturális kánon*, illetve
az antropológiában kiterjedő *kul-
turális relativizmus* alkalmas a kul-
túra fogalmak jelentős irányzatait
rendszerző paradigmák szerepének
a betöltésére a 19-20. század fordulójától.
Rövid bemutatásukat minde-
nek előtt ez a körülmény indokolja.
Valamint annak az összefüggésnek a
láttatása, hogy a huszadik században,
különösen a század második felé-
ben, az értékelméleti alapokon kidol-
gozott újidealista művelődésemélet,
és az antropológiai alapokon nyugvó
társadalomfejlesztő programok – sok
egyéb szerepük mellett – *a magyar
közművelődés és a közösségi művelő-
dés* elméleti hátterét alkotják.

A KÖZMŰVELŐDÉS ÚJIDEALISTA KULTÚRA- ELMÉLETI BÁZISA

Az értékelmélet kidolgozóit, min-
denek előtt Henrich Rickert, és Wil-
helm Windelband, a német kultúr-
szociológiai iskola kiemelkedő szemé-
lyiségei, mint Georg Simmel és Alfred
Weber szervesen kötődnek a kultú-

2 Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): Mérföldkövek a kulturális antropológiában. Panem Könyvkiadó, Budapest 24. o.

ra-fogalom klasszikus kánonjához. Izgalmasan frissítették, és a huszadik század megváltozott körülményei között megújították ezt a kánont a társadalom egészében, a kultúrák közvetítés számos területén, de legfőképpen az egyéni életvitelekben egyaránt érvényesen. *Ez a kultúrafelfogás adja a legtágabb elméleti keretét a modern, együttműködő ember nevelési ideáljának, egy értékelvű és változatos művelődési program megvalósulásához.* Az újidealista kultúrafelfogás a személyiség aktivitását, együttműködését, önmegvalósítását, gyarapodását állítja a kultúraelsajátítás, egyáltalán az élet középpontjába. *A személyes aktivitás középpontba állítása egyaránt bőséges lehetőséget kínál az egyén számára a kultúra elsajátítás, a művelődés, az egész életen át tartó tanulás legváltozatosabb formáiban való részvételre.*

Az újidealisták kultúraértelmezése az európai fejlődéstörténetben létrejött klasszikus, tehát *univerzális kultúra fogalom mindhárom elemének, így az aktivitás alanyi, a felhalmozás tárgyi, valamint a szabályozás határozói funkciójának* egyaránt elfogadhatónak tartja az egyéni életvitelekbe ágyazott társadalmi (szociológiai, nevelési) programját. Ugyanakkor fontos különbséget tesznek mind a személyiség viszonyulását (intenzív, fejlesztő), mind a kultúra jellegét (mag-központi, héj-külső), *absztrakciófokát* tekintve. Ezeknek a paramétereknek az összefüggése látható az alábbi mátrixban, ami egyben az újidealisták művelődési alternatíváit is rendszerezi.

A *norma (N)* nem valamilyen kanonizált, örök érvényű ismeretanyagot, elvont értékvilágot jelent csupán, sokkal inkább mentalitást, viselkedésmódot, habitust, amelynek lényege, hogy *az ember önmaga művelődési feladata, alkotása a kultúraelsajátítás folyamatában.* Ennek megértését segíti, ha részletezem a négy művelődési alternatíva tartalmait a gyakorlati szervezés és a folyamat végeredménye oldaláról.

1. *A személyiség intenzív találkozása a mag kultúrával* az alkotás folyamatához vezet, ami a most bemutatott szerzők számára a *tulaj-*

norma (N) a személyiség kiteljesedése	mag kultúra (mk)	héj kultúra (hk)
személyiség intenzitás (si)	1. alkotás	2. technikai vívmány
személyiség fejlesztés (sf)	4. kreatív kultúraelsajátítás	3. autonóm fogyasztás

donképpen kultúra maga, ahogy Alfred Weber írja, a *műalkotás* és az *eszme* formájában. A polgári kultúra kiteljesedésétől a művészeti intézményrendszer épül erre a kultúraértelmezésre.

2. *A személyiség intenzív találkozása a héj objektívációkkal* ebben a rendszerben a technikai környezet innovációját eredményezi. A személyiség kreativitása, intenzitása maximális, a művelés tárgya azonban erősen instrumentális jellegű. Legyen bár ez a technikai vívmány egy repülőgép, egy luxusautó, egy felhőkarcoló, ameddig magán viseli a használat jegyét, a használat jelleg a domináns. Ez lehetővé teszi, hogy a használó minden személyiség-intenzitás nélkül is éljen ezekkel a technikai javakkal, ezért ebben a rendszerben nem tartoznak a *tulajdonképpen kulturális alkotások* körébe. Ezzel együtt a létrehozó kreativitását a norma magasán értékeli. A technikai, tudományos eredmények sora jeleníthető meg ebben az alternatívában.

3. A személyiségfejlesztő akarat találkozása a héj-kultúraterületekkel létrehozza az *autonóm fogyasztó ideálját*. Ez a képesség a globalizáció évtizedeiben szükséges annak a „kulturális szűrő- és immunrendszernek” a működtetéséhez, amely lehetővé teszi, hogy ne a globalizáció húzson hasznót az emberből, de az egyes ember a globalizáció vívmányainak értő, tudatos használatával legalább ne veszítsen kiszolgáltatott piaci helyzetében. Aki ezekkel a képességekkel rendelkezik, nos, ő az autonóm fogyasztó.

4. A személyiségfejlesztő részvétel a „mag kultúrával” történő interakcióban a kultúraelsajátítás negyedik lehetősége. A személyiségből *kiinduló kreatív kultúraelsajátítás*. Megannyi variációja az értelmes életnek, a mag kultúra közegében folytatott „személyiséggyakorlatoknak”. A kreatív kultúraelsajátítás feltételezi a személy teljes erőbedobását, ugyanakkor az objektívációkkal való találkozás

eredményét nézve nem az alkotásra fekteti a hangsúlyt, hanem a befogadásra, a feldolgozásra, az újabb és újabb élményre. Föltehetően ez a kultúraelsajátítási terep kínálja a legtágabb lehetőséget az értékelvű művelődési programoknak, támogatási gyakorlatoknak. Itt van mód a személyiség aktivitásának fedezetével, arra építve a valódi, önszerveződő közösségek létrehozására, és személyiségfejlesztésre egyaránt. *A reformkortól eredően ez az alternatíva kínálja a magyar közművelődés számára a kultúraelsajátítás legváltozatosabb tevékenységeit, alkalmait.* Európában az ezredforduló ezeket az egész életen át tartó tanulás (Lifelong Learning, LLL) új tanulási formáival és alkalmival, ezek indikátoraival azonosították. Ez az összefüggés teszi nyilvánvalóvá, hogy az LLL programjának a szélesan értelmezett közművelődés a magyarországi megfelelője, a művelődési házakkal, a közművelődési civil szervezetekkel, valamint a kulturális-művészeti élet egyéb szereplőivel együtt, a közoktatással szorosan együttműködve.

A nonformális és az informális tanulási formákat és technikákat mindazok elsajátítják és alkalmazzák, akik a művelődési házakban, közművelődési civil szervezetekben rendszeresen együtt töltik az idejüket rokon érdeklődésű, értékrendű társaikkal, a közművelődési szakemberek által biztosított optimális tanulási feltételek között. Az egész életen át tartó tanulás programjának – a felnőttképzés rendszerét kiegészítő, annál tágabb – helyes értelmezése tette lehetővé a magyar közművelődés eredményes szereplését az Európai Unió felzárkózást elősegítő támogatási rendszerében.

Az intenzív létformát élő aktív, kreatív személyiség ebben az értéktudatos felhalmozásban járul hozzá az egyéni és a társadalmi haszon gyarapodásához. Azzal a fontos kiegészítéssel, hogy mindezt nem államilag oktroyált, homogén művelődéspolitikai kényszere erőlteti az egyénre,

netán a kultúráközvetítés intézményeire, hanem a „társulás művészetét” egyéni és egyedi döntések sorozatában vállaló személyiségek összetartozás-élménye motiválja, a szabad és változatos mikrovilágok megújulásának hosszú időszakában. Ennek a tanulási, művelődési programnak a realitására és aktualitására utal számos, az utóbbi évtizedekben megvalósított, jól ismert szakmai kísérlet, program, mintegy az újidealisták kultúra értelmezésének ésszerű továbbfejlesztéseként.

A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS ANTROPOLÓGIAI KÖTÖDÉSEI³

Az antropológia (szociál-kulturális) a 19. század második-harmadik harmadában kialakuló tudomány. Gyökerei a 18. századi klasszikus kultúra-fogalomhoz, pontosabban az európai gondolkodástörténet fő áramához kötődnek. A döntő fordulatot, vagy ahogy olvashattuk, a „kultúra eszméjének bevitelét” a professzionális antropológiába G. F. Klemm *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit* című munkája (1843-1852) képviseli, illetve valósítja meg, melyben az emberi fejlődést a vadástól a megszeliődülésen át a szabadság állapotáig követte nyomom. Az antropológiai kultúra-elmélet alapváltozatában az antropológiai „fogalomértelmezés atyjának” tartott E. B. Tylor is az ő munkájára támaszkodott kultúra meghatározásában. A klasszikusok névsorából elég, ha ezúttal B. Malinowski, R. Brown, Herskovits, L. White tudományos teljesítményeire utalunk, akik jórészt kidolgozták a tudományterület alapvető módszereit és meghatározták céljait. A közösségi művelődés társadalomfejlesztő programja szempontjából döntő jelentőségű lépést a Németországból Amerikába vándorolt, és ott a kultu-

rális antropológiai intézményesülését megalapozó F. Boas lépte meg.

Franz Boas (1858-1942) a diffuzionalizmus eszméjének precíz antropológusaként sokat tett a legkülönfélébb kultúrák egyenrangúságának elismertetéséért. F. Boas tanítványa, Ruth Benedick a kulturális antropológia következetes értékmentességére, az összehasonlító módszer tárgyilagosságának a fontosságára hívta fel a figyelmet. Nagy hatású életművéből a kultúra elsajátítás professziója minden valószínűség szerint a személyiséget befolyásoló kulturális mintázat létezésének és kialakulásának a leírásából profitálhat a legtöbbet.

Clifford Geertz, korunk egyik legtöbbet idézett kultúranropológusa a következő módon fogalmazza meg a kultúratudomány és a kulturális antropológia összefüggését, és a kulturális antropológia módszertanának specifikumát: „Az a kultúrafogalom, amely mellett síkraszállok, s amelynek hasznosságát ezekben a tanulmányokban próbálom bizonyítani: lényegében szemiotikai jellegű. Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom. A kifejtést tartom céloznak, a felszínen rejtélyes társadalmi kifejezések magyarázatát.”⁴

Az antropológia sokat tett a nyugati társadalmakban a kulturális sokszínűségek feltárása, bemutatása, a kulturális egyediségek emancipációja ügyében. A kulturális egyenlőség tudományos programjával kiszabadította a szellemet a palackból, nevezetesen az európai hagyományon alapuló, s mindaddig egyeduralgó kulturális kánon kritikai lehetőségének a szellemét. Ezzel a kulturális relativizmussal valójában felértékelődtek az általános „alatti” egyedi-

ségek, a helyben történt folyamatok, a többségtől eltérő kisebbségek, más-ságok, a helyi megoldások. Ez a sok izgalmat, pezsgést, kísérletet produkáló változás lényegében kikövezte az utat – a hamarosan szövetségesként (olykor riválisként) jelentkező szociológiával és esztétikával karöltve – azoknak a huszadik század második felében jelentkező, elsősorban politikai mozgalmaknak, amelyek a tudományterület felségvizeit elhagyva, nyíltan politikai érdekek érvényesítése mellett szálltak síkra. Figyelmünket ezért a posztmodern-kor kétségkívül legnagyobb hatású irányzatára, a multikulturalizmusra, pontosabban annak mozgalmaira irányítjuk. A multikulturalizmus hatása a közösségi művelődés elméleti alapvetésére, programjaira, módszereire már közvetlenül is kimutatható.

POSZTMODERN ÉVTIZEDEK, DEKONSTRUKCIÓ, A KLASSZIKUS KÁNON TRÓNFOSTÁSA

Az antropológia által bevezetett kulturális ekvivalencia hozzásegítette a társadalmat annak a nyelvezetnek az elsajátításához, azoknak a politikai döntéseknek az elfogadáshoz, amelyek a hatvanas évek végétől jórészt meghatározták Nyugat-Európa, Ausztrália, Kanada és az Egyesült Államok kulturális-, méginkább társadalompolitikáját.⁵

A hetvenes évektől az európai fejlődés által kikristályosított kulturális kánon az említett társadalmakban a támadások céltáblájává vált. A kultúra eszméje, problémája és fogalma ettől az időszaktól kezdve, vagyis a posztmodern-kor évtizedeiben sokkal inkább lesz valami ellenesnek a kifejezője, semmint valaminek a foglalata. A kultúraelmélet számára a posztmodern évtizedek valójában nem is igen hoztak más újdonságot, sokkal inkább

3 A közösségi művelődés értelmezését illetően tanulmányomban a Ditzendy Károly Arisztid-féle szemléletet, társadalomszervező kiindulást és kötődést vettem alapul (Szín – Közösségi Művelődés 17/6., 7.), bár nagyon fontosnak tartom e kérdéskörben Maróti Andor tanulmányát (Kultúráközvetítés és/vagy közösségi művelődés Szín – Közösségi Művelődés 15/1. 70-82.), aki e terminológiával a közművelődés valódi belső reformját, megújulását írja le, ragaszkodva az egész életet át tartó tanulás értelmezési keretéhez.

4 Geertz, C. (1988): Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez In: Vári András (szerk.): Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Akadémiai Kiadó, Budapest.

5 Kovács Éva – Vidra Zsuzsanna (2004): Az idegenekkel és külföldiekkel kapcsolatos angolszász, francia és német kutatások irodalma. <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Kutjelek/KJ76idegen.pdf>, 2013. február 10. 14.00-i megtekintés.

a társadalompolitikában. Ettől az időszaktól a *posztmodern jelentésbővülésének oka* a művészeti-kulturális, a társadalmi és a gazdasági rendszerekben lejátszódó átrendeződési *follyamatok módszertani azonossága*, a történések jórészt megegyező algoritmusa. Ez okozza a művészeti-filozófiai irányzat elnevezésére használt fogalomnak egy történelmi korszak megkülönböztetésére is alkalmas jelentésbővülését. A posztmodernkor kulcsfogalma a *dekonstrukció*, amelynek feladata a 18-19. században kiteljesedő, jórészt univerzálisvá váló európai kulturális hagyomány minden elemének a megkérdőjelezése Nyugat (majd Kelet)-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban. A dekonstrukciós folyamat rendkívül sokrétű és alapos mind a mai napig. Az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes évek számos művészeti revelációjának, a multikulturalizmus ideológiájának megannyi frissessége, a társadalom peremén élők iránti érzékenysége legitímálta ezt a folyamatot. Am a folyamat végén nem történt és nem történik más, mint további dekonstrukció, ami azért lett megfáradt, mert a lerombolt, klasszikus kánon már csak a történelmi emlékezet tárgya.⁶ A dekonstrukciós maga lett a kánon, és innen csak az egymással szembekerülő normák az érdekesek, vagy leginkább érdektelenek.

A multikulturális diskurzus kezdete is a 20. század hatvanas éveire tehető. A kulturális, etnikai, faji kérdések és a liberális alapértékek összeegyeztetésének az időszaka ez. *Stuart Hall* a kulturális identitásról szóló tanulmányában a szubjektum egységének elméletét tagadva, sorra veszi azokat a dekonstrukciós irányzatokat, amelyek szerepe meghatározó volt a klasszikus kánon fokozatos lebontásában, ennek eredményeként a posztmodern szubjektum kialakulásában.⁷ Részletesen foglalkozik a marxizmus hatvanas években kezdődött európai reneszánszának hatásával, továbbá a „tudatalatti” én

felismerésével, személyiség-megosztó következményeivel Freud munkásságában, a strukturalista nyelvészettel, a francia filozófus és történész, Michel Foucault szerepével. A 18. században megerősödött kánon szerinti „én” trónfosztásának ötödik szereplője a feminizmus volt, mint elméleti kritika és társadalmi mozgalom. „A feminizmus azokhoz az új társadalmi mozgalmakhoz tartozik, amelyek az 1960-as években bukkantak fel, a diáklázadásokkal, a háborúellenesség és az ellenkultúra ifjúsági mozgalmaival, az emberjogi küzdelmekkel, a harmadik világ forradalmi megmozdulásaival, a békemozgalmakkal és a többi 1968-cal azonosított megmozdulással együtt.”⁸

Több közös vonás köti össze ezeket a mozgalmakat. Leginkább az, hogy beemelték a társadalmi nyilvánosság hivatalos tereibe azokat a korábban marginalizált csoportokat, etnikai kisebbségeket, szexuális irányultságokat, ahol – állításuk szerint – korábban (itt történelmi távlatokban is) szinte kizárólag „fehér férfiak” által létrehozott és uralt kulturális minták voltak a meghatározóak. Hall véleménye szerint a feminizmusnak volt a legnagyobb hatása a klasszikus európai kulturális kánon atomizálására. Sokszínűsége okán a legtöbb új identitás számára tette lehetővé önreprezentációjuk nyilvános megjelenítését és használatát. Teret adva a posztmodern szubjektum térhódításának, amelyben az „identitás mozgatható ünnep lesz: aszerint formálódik és alakul, ahogy a miniket körülvevő kulturális rendszerek reprezentálnak és megszólítanak bennünket. Történetileg és nem biológiailag határozható meg. A szubjektum különböző alkalmakkor különböző identitásokat ölt magára, amelyek nem gyűlnek egy koherens én köré.”⁹ Hasonló lebontó logikával jut el a multikulturális politika az elidegenedett társadalom (nemzet) lokalizálásáig. *E folyamatban azután el is jut a program a dekonstrukció legelső*

fokáig, ahonnan már nincs tovább mit lebontani.

Az ezerkilencszáznyolcvanas-kilencvenes évektől jelennek meg azok a *rekonstrukciós mozgalmak*, amelyek az atomizált (elidegenedett) társadalmak újraszervezését a helyi társadalmak közösségi energiáinak feltárásával, önszerveződésük, életképességük fejlesztésével tartják lehetségesnek, *elutasítva minden központosítási törekvést*. E program kezdeti éveire jellemző hangulat és módszertan bemutatására érdemes kicsit hosszabban idézni Gerhard Schulze tanulmányából: „A hetvenes és nyolcvanas évek „kulturális munkása” a kultúra belső dinamikájának mozgásba lendítéseként értelmezi a maga szerepét: gondolati impulzusokat kíván adni, a kezdeményezéseket újtukra indítani, felébreszteni és a tétlenségükből kiragadni a szunnyadó képességeket, közös munkára ösztönözni.....”

A szabadság birodalmáról szóló álom illetően lezárulásával megfogalmazódó ellenutópiában fontos szerep jut a csoportnak, mint az egyén támaszának. Ahhoz, hogy megtalálja önmagát, embertársakra van szüksége. A kultúrbot (Kulturladen – közösségi tér) a miliópolitikaiként elgondolt kultúrpolitika eszköze. Rendeltetése, hogy nem centralizáló kristályosodási ponttá váljék a szomszédság, a környék, a kerület, a helyi csoport számára. Találkozóhely, amely feloldja otthonosságot és nyilvánosságot ellentmondását.

Ahol ez az elképzelés megvalósul, ott a „kultúrbotok” közönségéből az évek során kialakult a kulturális érintkezés regionális színtere. A régiókon átívelő jelentőségre is szert tesz az *Új Kulturális Színtér*, amely ekkor még csak körvonalazódik, de hamarosan kultúrpolitikai tereppé válik¹⁰.

A közösségi művelődés társadalomfejlesztő aktivitásainak fontos láttelepe az idézett szöveg. Együtt van a klasszikus repertoár: az individuumot felváltó közösség, a bizalom helyreállításában meghatározó

6 Schulze, Gerhard (2003): A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása. In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Osiris Kiadó, Budapest. 187-207. o.

7 Stuart, Hall (1977): A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (1997., szerk.): Multikulturalizmus. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest 60-86. o.

8 uo. 67. o.

9 uo. 61. o.

együttműködések, az elidegenedés ellenszereként ajánlott helyi cselekvések, a középosztály önmegvalósítási projektjei helyett a marginalizált csoportok problémáira történő figyelemösszpontosítás, a kultúrák közvetítés, művelődés elsődlegessége helyett a társadalomfejlesztés módszerének vállalása. Valamennyi felsorolt specifikum a közösségi művelődés meghatározó ismertető jegye közé tartozik. A fentebb bemutatott rekonstrukciós mozgalmak helyi társadalomfejlesztő aktivitásai Európában és az Egyesült Államokban a legkülönbözőbb projektek keretében fejtették és fejthetik ki aktivitásukat; *Magyarországon a nyolcvanas évektől, elsősorban, mint a szocialista (centralizált) közművelődés alternatívái* jelentek meg a közösségfejlesztők egyesületbe szerveződésétől a lelki egészségvédelem (mentálhigiéne) szakértőinek tabudöntő elszántságáig, akik először foglalkoztak a hivatalos nyilvánosság által mélyen elhallgatott társadalmi beilleszkedési zavarok prevenciós lehetőségeivel. *Mint a dekonstrukciós mozgalmak által atomizált társadalmat újrászervező (bár a kötőszóvet nélküli valóságos terepet kiindulásként elfogadó) kezdeményezések alternatív mozgalmak.* Az ezredforduló után Magyarországon a közösségi művelődés jól érzékelhető hangsúlyeltolódást valósított meg a társadalompolitika, pontosabban egyfajta társadalomtervezés irányába. „A társadalompolitika, a társadalomfejlesztés, a közösségi művelődés feladata, hogy az otthonteremtésben, a hazatalálásban, a társadalom és a közösségek segítségére legyen, pontosan úgy, mint az új utak felfedezésében, az új világ feltárásában.”¹¹

AZONOSSÁGOK ÉS SPECIALITÁSOK A KÖZMŰVELŐDÉS ÉS KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS VISZONYÁBAN

A gyökerek és az elméletörténeti kötődések feltárásával, bemutatásával jól látható a *közmű-*

velődés és a *közösségi művelődés* alapvetően változó funkciója a második évezred első évtizedeiben Magyarországon. A két irányzat tartalmában, programjaiban, eszközeiben sokkal inkább *egy-más kiegészítője, semmint egymás leváltója, kizárója.* Noha azt sem lehet elvitatni, hogy teljesen eltérő motivációval, eszköz- és feltételrendszerrel kívánják a jórészt azonos célokat elérni. Egy polgári demokráciában ez a tény önmagában mégsem jelenthet olyan áthidalhatatlan problémát.

Ennek alátámasztására, a kapcsolatok megerősítése érdekében az eddigi tapasztalatokat, *közművelődés és közösségi művelődés kötődéseit, azonosságait és eltéréseit* egy olyan táblázatba, sajátos értelmező keretbe rendszereztem, amely a működési algoritmus mentén mutatja a két alternatíva viszonyát.

Ebben az értelmezési keretben lehet megtalálni a kompromisszum lehetőségét, és ami még ennél is fontosabb, a közös cselekvés területeit a közművelődés és közösségi művelődés szakembereinek, intézményeinek, civil közösségeinek. A közösségi művelődés az országos szakirányítás döntése következtében előtérbe kerülhet, céljai, módszerei meghatározókká válhatnak, mint a társadalmi előrehaladás egyik biztosítéka és motorja, a polgárok bátorításának, cselekvőképességük, ítéletalkotásuk és együttműködésük fejlesztésének fontos módja és eszköze. Ebben az integratív szerepkörben a helyi érdekérvényesítés megannyi formája mellett a közösségi művelődés részének kell tekinteni mind az öntevékeny művészeti mozgalmak aktivi-

tásait, mind az egész életen át tartó tanulás változatos alkalmait, folyamatait, vagy az értékörző és hagyományteremtő programokat egyaránt.

Am ezek formagazdag működéséhez a magyar közművelődés differenciált intézmény- és eszközrendszere, szakember gárdája, hálózatainak sűrű szövete nélkülözhetetlen. Ez az együttműködő viszony, az eltérő szerepek és funkciók tisztázása, a fogalmak higgadt, pontos használata teszi lehetővé a pontos tervező munkát, és a hétköznapi cselekvést. A művelődés szakemberei számára jogos igény, hogy ez a fogalmi rendteremtés mielőbb megvalósuljon, a fogalmi zűrzavar a továbbiakban ne zavarja a munkát, és ne veszélyeztesse a közművelődési szakterület számára tervezett támogatások megszerzését a jövőben. Mindkét alternatívának, a közösségi művelődésnek és a közművelődésnek egyaránt vannak előnyei, hátrányai, lehetőségei, veszélyei. Ezek összegyűjtése már a polémia következő fázisának feladata lesz, számos egyéb rész kérdés tisztázásával. Jelen tanulmányban mindenesetre arra törekedtem, hogy kultúrák közvetítő szakmánk néhány alapfogalmát, a kultúrát, a kultúra elsajátítást-művelődést, a társadalomfejlesztést és közösségfejlesztést, valamint a közösségi művelődést, vagy helyesebben a közösségi tevékenységeket kultúraelméleti és esztétörténeti nézőpontból, az adott keretek között, pontosan leírjam, tisztázzam egymáshoz való viszonyukat. Ezzel is hozzájárulva a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Szakmai Konceptiója fogalomhasználatának tárgyszerűségéhez.

Dr. NÉMETH JÁNOS ISTVÁN kultúrakutató, a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet Stratégiai és Fejlesztési Főosztálya vezetője. 1986-ban az ELTE-n bölcsészettudományi doktori címet szerzett. Több mint húsz éve részt vesz a művelődésszervezők egyetemi, főiskolai képzésében. A tanulmány témakörével kapcsolatban több szakcikket és három könyvet publikált. Ezek közül *A kultúra üzenete 3.0* (Mikszáth Kiadó – MMIKL, 2003), valamint a *Magyar közművelődésről* (Arcus Kiadó, 2012) címmel megjelent könyvek ismertek a közművelődési szakemberek és művelődéskutatók körében.

10 Gerhard, Schulze uo. 194. o.

11 Ditzendy Károly Arisztid uo. 9. o.

AZONOSSÁGOK ÉS SAJÁTOSságOK A KÖZMŰVELŐDÉS ÉS KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS VISZONYÁBAN

	Közművelődés	Közösségi művelődés
Alapértékek	személyiség-fejlesztés, önmegvalósítás, művelődés, érték, tudatosság, autonómia	Együttműködés, szolidaritás, helyi cselekvés, közösségi döntések
	fejlődés elősegítése, felelősségtudat kialakítása, kreativitás, nyitottság	
Kultúraelméleti kötődés	újidealista művelődéelmélet	antropológia, multikulturalizmus
Hagyományok	német hatás, nemzeti romantika, magyarországi hagyományok, speciális intézményesülés	angol, francia hatás, jó gyakorlatok adaptálása az 1980-as évektől, személyköziség
A személyiség elsődleges szerepe	kultúraelsajátítás, individuum, egyetemes cselekvés	közösség, lokális társadalom, helyi cselekvés képessége
Feladat	sokoldalú személyiség, az LLL végig vitele, kompetencia fejlesztés, művelődő közösségek létrejöttének elősegítése TÁMOP 3.(2.3.) Prioritás tengely	társadalmi felelősség, helyi cselekvés, társadalom fejlesztés, érdek érvényesítési technikák elsajátítása TÁMOP 2., illetve 5.
	alkalmazkodó képesség kialakítása, együttműködések gyakorisága	
Módszer	az LLL különböző szintjeinek speciális módszertana, tanulási rendszereken belülé	Közösségfejlesztés, társadalomfejlesztés, tréningek
Működés	jórészt intézmények, művelődési otthonok, kiegészítő civil aktivitások	társadalmi felelősség, helyi cselekvés, cselekvés
	Művelődési otthonok, civil házak, népművelők, társadalmi segítők, felelősségtudat kialakítása	
Hívószavak	kultúra, tanulás, művelődés, minőség, kompetencia	Szolidaritás, helyi cselekvés, mobilizáció, közösségi tervezés

SZÓKINCSTÁR

A MŰVELŐDÉSI KEDV ÖSZTÖNZÉSÉRE

*„Mindenik embernek a lelkében dal van / és a saját lelkét hallja minden dalban.
És akinek szép a lelkében az ének, / az hallja a mások énekét is szépek.”*

Babits Mihály: A vihar 1911.

A KÖZÖSSÉG

A közösség történelmi forma. Az autonóm személyiség érzelmi-leg kiegyensúlyozott, a többi embert bizalommal közelíti meg, igényli és nyújtja a pozitív érzelmeket. Érdeklődésében, feladatvállalásban, döntéseiben önálló, nyílt, az újra, a jövőre irányul. Fegyelmezett; érzelmein, gondolatain, magatartásán egyaránt uralkodik, minden megnyilvánulásában szervezett. Önállósága sem a többi embertől nem különíti el, sem a normák megtartása előli kibúvársra nem készíti.

A közösség azonos érdekek, értékek, érdeklődés, élmények és érzelmek, célok alapján tartósan együttműködő csoport, csapat, társaság, testület, kör, szövetség, társulás, egyesülés, egylet, klub, liga, testület. A bizalom, az ön- és társas megbecsülés, az elismerés alapja. Ideális nagysága 7-12 fő, de a nagyobbak magjában is általában 7-12 fő szervezi, dinamizálja a tevékenységet. A közösség tagjai autonóm személyiségek. Önként, szívesen dolgoznak egymásért, a vállalt ügyért, másokért, szolidaritának, rivalizálnak, érzelmi, védelmi hálót gondoznak, biztonságot garantálnak egymásnak.

A közösségi érzés, a közösségi tudat érzelmi, innováló többletet ad, jelzi, hogy a közösség fontos az egyén életében és az egyén a közösség számára. Az ember egyidejűleg több különböző (intézményi, munkahelyi, gazdasági, lokálpatrióta, nyugdíjas, közművelődési, sport, természetjáró, zenei, képzőművészeti stb.) nagyságú és minőségű közösséghez tartozhat. A közösség, jelzős szerkezetei révén, az egyik leggyakrabban használt fogalmunk.

A közösségek lehetnek természetes vagy mesterséges formációk. A természetes közösségeknek (pl. családi, munkahelyi közösség) nem lehet bárki tagja az élet során. A mesterséges közösségekhez (pl. civil társadalmi szerveződések) viszont az egyén saját belátása és lehetősége szerint önként csatlakozhat. Az ember fejlődése kapcsolati hálóban történik, és a szocializáció során az egyén megtanulja megismerni önmagát és környezetét, az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedési módokat.

A közösség fennmaradásához alap az együttműködési és az összefogási készség, melynek feltétele a tiszta kommunikáció, a feladatok és problémák pontos ismerete

és alapos megbeszélése, valamint az, hogy a közösség tagjai közös feladatok, ügyek érdekében kifejtéshessék véleményüket, javaslataikat, össze tudjanak fogni, s együtt cselekedni.

A mi-tudat kialakulását elősegíti a tevékenységek során mélyülő együttes élmény, ami erősíti a csoportkohéziót is. Ez azt jelenti, hogy a tagok elfogadják egymást, és kölcsönös bizalommal vannak egymás iránt. A kohéziót jelzi, hogy tudnak örülni egymás sikerének, illetve át tudják érezni egymás problémáit, kudarcait. A társas tevékenységek során mindenképpen létrejönnek konfliktusok, amelyeket meg kell szüntetni. A konfliktusok feltárása, megbeszélése, végül megszüntetése az egyének konfliktusmegoldó készségét fejleszti.

A társas tevékenységek körülhatárolható keretben mennek végbe: a közösségben kialakult szokásokat, szabályokat az egyének ismerik, és ideális esetben be is tartják.

A jó működés egyáltalán nem jelenti azt, hogy a közösséget alkotó egyének mindig és mindenben egyetértenek. Előfordulhat az is, hogy bizonyos egyének feladattól függően vesznek részt a társas tevékenységekben.

A közösségek nem homogének, nem változatlanok, hanem dinamikus társas egységeknek tekinthetők. A változás többnyire egy vagy néhány egyéntől indul ki és jut el a többiekhez.

A jó közösség fogadja és megvitatta az egyéni ötleteket, újításokat, majd tagjai együtt döntenek a kezdeményezésről. A közösség így tud továbbfejlődni és alkalmazkodni környezete változó körülményeihez.

A MŰVELŐDÉS

A művelődés az egész életen át működő, spontán és tudatos ismeretgyarapodás, képességfejlesztés. Műveltnek lenni többet jelent, mint sokat tanulni, ismereteket birtokolni, bizonyítványokat szerezeni. Művelté csak úgy válik valaki, ha mélyen épít be magába szellemi javakat, ügyességet, ha ezek eleven, termékenyítő, mindig rendelkezésre álló tényezőivé válnak lelkeségének, életének. Az ismeretek birtoktárgyak, a műveltség a személyiség alkotórésze. A művelődés a művészek, tudósok alkotásaival való találkozás mellett magában foglalja a gazdagodás olyan forrásait, mint pl. a társalgás, a kertészkedés, a szórakozás, a természetjárás, a test edzése.

A művelődés motívumai származhatnak kíváncsiságból, spontán utánpótlási szándékból, lehetnek ösztönök, vágy vagy inger vezéreltek. A művelődés iránti szükséglet különös ösztönző erő. Míg a primer szükségletek hiányai, pl. éhség, szomjúság, ha kielégítést nyernek, elmúlnak, addig a művelődési szükséglet kielégítése minél inkább megvalósul, annál nagyobb erejű szükségletté válik. A spontán művelődési törekvés arról ismerhető meg, hogy nem vezet sem a haszonvágy, sem a kötelességtudás, s nem áll más érdekek szolgálatában. A műveltség önként, szabadon választott szellemi tevékenység, munka következménye.

A személyiség az élet teljes időtartama alatt folyamatosan integrálódik, egyre differenciáltabb önismerete, -bizalma, -szeretete birtokában egyre tágabb intervallumok térbeli, időbeli, logikai dimenzióit képes megérteni, önmaga és mások számára valóvá tenni, változásait tudatosan befolyásolni. A személyiség belső egyensúlya akkor jön létre, ha fejlődése során fokozatosan önmaga urává, környezete aktív részesévé válik, ha egyre biztonságosabban éli

meg életfeladatait, termeli ki önmaga speciális tehetségeit, minőségeit.

Az én-azonosság érzelmi jellemzői a bizalom, az autonómia, a kezdeményezőkézség, a kompetencia, az intimitás- és produktivitás-igény, az életigenlés. Az érett személyiség értéke a valóság hatékony észlelése, elfogadás, spontaneitás, feladatközpontúság, távolságtartás, függetlenség, friss befogadóképesség, tágas horizont, szociális érzékenység, mély, szelektív társas kapcsolat, demokratikus jellem, etikai szilárdság, humorérzék, kreativitás.

Az ember a tömegtársadalom, a tömegkommunikáció korában nem az ismereteket nélkülözi, hanem annak kovászát, a kíváncsiságot. Azt tehát, ami által sajátjává teheti az ismeretek Babelét. A kíváncsiság kezdetén a csodálkozás található. A csodálkozás, a megismerés legmélyebb formája. Megélt érzelm, áhítat, döbbenet, élmény. A csodálkozás kíváncsiságra sarkall. A csodálkozás élményének hiánya unalmassá, közönyössé, tompává, érzéketlenné teheti az embert és az életet egyaránt. Kíváncsiságra sarkallni nem kevesebb, mint megosztani a csodát, tisztelni a megismerés szabadságát. A tisztelet minden embernek: gyermeknek, fiatalnak, felnőttnak, idősek egyaránt jár. A csodálkozáshoz kevés csak lehetőséget teremteni, ösztönző alkalmat is kell biztosítani. Ez az alkalom akkor megszólító erejű, ha személyes az odafordulás: a világ, a természet, a múlt, a jövő, a művészet, a hit, a közösség, a másik törekvései felé. Ha ez a kíváncsiság szabad odafordulás, akkor élet, ha ez a kíváncsiság őszinte, érdeklődő odafordulás, akkor önfelelt öröm, különleges érzés, élmény. Találkozás, érték, készítő, létformáló tényező, teremtő erő.

A művelődés: a káoszról kozmosz alkotása, érték és mérték ér-

vényesítése, rend alkotása a belső, a külső világban, társas létforma, örömök forrása, az érzelmek és értelem gazdagítása, az etikum és esztétikum fejlesztése. Kapcsolat a természet és ember, a múlt és jelen, az egyetemes és személyes között, a hagyomány és újítás megélése, szimbólumok örökítése, gyarapítása, megismerés és alkotás, kezdeményezés és együttműködés, részvétel, elkötelezettség és szolidaritás, és méltóság, önismeret és öngazgatás, a béke, a jólét és a jólét alapja, szabadság és felelősség. „Amikor a tudás terjed,/ Őszinte az akarat./ Amikor az akarat őszinte,/ A józan ész uralkodik./ Amikor a józan ész uralkodik,/ Kiművelt az egyén./ Amikor az egyén kiművelt,/ összhangban él a közösség./ Amikor a közösség összhangban él,/ Jól kormányozható az ország./ Amikor az ország jól kormányozható,/ Békesség honol mindenütt.” – hirdette Konfucius (i. e. V. sz.). „Az UNESCO a kultúrát a legtágabb értelemben úgy fogja fel, mint egy társadalom vagy egy társadalmi csoport szellemi és anyagi, értelmi és érzelmi megkülönböztető jegyeinek összességét. A kultúra a művészeten és a bölcsészeten kívül magában foglalja az életmódot, az emberek alapvető jogait, az értékrendszereket, a hagyományokat és a hitet. A kultúra teszi képessé az embert arra, hogy végiggondolja önmagát. Neki köszönhetjük, hogy sajátos emberi, gondolkodó, kritikus és erkölcsileg elkötelezett lények vagyunk. Általa különböztetjük meg az értékeket, és vagyunk képesek választani. Segítségével fejezi ki magát az ember, és tudatosan önmaga számára, látja befejezetlenségét. Kérdőjelezi meg saját alkotásait, keres fáradhatatlanul új értelmet a dolgoknak, és hoz létre önmagát felül múló műveket.” (Mexicó, 1993)

B. GELENCSÉR KATALIN (Adony, 1941) gödöllői művelődéstörténész, ny. docens, ELTE Pedagógiai Pszichológiai Kar Andragógiai Tanszék. Az ELTE BTK-án szerzett 4 szakon diplomát, doktori fokozatot. 47 évi munkaviszonya alatt 17 évig népművelő közigazgatási munkát végzett, 30 évig az ELTE művelődéstörténet tanára volt. Tíz kitüntetéséből az ELTE Rektori Tanács Pro Universitate Emlékérem Ezüst fokozat, a Bessenyei György-díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje a legmagasabbak.

BESZÉLGETÉS PROHÁSZKA BÉLA OLIMPIAI ARANYÉRMES MESTERSZAKÁCCSAL A MINTAMENZA PROGRAMRÓL

Mátyus Aliz: Mit határoz meg, hogy a Magyar Nemzeti Hungarikumok és Értékek Szövetsége alelnökeként végzi a dolgát, vesz részt a – most már országos kiterjesztéshez érkezett – Mintamenza, a

Prohászka Béla a Magyar Nemzeti Hungarikumok és Értékek Szövetsége országos szervezetének alelnöke. A szövetség felkutatja, dokumentálja, népszerűsíti a Magyar Nemzeti Hungarikumokat és értékeket – a magyarságtudat és a munkahelyteremtés szolgálatára. Együttműködik a települési, a tájegységi, a megyei és az ágazati értéktárak, valamint a határon túli magyar közösségek értéktárainak feltárásában. Együttműködik mindazon társadalmi szervezetekkel, intézményekkel, cégekkel, amelyek céljai megvalósulását elősegítik. Alapelvük, hogy szerepvállalásuk főleg a termelésre és a munkahelyteremtésre vonatkozzon. Ennek érdekében jogszabály által biztosított és feladatkörébe vont Hungarikum feladatokat, valamint a gazdaság és a társadalom érintett szereplői között koordinatív, értékfeltáró és értéket népszerűsítő tevékenységet végez. Nem egy-egy ágazatot képviselnek, hanem a célt, amely a fejlesztéspolitikára és azon belül különösen a munkahelyteremtésre koncentrál. Bizonyítani akarják, hogy a magyar termékek, különösen a kis és középvállalkozások termékei – a tömegtermékek között nem, de – a prémium kategóriában versenyképesek tudnak lenni. Országimázst építenek a „magyar tudás”, „magyar technológia”, „magyar termék”(TTT) hármas egységével, melyben a MAGYAR szó = MINŐSÉG jelentéssel bír. A Magyar Nemzeti Hungarikumok és Értékek Szövetsége minden érintett ágazat szövetségéként végzi tevékenységét (Tudás, Technika, Termék), a fejlesztéspolitika részeként a munkahelyteremtést tekinti kiemelt célnak, a magyar terméket, mint „márkát” pozicionálja a kereslet-kínálat piacon, mely országimázst épít. A szövetség tevékenysége a fejlesztéspolitikába épülő önálló tevékenység.

Prohászka Béla Olimpiai Aranyérmes Mesterszakács

közétkeztetést megreformáló nagyszabású program bevezetésében, melynek kezdeményezője és kidolgozója, s melynek programindító konferenciáján, mint Venesz-díjas Olimpiai Aranyérmes Mesterszakács, aki a Program szakmai és koordinálási feladatait látja el, szolt hozzá.

Prohászka Béla: A Magyar Nemzeti Hungarikumok és Értékek Szövetségének alelnökeként a közétkeztetésben azokat a helyi termékeket szeretném bevezetni, amik a fesztiválokon, kiállításokon is megjelennek, magyar tájegységként, megyei szinten, településenként. A legnagyobb érték a

fesztiválok esetében a kulturális és a gasztronómiai bemutató, természetesen főleg akkor, ha e ket-
tő együtt szerepel. A fesztiválokra látogató vendégek mindig a helyi sajátosságokat keresik, azokat szeretnék látni, meghallgatni és megkóstolni. A magyar ember négy-óránként éhes, és nem mindegy, hogy mit fogyaszt el, mit iszik. A változatos ételekhez a kultúra kínálhatja a tájak konyhatechnológiai bemutatását, nem kell szégyellni azokat a sparhelteket, azokat a kemencéket, amiken őseink készítették ételeiket. Azokat az alapanyagokat pedig, amikre tájegységenként büszké lehetünk, amiknek bemutatására a fesztiválokat rendezik, nagyon finom ételek készítésére használják fel. Vannak tájvédelmi területen növevények is, mint például a medvehagyma, a medvehagyma fesztiválon a belőle készült ételek láthatók, kóstolhatók. Tájegységenként eper, alma, uborka fesztiválokat rendeznek, érdemes kiemelni a legnagyobbat, a dinnyefesztivált, de emellett ott vannak a húsipari termékek fesztiváljai is, Békés megyében a kolbászfesztivál országos nagyrendezvény. És vizeink értékei a halak, Baján a halászléfőző fesztivál egyedülálló. Maradandó gasztronómiai élményt nyújtanak az ide érkező látogatóknak. És nem elfelejtve a sajtokban, tejtermékekben gazdag területeket, ahol ezek jelennek meg különböző fesztiválokon. Például a gyomaendrői sajt és túró fesztivál. Vagy a nemzeti kincsünk, az őrölt fűszerpaprika Kalocsán. Nemzeti értékeket tudunk fesztiváljainkon az ide látogató vendégeknek mutatni.

M. A.: *És hogyan kapcsolódnak ezek a fesztiválok, pontosabban az itt bemutatható élelmiszerek, ételek a közétkeztetéshez? Hungarikumok és közétkeztetés?*

P. B.: Igen. Minél kevesebb kényelmi terméket használunk a közétkeztetéshez, annál inkább a féltve őrzött magyar kincseinkből készítjük a valós ételeket. Ha az az

MENZA MINTA = MINTAMENZA KÖZÖS EGYÜTTMŰKÖDÉS A KÖZÉTKEZTETÉS MEGÚJÍTÁSA CÉLJÁBÓL

ÁNTSZ Dél-alföldi
Regionális Intézete

Magyar Nemzeti
Gasztronómiai Szövetség

Menzaprogramot indított az ÁNTSZ Dél-alföldi Regionális Intézete és a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség. Az egész országból várják azon konyhák, önkormányzatok jelentkezését, amelyek elkötelezettek az egészséges táplálkozás és a közétkeztetés megújítása iránt, valamint aktívan részt kívánnak venni egy korszerű gyermekétkeztetés kialakításában.

A program célja az is, hogy felmérésre kerüljön, hogy a jelenlegi közétkeztetésre fordított normatív támogatás mennyiben elégséges egy egészséges étrend kialakítására, és ennek tükrében, ha szükséges, változtatásokat javasoljon a döntéshozóknak.

2009-ben az OÉTI és az ÁNTSZ együttműködve országosan felmérte az óvodai közétkeztetés helyzetét. A helyi adatok értékelése után a Dél-alföldi Régióban a kedvezőtlen eredmények alapján a közétkeztetés minőségi javításáért működőképes és hatékony stratégia kidolgozása történt meg. Az ÁNTSZ Dél-alföldi Regionális Intézete és a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség egyedülálló partnerkapcsolatot alakított ki. Az együttműködés lehetőséget ad a közétkeztetés területén az egészségügyi szükségletek teljesítésének és a magas színvonalú szakmai háttér megteremtésének kialakítására.

Cél: az egészségesebb, korszerű táplálkozás kialakítása, a közétkeztetés megújítása, melynek egyértelmű nyertese egy egészségesebben táplálkozó, étkezési kultúrával rendelkező felnövő generáció.

Ennek érdekében el kell érni az eddig nem megfelelő gyakorisággal használt nyersanyagok, pl. hal, gyümölcs, minőségi tejtermékek, teljes kiőrlésű pékáruk szélesebb körű alkalmazását, az étlapok megújítását. A közétkeztetésbe a helyi szállítók, helyi őstermelők termékeit, valamint a bio élelmiszereket szélesebb körben be kell vonni.

Az ÁNTSZ Dél-alföldi Regionális Intézete és az MNGSZ a cél eléréséért vállalja:

- A Programhoz csatlakozó konyhák konzultáció, tanácsadás lehetőségét, menüsorok értékelését.
- Étlap-értékelést, tápanyag-kiszabatok feldolgozását, értékelését (NutriComp programmal)
 - kiindulási állapot
 - a Program szellemében kialakított étrend értékelése
 - nyomon követés
- Igény szerint „kerekasztal” megbeszélés szervezését

A Programhoz önkéntesen csatlakozó intézménytől a cél eléréséért vállalja:

- Együttműködik az ÁNTSZ Dél-alföldi Regionális Intézetével és a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetséggel
- Az étlap- és tápanyag-kiszabatok értékelése kapcsán felmerülő hibákat kiküszöböli
- A nyersanyag-felhasználást felülvizsgálja az egyes tápanyagok életkori szükségleti értékek biztosítása érdekében

A programmal kapcsolatos bővebb információk, elérhetőségek, letölthető dokumentumok a <http://efrira1.antsz.hu/bekes/index.html/> közétkeztetés megújítása címen megtalálhatók.

Jelentkezést az ország egész területéről fogadunk

őstermelőtől, kistermelőtől származik, és ne adj Isten, az helyben, egy 40 km-es körzetben el is készül, akkor mondhatjuk azt, hogy nem utaztatott élelmiszerről van szó és ellenőrzött élelmiszerről van szó. Ha az étlapon fel tudjuk tüntetni azt a termelőt, őstermelőt, kistermelőt, akitől származik az alapanyag, akkor az már személyi minőségű garanciát is biztosít. És ezzel tudunk egy picit a helyi, a magyarországi gasztrókultúrának nagyobb teret adni. Az óvodásoknak pedig valós alapanyagokból készült, egészséges ételek kerülnek az asztalára. Dióhéjban így tudnám a kapcsolatot érzékeltetni.

M. A.: Bizonyos hasonlóságot látok az országosan helyire épülő gasztrókultúra és közétkeztetés, valamint a közösségi művelődés országos mozgósítása között. Itt is, ott is felfedezendők a helyi specifikumok, amelyekre épülhet a tevékenység, de mindkét esetben érdemes gondolni a szakmai, a módszertani segítségre, megerősítésre is. Gondolom, tervezik az olyan szakmai segítséget, ami egyben irányítás is.

P. B.: Igen. Magyarországon vannak kenyérlángos csárdák. De hány ilyen hely van? Hát, nagyon

kevés. Pedig a kenyérlángos nem más, mint az olasz pizza-tésztahoz hasonló tészta, amit az őseink készítettek. Amit nem véletlenül fogyasztottak, mert ez az étel nagyon finom. Nevezük falusi asztalnak vagy vendégasztalnak, ahol az adott, helyben megtermelt alapanyagokat feldolgozva, azokból kínálnak ízelítőket a vendégnek. Itt a kapcsolódási pont. És igen, tervezzük a szakmai segítséget. Olyan személyeket vonunk be az oktatásba, akik bemutatót tartanak iskolákban, rendezvényeken, fesztiválokon, akár a közétkeztetési konyhákban is, hogy a meglévő konyhatechnológiával hogyan lehet azokat az ételeket elkészíteni. Beleértve ebbe a lekvárok befőzését, a befőttek, savanyúságok elkészítését, mert azért azoknak fantasztikus ízviláguk van! És az ezekkel készített termékeknek ezek a titkai. Egész más egy szilvalekváros papucs, egy tepertős pogácsa, amit a nagymamánk készít, ízesít, mint egy félkész, mirelit termék, amit beteszünk a sütőbe. Mindezeket a hagyományos tudásokat meg lehet mutatni, meg kell tanítani. Erre természetesen gondolunk, és nemcsak azért, mert ez hagyományörzés, hanem azért is, mert az ilyen étel a finom.

M. A.: Elképzelhető, hogy egy területen nagyon ízesen, jól főznek, de nem egészségesen. Például túl zsírosan. Ez sok helyütt jellemző. Lehet – egy ilyen átfogó rendszer által – erre is hatást gyakorolni?

P. B.: Nem véletlenül alakult ki a magyar konyha olyannak, amilyennek, mert az akkori életvitel ezt kívánta meg. Ha megevett valaki egy gulyáslevest, egy jó tartalmasat, megevett hozzá egy ízes buktát vagy egy káposztás cvekedlit, azzal ki lehetett menni kapálni, kaszálni. Ma már az emberek életvitelük megváltozott. Az irodai munka könnyebb, de például a mezőgazdasági munka is, mert a gépeknek köszönhetően nem akkora már a fizikai igénybevétel. Ezért az ételeknek is egy picit finomulniuk kell. Én nem azt mondom, hogy ami sertésszírral készült, az minden rossz, és azt el kell felejteni, lehet azt mértékkel, szépen használni. Lehet fokozatosan, picit, a zsírnak a mértékét csökkenteni. Vagy átállni a mangalica zsírra. Nem véletlenül tartották az őseink. Lehet, akkor még ezt nem tudatosan, de a koleszterin miatt. Az a zsír most is egészségesebb, de hát az árfekvése picit magasabb. Hagyományos ételeinket, én mindig azt vallo, úgy kell elkészíteni, ahogy volt. Tényleg, ízesen kell elkészíteni, azt a zsír mennyiséget, azt a só mennyiséget úgy kell beletenni, ahogy őseink tették bele. És nem biztos, hogy az egészségtelen! Lehet, hogy nehéznek nehéz, lehet, hogy nem gulyáslevest és marhapörköltet kell együtt fogyasztani, jobb a megfelelő párosítás. És természetesen annyi mozgást kell végezni, hogy el tudjuk égetni ezt a kalóriát.

M. A.: Hogyha országos bevezetésre készül valami, vagy legalábbis országosan beszélhetünk egy rendszerről, annak biztos van egy végig gondolt szisztémája, hogy képes megvalósulni. Mondana erről valamit?

P. B.: Igen, ez a program 2009-ben indult Békés megyéből. Elő-

szőr 100 óvodai konyhának az értékelése kezdődött el Békés, Csongrád és Bács-Kiskun megyéből. A cukor, szénhidrát, só, fehérje szintek nagyon magasak voltak. Megnézve az étlapokat, olyan hibákat találtunk, hogy lebbensleves, grízes tészta, együtt! Itt a szénhidrát sok. Volt olyan, hogy kenőmájás, húsleves, reszelt szárnyas máj, itt meg a koleszterin nagyon magas. Akkor határoztuk el, hogy létre hozunk egy Minta-
menza csapatot. Leültünk a konyhák-
kal beszélgetni, hogy hogyan lehetne ezen a helyzeten javítani. Az elején olyan túl sok támogatást még nem kaptunk, ezért úgy döntöttünk, hogy keresünk egy olyan intézményt vagy személyt, aki együttműködne velünk. Így esett a választás a Kondorosi csárdára. Ott megnéztük, hogy az akkori normatív támogatás mire elég! Akkor még hatályos jogszabály alapján, majd az országos tisztifőorvos ajánlás szerint vizsgáltuk, hogy elegendő-e a normatív támogatás arra, hogy a szabályozást betartsák. Nagyon fontos volt az is, hogy olyan ételek legyenek, amit az óvodások szívesen elfogyasztanak. Az első 4 hétben az étlap a szerint került összeállításra, hogy figyelembe vettük a pénzkeretet, a szezonalitást és a helyi szokásokat. Ez utóbbi is nagyon fontos. Megtörtént. Kielemeztük, és utána már 2 hétig a teljes kiőrlésű gabonából készült péksüteményeket adtuk, figyelembe véve a szezonalitást: a spárgát, de nem csak, hanem a spárga felfújt mellé tettünk burgonya pürét, grillezett harcsafilét. Mert egyszerre változtatni nem szabad! Az elfogadtatása nagyon jó volt. Igaz, generáltunk egy 20%-os árkülönbötet, mert azért az egészségesebb mindig drágább, de az ok azért abból is adódott, akartuk, hogy az étkeztetés változatosabb is legyen. Különböző beszerzési források révén, ezt értük el. A tapasztalatokat kielemezve, Gyula városával 2010-ben kötöttünk egy együttműködési megállapodást, és a város itt már egy jelentősebb,

egy 3700 főre főző konyhával integrálhatott be a Minta-
menza Programba. Az első időszakban itt is ellenállás mutatkozott mind a fogyasztók, mind az elkészítők részéről. Olyan alapanyagokat kellett behozni, ami nem a 4 vagy 6 hetes forgó étlapra tervezett, hanem szezonális. A fogyasztók részéről felmerülő probléma oka abból adódott, hogy nem ismerték az alapanyagot, nagyon kevés volt a rendelkezésre álló ételismeret, tehát, amit a mindennapokban fogyasztottak – otthon is. Ezért tartunk szisztematikusan előadásokat, megyünk egészségnapra/hétre, amikor bemutatjuk az alapanyagokat: Mi az, hogy brokkoli, sóska, spenót. Ebből hogyan készülnek az ételek. Természetesen elmeséljük azt is, hogy miért kell ezeket fogyasztani. A következő város, Békéscsaba lett, ahol már 10 000 főre főznek, korcsoportonként külön felméréseket, elemzéseket készítenek. Ott már egy picit hamarabb jutottunk sikerhez, mert már a kommunikációnk is kezdett kicsit jobb lenni. Igénybe véve a televíziót, bemutattuk egy adott étel útvonatát a tányé-
rig, ahogy megfőzték a központi konyhán, az ételt elkísértük a tálalókonyhára, megnéztük, hogyan tálalják ki, milyen korcsoportnak. Az iskolásoknál a fogyasztókat megkérdeztük, hogyan ízlik, mi a tapasztalatuk a közétkeztetésről. És eljutottunk az óvodás terembe is, ahol el kell mondani, nagyon szép terített asztal volt, nagyon szép evőeszközökkel, tányérok-
kal, oda ültek az óvó nénik, elmond-

ták, hogy mi az ebéd, az hogyan készül el, miért jó azt fogyasztani, amikor elfogyasztották az ételt, véleményt kértünk. Végül is az egy napi nyomon követés elindult. Annyi kis kitétel, hogy az iskolában én nagyon hiányolom azt a tudatos ételfogyasztást, ami az óvodában van. Az iskolában rövid idő áll rendelkezésre az evéshez, gyors, tudatlan az ételfogyasztás. Ha a tudatos ételfogyasztásra sok kerülhetne az iskolákban, az a Minta-
menza programnak is a sikerre lenne.

Visszatérve az útra, hogyan jutottunk el a Békés megyei kezdeményezéstől az országos bevezetésig. A felsoroltakat figyelembe véve, az étlapszerkesztést, és hogy mi van a tányéron, ezt a „Minta-
menza” csapat figyelemmel kísérte. Erre felfigyelt fel az Országos Tisztiorvosi Hivatal, a különböző minisztériumok – főleg, hogy meghirdettük, hogy a helyi östermelőktől, kistermelőktől származó alapanyagok jelenjenek meg a közétkeztetésben, és a kényelmi termékeket picit háttérbe kell szorítani. Így a Vidékfejlesztési Minisztérium is érdeklődést mutatott a programunk iránt. Természetesen a legfőbb a népegészségügyi szempont. Ha tudatos a táplálkozás, az ásványi anyag, a vitamin tartalom is megfelel az életkori szükségleti értékeknek. Tudjuk, hogy az étkezésünk az életvitelünk 35%-át befolyásolja. Ez nagyon fontos. És így lett a program lépésről lépésre felépítve, országos kiterjesztésre. Ennek köszönhető, hogy 2012. november 13-án az orszá-

gos nyitókonferencián az országos tisztifőorvos asszony ajánlotta az egész országban ezt a programot.

A népegészségügyi hatóság szakemberei és gasztronómiai szakmai segítők részvételével minden megyében megalakultak a helyi csapatok, akik felveszik az adott főzőkonyhakkal a kapcsolatot, tájékoztatást adnak, hogy milyen szisztéma szerint, mit néznek és vesznek figyelembe. Megnézik az étlapot, hogyan van megszerkesztve, figyelembe veszik-e a szezonalitást, kiszámolják a változatossági mutatót. Nem csak az étel alapanyagára, hanem a technológiára is figyelnek. Táplálkozás-egészségügyi szempontból vizsgálják, hogy a fehérje, szénhidrát, cukor, só milyen arányban szerepel. Ezt 10 napra lebontva is nézik. A szakmai segítő kollégák megnézik, hogy ezek az ételek hogyan vannak tálalva, és ezt véleményezik. Ezt elküldjük a fenntartó részére, az üzemeltető részére is, hogy a visszacsatolás után legyen a korrekcióra lehetőség. Az országos kiterjesztést követően a különböző főző- és tálalókonyhákban is várható a „Mintamenza” megjelenése.

M. A.: *Arról tud-e valamit, hogy a megyék hogy startoltak.*

P. B.: 2 hónap alatt regionális szinteken – 3-3 megye részvételével 7 helyszínen – megtörtént a helyi csapatok felkészítése, így a jelentkezők fogadása, a munka indítása egységes szempontok alapján megkezdődött.

M. A.: *Az előző Szín – Közösségi Művelődés számunkban bemutattuk a hunyai polgármester asszonyt. Aki helyi termékekből építette föl a közétkeztetést.*

P. B.: Ez példaértékű! De el lehet mondani ezt Békés megye több településéről is, hogy ez így működik. A helyi lakosság érdekében. Mert nyomon követhető, egészséges, a forrást ismeri és az megbízható – a lakosság egészségi állapotáról szól az egész. De ehhez kell az is, hogy ez egy kistelepü-

lés legyen, mert egy nagytelepülés közbeszerzési eljárás alá esik, és nem veheti meg Kis Jani bácsitól a karalábét, hanem neki 200 km-ről fogják hozni.

M. A.: *És most ezzel, hogy ez a rendszer elindul, ezzel lehetőség lesz?*

P. B.: Ezzel, hogy ez a rendszer elindul, ha a közbeszerzésen induló pályázó a pályázati kiírásban úgy szerepelteti, hogy helyi őstermelőtől és legalább 40 km-es körzetből származó alapanyagokat vásárol fel, súlyozási pontszám alapján plusz elbírálásban részesülhet. Törvény van rá, hogy az 54 millió forint feletti beszerzés, az már uniós közbeszerzés. Ha valaki 8 millió forint alatt vásárol nyersanyagot, meghívásos közbeszerzést csinálhat, összehívja a faluban a gazdákat, és azt mondja, na, én akkor töletek veszem 2012-ben az alapanyagot. 10 000 fő felett a nyersanyag értéke durván fél milliárd forint, ahhoz nyílt közbeszerzést kell kiírni, ebben az esetben az országból Vas megyétől Szentgotthárdig bármely termelő pályázhat. Lehet, hogy Sopronból fogják hozni a kiflit Békéscsabára. Ha ő nyerte meg a pályázatot. Ez Európai Unió közbeszerzési szabvány, ezt nem lehet kivédeni! Így lehet, hogy az ajánlattételnél, súlyozási pontnál ez be van írva: helyi kistermelőtől, őstermelőtől. Mi ezzel járultunk hozzá a vidék gazdaságához, hogy ezt mi különböző fórumokon hangoztattuk, én úgy veszem észre, ezt az önkormányzatok megfogadják és beépítik a közbeszerzési kiírásukba.

M. A.: *Azt mondja még meg nekem, hogy lett köze ehhez az egész dologhoz, és hogy került ilyen helyzetbe, hogy ennek az atyjaként lehet Önt említeni.*

P. B.: 2008 áprilisától 2010. szeptember 1-jéig a Magyar Gasztronómiai Szövetség elnöke voltam, és a 2009-es felmérés, ami régiós volt, az óvodai konyhákra vonatkozott. Az akkori regionális ÁNTSZ kiértékelte, és Dr.

Sárosi Tamás főorvos úr engem keresett, hogy együtt tudnánk-e működni, hogy ez a mutató pozitívabb legyen. Én így kerültem a csapatba, mint egy külsős szakmai szervezet vezetője. És e mellé állt a Magyar Hungarikumok Szövetsége, és ami az egészet összefogja, a Complete-Food Kft., aminek az ügyvezető igazgatója én vagyok. Így kerültem én kapcsolatba a közétkeztetéssel.

M. A.: *És milyen életet fog ez jelenteni Önnek? Rengeteget kell utaznia? Vagy nem kell azért a teljes életformáját megváltoztatnia?*

P. B.: Hát az én életemet nem befolyásolja, előtte is és most is sokat utaztam, imádom utazni, nagyon szeretem a vendéglátást, ami a közétkeztetést is jelenti. Sokan leírják, azt gondolják, hogy a közétkeztetésben másod, harmadosztályú alapanyagokat használnak fel. Én azt mondom, hogy nem! Nagyszámban is lehet nagyon jót és finomat főzni, valós alapanyagok kellene. Szeretem a vendéglátást, én jól érzem magam ebben a pozícióban, ebben a helyzetben.

M. A.: *Nagyon köszönöm a beszélgetést, örülök, hogy megismertem. Öröm olyan emberrel találkozni, aki szereti azt csinálni, amit vállal. Ilyen emberrel beszélgetni mindig nagyon üdítő.*

P. B.: Azt hozzá kell tennem, hogy sikert, azt jó csapattal együtt lehet elérni. Én '98-tól egészen 2008-ig különböző szakács, gasztronómiai versenyeken vettem részt. Vallom, hogy a csapat nagyon fontos. Ezért bemutatnám azt a csapatot, akik megálmodták a Mintamenzát. Roppant fontos, hogy kiemeljem, e mögött az egész mögött egy olyan személy van, akivel elindítottuk, és aki nem más, mint *Domokos László*, aki most az Állami Számvevőszék elnöke, de akkor Békés megye közgyűlésének az elnöke volt. Ő abszolút elszánt volt, és teljesen átértézte, hogy ez az egész népegészségügyi szempontból is ez gazdasági szem-

**Dr. Mucsi Gyula, Békés megyei
tisztí főorvos**

**Dr. Sárosi Tamás, helyettes me-
gyei tisztifőorvos**

**Betyó János, közegészségügyi-jár-
ványügyi felügyelő**

pontból is mekkora érték. Helyi értékek, helyi emberek, nem az utaztatott élelmiszerek, a büszkeség, hogy helyiek szállítanak, és nem máshonnan, hogy ismert alapanyagok érkeznek.

Ahhoz, hogy idáig eljussunk, ez a csapat kellett, hogy így működjön. Nélkülük én nem tudtam volna ezt létrehozni. Meg termé-

Betyóné Kiss Viktória, adatrögzítő

**Dr. Marácz Gabriella, közegész-
ségügyi osztályvezető**

szetesen, a polgármesterek, fenntartók nélkül sem, akiknek szívügye a közpénz hatékony felhasználása a közétkeztetésben, és hogy egészséges alapanyagok legyenek felhasználva benne. Egészséges gyerekek, egészséges felnőttek legyenek az adott körzetében. Ezek a legjobb partnerek.

Prohászka Béla a COMPLETE-FOOD ügyvezető igazgatójaként nyilatkozott a **Menza Minta = Mintamenza Program** országos kiterjesztése kapcsán rendezett programindító konferencián.

A Venesz-díjas Olimpiai Aranyérmes Mesterszakács szakmai és koordinálási feladatokat lát el, ezen belül fontosnak tartja a közpénzek hatékony felhasználását a közétkeztetésben. Lényeges szerinte, hogy milyen alapanyagok kerülnek a gyermekek elé!

„A legjobb minőségű alapanyagok kellenek, és a konyhákat lépcsőzetesen új konyhatechnológiával kell felépíteni. Közeli jövőbeli célként az étlapok szezonálisát tűztük ki. Itt fontos, hogy a helyi kistermelők, őstermelők hogyan tudnak beintegrálódni. Mivel az alapanyagok helyben termeltek, nem utaztatottak, ezért ásványi anyagokban, vitaminokban gazdagok.”

Több szakhatóság, illetve minisztérium összehangolt munkája szükséges. „Nagyon fontos a Vidékfejlesztési Minisztérium, mert ott van az a szakmai szervezet, nevezetesen a Falugazdász Hálózat, amely tudja, hogy kinek mekkora a földterülete, és hogy mit termel” – nyilatkozta Prohászka Béla.

„Ha a gyerekek az óvodában, iskolában egészséges alapanyagokból készült ételeket fogyasztanak, egészségesebbek lesznek. A program ezért nemzetgazdasági, népegészségügyi szempontból is fontos.”

PROHÁSZKA BÉLA MAGÁRÓL:

1967. szeptember 10-én születtem Gyulán. Édesanyám kitűnő, ízletes főztje miatt választottam a hivatásomat. Tanuló éveimet a gyulai Park Hotelben kezdtem, olyan szakemberek mellett, mint Parászka Tivadar és Brindás János. 1985-ben fejeztem be szakiskolai tanulmányaimat a szakács szakmában, majd szaközépfiskolai érettségit tettem. 1986-ban Budapesten a Belvárosi Vendéglátó Vállalatnál hat hónapot tölthettem el. Ebben nagy segítségemre volt Dr. Tóth József, Dr. Feleki Ferenc és Szabó Ferencné. Megtiszteltetés volt számomra, hogy olyan nagy múltú helyeken dolgozhattam, mint a Mátyás Pince, a Százéves Étterem, a Fesztivál Étterem, a Központi Hidegkonyha, és az Átrium Hyatt. 1990-től 1994-ig Gyulán a Park Hotel konyhafőnökeként dolgoztam. A kollégáimmal számos külföldi ételbemutatót vettünk részt: Szlovákiában Pressovban, Szerbiában Zrenjaninban, Lengyelországban Pozanban, Zakopaneban, Krakóban, ahol nagy sikert arattunk az elkészített magyaros és jellegzetes specialitásainkkal.

1994-től 1998-ig a gyulai Aranysas Étterem ügyvezető igazgatójaként dolgoztam. Eközben 1997 tavaszán megalakult a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség Békés Megyei Regionális Szervezete, melynek elnökévé választottak. Létszáma egy év alatt 150 főre emelkedett. Igyekszem minden magyarországi versenyről tájékoztatni a tagokat, és a lehetőségekhez mérten azokon részt venni, akár mint kísérő, akár mint versenyző. Úgy ítélem meg, hogy nagyon sok jó szakember dolgozik Békés megyében, akiknek egyik fő feladatuk a jövő generációjának e szép hivatás rejtelmét átadni. Számos hagyományos Viharsarki recept is előkerül a régi könyvekből, melyek elkészítésével szívesen foglalatoskodom.

1998. szeptember 1-től a HUNGUEST Erkel Hotel Gyógy szálló KFT-ben, mint konyhavezető dolgoztam. 1998. áprilisában a Miskolcon megrendezésre került szakácsversenyen való eredményes szereplésemért (3 aranyérem, Szakácsművészeti kategória különdíja), megválasztottak a luxemburgi világbajnokságra kiutazó magyar

csapat tagjának, ahol csapatban bronzérmet, egyéni versenyzőként diplomát hozhattam haza. A HUNGUEST SERVICE KUPÁN második helyezést értem el csapatban. 1998. és 1999. évben is részt vettem csapattal a Nagyszakácsi Királyi Szakácsversenyen, ahol mindkét évben a Vadételek királyi szakácsa címet nyertem el. A szakmai pályafutásom legnagyobb sikerének tartom, hogy szakmai fejlődésemet három olyan szakmai szaktekintélynek köszönhetem, mint Lukács István háromszoros Oscar-díjas mesterszakácsnak, Kopcsik Lajos Oscar-díjas mestercukrásznak és Gombai Nagy Péter mestercukrásznak.

A bajnokságról a Hunguest Hotels csapat csapatkapitányként ezüstéremmel tértem haza.

2000-es erfurti szakácsolimpián egyéniben bronzérmet értem el, majd 2000. december 16-án kaptam meg a mesterszakácsi címet.

2001. március 22-től 2001. szeptember 22-ig Thaiföldön a Budapest étterem konyhafőnöke voltam. Itt megadatott az a lehetőség, hogy szeptember 8-án a Thaiföldi Országos Gasztronómiai Versenyen részt vehettem, ahol éttermünk csapatával aranyérmes helyezést értünk el.

2001. október 1. Gastro – Art Kupán aranyéremmel jutalmazták munkámat.

2002-ben az Étrend Egyesület által szervezett Szakácsművészeti versenyen 3 aranyéremmel és összetett versenyben I. helyezéssel jutalmazták munkámat.

2004-től vendéglátó vállalkozóként dolgozom.

2008-ban Németországban Erfurtban aranyérem birtokosa lehettem az egyéni versenyzők között. Ezt az érmet a szakmai pályám csúcsának tartom, melyre úgy érzem, méltán büszke lehetek.

2009. április 18-án megválasztottak a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség elnökének, amely pozíciót 2011. szeptember 1-ig töltöttem be.

2010-től a Mintamenza Csapat tagjaként részt veszek az országos Menza Minta = Mintamenza programban.

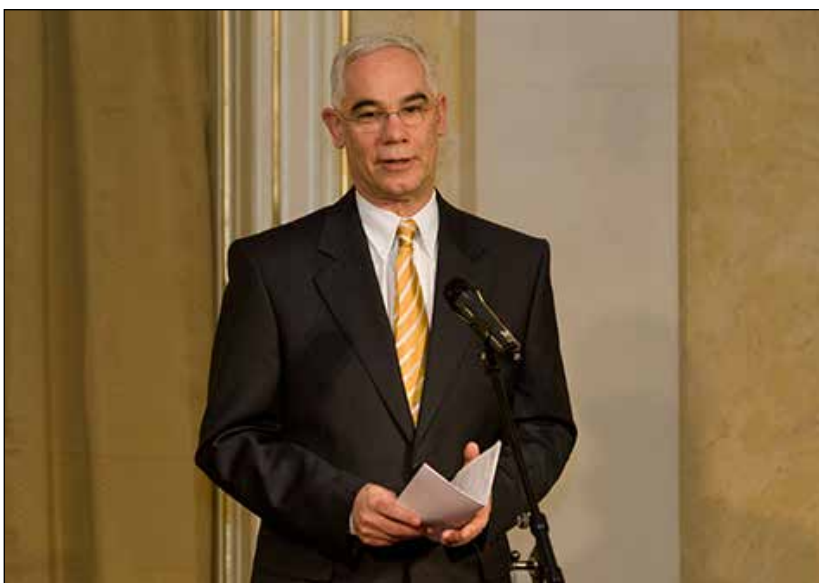
2012. decemberétől a Complete-Food Kft. ügyvezetői posztját töltöm be.

Vallom: „Ezt a nagyon szép szakmát csak szívvel és lelkesedéssel lehet művelni.”

Százkilencven éve, január 22-én tisztázta Kölcsey Ferenc a Himnusz című költeményét – e napot 1989 óta ünnepeljük a Magyar Kultúra Napjaként.

A KÖZMŰVELŐDÉS KITÜNTETETTJEI A KULTÚRA NAPJÁN – 2013. JANUÁR 22.

2013. január 22-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím”-et és a Közművelődési Minőség Díjat adományozta a közművelődés minőségfejlesztésének alkalmazásával kiemelkedő teljesítményt nyújtó azon szervezeteknek, ahol a közművelődési tevékenységben érvényesülnek a minőségfejlesztési alapelvek, úgy mint partnerközpontúság, az egymástól való tanulás és a folyamatos fejlesztés, valamint a szervezeti vezetés és a munkatársi elkötelezettség a minőség iránt.

Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere

MINŐSÍTETT KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNY CÍM

A **Corvin Művelődési Ház** a főváros XVI. kerületében színes programkínálatával, közösségteremtő és közösségfejlesztő színtérként működik, kiemelt feladatának tekinti a művészeti nevelést. Átlagosan napi 400 látogatóval, teltházassal, előadásokkal, komoly és könnyűzenei, pop-, rock-, jazz koncertekkel és klubbal, Tavasz Fesztivállal, több napos szabadtéri rendezvényekkel, képzőművészeti kiállításokkal, kiemelkedő színvonalú gyerekprogramokkal várják a vendégeket. Az intézményben egyaránt otthonra találtak a civil szervezetek, az amatőr művészeti csoportok, színi tanoda,

táncanfolyamok, ismeretterjesztő előadások, szimpóziumok, szalagavatók, iskolanapok, díszelőadások, vetélkedők. A szakmai pályázatok mellett jelenleg 3 TÁMOP program segítségével biztosítanak magas színvonalú, ingyenes programokat. Az intézményhez tartozó Erzsébetligeti Színházat ma már a főváros kulturális térképén is jegyzik, a nemzetközi fesztiváloknak, kiállításoknak, csereprogramoknak köszönhetően külföldön is híre van az intézménynek (Duna Karnevál Lánchíd versenye, Chopin Nemzetközi Zongoraverseny, Liget Táncakadémia).

Szabó Csilla igazgató

Vezér Mihály, Százhalombatta polgármestere és Szigetvári József, a Barátság Kulturális Központ igazgatója

A **Barátság Kulturális Központ** (Százhalombatta) – Barátság Művelődési Központ néven – 1984-ben nyitotta meg kapuit, névváltozására 2010-ben került sor, az épület felújítását követően. A szakmai munka három éve új hívószavak – **Érték és élmény!** – mentén szerveződik minden területen. Több mint 50 alkotó és társadalmi közösség, klub működik az intézmény falai között. A Nívó-díjas, szintén 2010-ben megújult Szent István téren található központi épület mellett két kisebb közösségi ház is tartozik a Barátság Kulturális Központhoz, Óvárosban és Dunafüreden is működik telephely. Évente több mint 70 ezer látogatót fogadnak, a színházi előadások, a városi és nemzeti ünnepek, a szabadtéri rendezvények, kiállítások, hangversenyek, ifjúsági koncertek és programok, a nemzetközi fesztiválok mind-mind a település szellemi jövőjét és közösségét gazdagítják. Az intézményben 26 elkötelezett munkatárs dolgozik azért, hogy nap mint nap értékes élménnyel ajándékozza meg a város lakóit.

KÖZMŰVELŐDÉSI MINŐSÉG DÍJ

A Budapesti Művelődési Központ 34. éve áll a fővárosi közművelődés szolgálatában. Kulturális információ, felnőttképzési és művészeti szolgáltatásokkal, szakmai fejlesztéseket generáló mintaprojektek kidolgozásával, szakmai műhelyek, tematikus hálózatok létrehozásával, módszertani kiadványok megjelentetésével támogatják a közművelődés szereplőit. Akkreditált felnőttképzési intézményként számos saját fejlesztésű képzési programmal rendelkeznek. Elkötelezettek a minőségfejlesztés és a társadalmi felelősségvállalás ügyének, e szemlélet érvényesül működési gyakorlatukban és szolgáltatásaik fejlesztése során is. Tevékenységük meghatározó részét uniós pályázati források bevonásával finanszírozzák. 2009-ben Budapestért Díj kitüntetésben, 2010-ben Hálózati Tanulásért Díjban részesültek. 2011-től a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” birtokosai – nyolc tevékenységi területen. Az intézmény 2012-es minőségirányítási rendszerével nyerte el a Közművelődési Minőség Díjat.

A PMKI igazgatónője Makra Borbála és munkatársai: Dénes-Varga Zsuzsanna, Gaál Anna, Erdélyi Erzsébet

A **Pest Megyei Közművelődési Intézet** – 1991. évi alapítása óta – tevékenységét jogfolytonosan, jelenleg négy fő munkatárssal Budapesten, a Vármegyeháza épületében végzi. Az Intézet elkötelezett a szakszerű, magas színvonalú, minőségi kulturális tanácsadás és szolgáltatás biztosításában. Működése során folyamatosan törekszik a résztvevő-központúságra. Tematikus szakmai kapcsolataiban partnereit olyan tudáshoz kívánja juttatni, mellyel hozzájárul szakmai fejlődésükhöz. Partnerkapcsolatait elismeri, munkája során a hosszú távú együttműködés érdekében korrekt szakmai viszony fenntartására törekszik. A szakszerű tanácsadás és szolgáltatás biztosítása érdekében, célközönsége igényeit, elégedettségét rendszeresen vizsgálja, és ennek ismeretében fejleszti és bővíti tevékenységének körét. Az Intézet szakmai munkája során közép-szinten szervező erő, információs bázis, a megye kulturális értékeit, sajátosságait ismerő, értő, közvetítő, fejlesztő tevékenységet végez. Az intézmény mottója: „Értékeinket, hagyományainkat megőrizve és újakat teremtve szolgálmi Pest megye kultúráját”.

Margittai Katalin igazgató és Brenner Zsuzsanna munkatárs

**CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY
– ALKOTÓI DÍJ**

A Csokonai Vitéz Mihály alkotói díj a nem hivatásos, amatőr színjátszás, vers- és prózamondás, bábjátszás, kórus- és zeneművészet, képző-, fotó-, film-, videoművészet, táncművészet, valamint a hagyományörzés, a tárgyalgó és előadó népművészet területén működő – hosszabb ideje kimagasló művészeti mun-

kát végző – egyéni alkotóknak, művészetpedagógusoknak, művészeti együttesek vezetőinek adományozható állami kitüntetés. A díjat évente 7 személy kaphatja. A kitüntetett adományozást igazoló okiratot és érmet kap. Az érmet kerek alakú, bronzból készült, átmérője 80, vastagsága 8 milliméter. Az érmet Péterfy László szobrászművész alkotása, egyoldalú, Csokonai Vitéz Mihály arcképét ábrázolja „CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY – ALKOTÓI DÍJ” felirattal.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY – ALKOTÓI DÍJASOK

TÓTH SÁNDOR, FAFARAGÓ

Tóth Sándor szakmunkásként ismerkedett meg az asztalosmesterséggel. Iskolai tanulmányait követően a Mezőberényi Faipari KTSZ-ben bútorasztalosként kezdett el dolgozni, majd bedolgozója lett a Népművészeti Háziipari Szövetkezetnek. 1985-től nyugdíjba vonulásáig önálló vállalkozóként tevékenykedett. Legszívesebben használati tárgyakat készít, amelyek magukon viselik a néphagyomány formavilágát, díszítőelemeit – így elsősorban bútorokat, szövőszékeket, kapukat, kerítéseket, de

alkotásai között megtalálhatjuk a tükrösöket, kulacsokat, játszótéri elemeket. Az elmúlt évtizedekben több alkotócsoporthoz is tagja volt. Szűkebb környezetében – Békés megye – a '80-as évek elején aktívan közreműködött a fafaragó mozgalom újraindításában. 1994-ben egyik létrehozója a Művészek a Körösök Völgyéért Alapítványnak. Az elmúlt 30 év alatt minden jelentősebb megyei, országos pályázaton részt vett, részben a megyei alkotócsoporthoz tagjaként, részben egyéni alkotóként. Az elmúlt években közel ötven önálló kiállításon mutatkozott be a közönségnek.

BAGOSSY LÁSZLÓ

Drámatanár, rendező szervezői tapasztalatának és elkötelezett munkájának eredménye, hogy 2007-ben és 2009-ben Országos Diákszínjátzó Találkozóznak, 2010-ben pedig Nemzetközi Diákszínjátzó Találkozóznak adott otthont Pécs városa. Élete számokban: 41 diákszín-

házi előadás; több mint 3000 tanított diák; közel 25000 színészet óra; majdnem 200 szervezett színházi rendezvény; 8 fesztivál fődíj; 2006 óta 17 fődíj a művészeti vezetése alatt működő Pécsi Ifjúsági Színházi Társulat színkörei révén; 3 színház alapítása, 1 drámatagozat létrehozása, minimum 200 ezer boldog perc átadása a tanítványainak.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY – KÖZÖSSÉGI DÍJ

A Csokonai Vitéz Mihály – közösségi díj a nem hivatalos, amatőr színjátszás, vers- és prózamondás, bábjátszás, kórus- és zeneművészet, képző-, fotó-, film-, videoművészet, táncművészet, valamint a hagyományörzés, a tárgyalkotó és előadó népművészet területén működő – hosszabb ideje kimagasló művészeti munkát

végző – amatőr együtteseknek, művészeti alkotó közösségeknek adományozható állami kitüntetés. A díjat évente 5 együttes vagy közösség kaphatja. A kitüntetett együttes vagy közösség adományozást igazoló okiratot és érmet kap. Az érmet kerek alakú, bronzból készült, átmérője 80, vastagsága 8 milliméter. Az érmet Péterfy László szobrászművész alkotása, egyoldalas, Csokonai Vitéz Mihály arcképét ábrázolja „CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY – KÖZÖSSÉGI DÍJ” felirattal.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY KÖZÖSSÉGI DÍJASOK

CANTUS AGRIENSIS KAMARAKÓRUS

A kulturális egyesület 1992 januárjában alakult azzal a céllal, hogy a magyar zenekultúra értékes hagyományait megőrizze, népszerűsítse, zenei fesztiválokat szervezzen, részt vegyen hazai és nemzetközi kórusfesztiválokon, belföldi és külföldi kapcsolatokat építsen kórusokkal és zenei együttesekkel. Tevékenységük közművelődési és művészeti szempontból is jelentős Egerben és az Észak-magyarországi régióban. Szakmai eredményeik: Hangversenykórus Cum Laude minősítés, több nemzetközi kórusversenyen sikeres szereplés. Évente ismétlődő régiós zenei fesztiváljai: Ének-

lő Magyarország, Ifjúsági Zenei Fesztivál, Palócgála, Egri Népzenei Gála. Művészeti vezető: Gergely

Péter Pál karnagy. Ügyvivői menedzseri munkák: Bimbó Zoltán közművelődési szakember.

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY KÖZÖSSÉGI DÍJASOK

JÁSZSÁG NÉPI EGYÜTTES

A Jászság Népi Együttes 1971-ben alakult. Az első igazi sikert 1977-ben érte el, megnyerte az országos televíziós KI MIT TUD versenyt. Számos hazai rangos fesztiválon szerepeltek megalakulásuk óta, melyeken szinte

minden évben értékes díjakat nyertek. Művészeti munkájuk egyik legnagyobb elismeréseként megkapták az „Örökös Kiváló Együttes” címet. A Bartók-díjas Jászság Népi Együttes a „Fölszállott a páva” 2012-es televíziós vetélkedő néptánc kategóriájának győztese. Művészeti vezető: Szűcs Gábor.

TAMÁSI KONCERT- FÚVÓSZENEKAR

1962-ben alakult az együttes elődje, a Tamási Úttörőzenekar, Hemerle János volt katonazenész vezetésével. A zenekarban folyó művészeti tevékenység elismeréseként 2003-ban vehették át a Babits Mihály-díjat, ami Tolna Megye legmagasabb kulturális kitüntetése. Koncertjeiken rendszeresen megszólalnak a filmzenék, klasszikus átiratok, kortárs magyar és külföldi zeneszerzők művei. A mai magyar kortárs zeneszerzők műveinek tolmácsolásáért 2011-ben vehette át Markovics Gábor karmester a Hidas Frigyes-díjat. Ma 60 fővel állnak színpadra, átlag életkoruk 22 év. Repertóriumuk a legszélesebb közönségigényt kielégíti, a klasszikus fúvós muzsikától a mai modern feldolgozásokon keresztül a bigband stílusig.

A KULTURÁLIS ÉS NYELVI SOKSZÍNŰSÉG LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

UNESCO-KONFERENCIA

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága Kulturális Szakbizottsága a Magyar Tudományos Akadémiával, az MTA Nyelvtudományi Intézete Többnyelvűségi Kutatóközpontjával, a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézettel és a British Council magyarországi képviselőjével együttműködve 2013. február 21-én *A kulturális és nyelvi sokszínűség lehetőségei és korlátai a Kárpát-medencében* címmel az Anyanyelv Nemzetközi Napján műhelykonferenciát rendezett. A vita-indító előadások, a hozzászólások és kerekasztal-beszélgetések főként a térség történeti-társadalmi örökségének sajátosságait, kisebbségi nyelvi elrendezéseinek közös és eltérő vonásait kiemelve egy eddig kevésbé tematizált nézőpontból irányították rá a figyelmet a magyarországi nemzetiségek/kisebbségek anyanyelvei, valamint a Kárpát-medence kisebbségi régióiban élő magyar közösségek magyar nyelve megőrzésének, fejlesztésének lehetőségeire és problémáira, kitérve más régiók gyakorlataira is.

A nyelvi sokszínűség támogatása és a kedvezőnek látszó jogi eszközök még az elismert kisebbségi nyelvek használói számára sem garantálhatják automatikusan a kisebbségi anyanyelvek megőrzését egy új, elvárt többnyelvű elrendezésben. A rendezvény résztvevői arra keresték

a választ, vajon a háromnyelvű formula (anyanyelv + 2 nyelv) s benne az anyanyelv megőrzése kisebbségi helyzetben milyen problémákat és lehetőségeket jelent, illetve milyen áldozatokkal jár e nyelvek használói számára az oktatás, a jogérvényesítés, a kultúra, a tudomány, a vallás vagy az üzleti élet színterein. Láthatóvá tették a szóban forgó területeken működő nemzetközi gyakorlatokat is – egy most lezáruló, Európa 24 országának/régiójának többnyelvűségi helyzetét egységes módon és összevethetően feltáró nemzetközi kutatás, a Nyelvekben Gazdag Európa – Language Rich Europe című projektum tükrében.

A tanácskozás eredményei hozzájárulhatnak az angol globális térnyerésével párhuzamosan egyre veszélyeztetettebbé váló nem hivatalos anyanyelvek (nemzeti és etnikai kisebbségek nyelvei, regionális nyel-

Visy Zsolt

vek, bevándorló nyelvek) megőrzéséhez és fejlesztéséhez, segíthetnek a kultúrák közötti párbeszédet és a funkcionális többnyelvűséget előmozdító, átgondolt Kárpát-medencei nyelvstratégiák, kutatási és oktatási irányelvek kialakításában is.

A konferenciát követően *Visy Zsoltot*, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Kulturális Szakbizottságának elnökét és *Bartha Csillát*, a konferencia szakmai vezetőjét kérdeztem meg.

Mátyus Aliz: Kezdeményezője volt a konferenciának. Most, hogy a végére értünk, mennyire tartja eredményesnek.

Visy Zsolt: Egy egynapos konferencia volt, 20-25 előadóval, akik Magyarországról, a szomszédos országok magyar közösségeiből és külföldről is jöttek. Nemcsak magyarok, hanem a magyarországi nemzetiségi/kisebbségi közösségek kutatói, horvát, szlovák, szerb, román, romani, német szakemberek, így a térség minden anyanyelvét érintette valamelyik előadás, illetve hozzászólás.

A résztvevők megállapították, hogy noha ismerték egymást, de csak részben, és hogy ez a széles merítés és változatos tartalom örömkre volt. Nem csak nyelvészek voltak, de volt jogász, közgazdász, meg számítástechnikában jártas nyelvész. És, ha nem is olyan gazdag a konferencia anyaga, mint ahogy én terveztem eredetileg – hogy a kultúra más szegmensei is bekerüljenek, ámbar egy néprajzos professzor

azért volt, tehát nem volt teljesen hiábavaló indító elképzelésem – végül is eléggé széleskörű és gazdag lett az anyag. Azt elhatároztuk már korábban, hogy közöljük. Ez, ha úgy tetszik, az én döntésem volt. Bartha Csillával az egész konferencia során együtt dolgoztunk, nélküle és a Nyelvtanulmányi Intézet Többnyelvűségi Kutatóközpontjának munkatársai nélkül ez a konferencia nem jöhetett volna létre, a szakmai részt ők koordinálták.

– *Hadd kérdezzem meg, hogy a Nyelvekben Gazdag Európa projekt bele tudott egységesülni a gondolkodásba, ami kialakult a mai napon?*

– Nagymértékben igen. Az EU távol tartja magát, ha egyes országok belügyéről, kisebbségi kérdéstről van szó, viszont született, nem is olyan régen néhány állásfoglalás, amely a nyelvi sokféleség fenntartását, a kis nyelvek megőrzését szolgálja, és ezekre buzdít. Ennél többet nem is tehet az EU. Tehát van egy kis mozgás ezen a téren. És az UNESCO-nak ez a bizonyos napja is, amit most kihasználtunk, pontosan ezt szolgálja. Hogyha átnézi nemzetközi szinten is az anyagot, ami évekre visszame-

nőleg konferenciák állásfoglalásain ezzel kapcsolatban született, azt látja, hogy egyre erősödik a kis nyelvek birtokosainak, népeinek a hangja, annak az érdekében, hogy nyelvüket meg lehessen tartani, meg lehessen őrizni – és hát ugyanez vonatkozik a mienkre is. Mi itt most egy térséget vettünk csak szemügyre, mert hát ennyi időnk, ennyi lehetőségünk volt, de a romani nyelvről két előadás is hangzott el, de még a magyarországi siketek jelnyelve is, amely szintén egy kisebbség nyelv, bekerült a programba. Úgyhogy eléggé változatos és tanulságos volt számomra is, mert én ugye nem nyelvész vagyok. Erendően értek valamit hozzá, mert latin szakos is vagyok, de nem azzal foglalkozom. A kollégák is mondták, hogy nagyon hasznos volt, számukra is sok újdonságot hozott, hiszen így egységben látni az egészet, egyszerre egy keresztmetszetet, ilyen még soha nem volt.

– *Kezdeményezni és gondoskodni egy konferenciáról, óriási energiát és odafigyelést igényel. Ha így, közvetlenül a konferencia után úgy érzi, hogy megérte, akkor azt gondolom, hogy tényleg jól sikerült.*

– Én is úgy érzem, de az elfoglaltság is beszélhet belőlem. Szerencsére azt mondhatom, hogy a konferencia nagyon jó hangulatban záródott, és mindenki megelégedve távozott, miközben itt komoly szaktudósok sorakoztak föl. Bartha Csillának oroszlanrésze van a sikerben. Én elindítottam, elmentem a Nyelvtudományi Intézetbe, beszéltem velük, kijelölték Bartha Csillát, hogy ő vegye a konferenciát kézbe, amiből végül az lett, hogy Bartha Csilla egész munkacsoportja dolgozott rajta, nagyon rövid idő állt rendelkezésre az előkészítésére, amit máskor hónapokig végeznek el.

Kaptunk támogatást a British Council-től, 1/3 támogatás onnan jött, a konferencia az ő nyelvi programjuknak is a szolgálatában állt, kielégítettük az igényeiket. A Nemzeti Közművelődési és Közgyűteményi Intézet is megtette a magáét, egyrészt Szöllösi Eszter a szervezésével, Mók Ildikó a gazdasági ügyek vitelével, de mondhatom, hogy Závogyán Magdolna főigazgató asszony az egész konferencia létét meghatározó döntést hozott, tehát a konferencia az Intézet nélkül sem jöhetett volna

Konferencia résztvevők

létre. Hálás vagyok az Intézetnek, és mindenkinek, aki segített.

Mátyus Aliz: *A konferencián világosan kiderült, de már a meghívóból is látható volt, hogy szakmai szempontból egy kivételes konferenciára került sor.*

Bartha Csilla: Fantasztikus lehetőség volt, hogy az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága, ezen belül a Kulturális Szakbizottság, Visy Zsolt professzor úr elnökletével megkezdte a Nyelvtudományi Intézetet azzal, hogy az Anyanyelv Nemzetközi Napiján egy konferenciát szeretne szervezni. A Többnyelvűségi Kutatóközpont vezetőjeként igazgatómtól, Kenesei Istvántól kaptam a feladatot. Mégis azt mondom, hogy a lehetőséget, mert Visy Zsolt maximális együttműködésével így teljesen szabad kezet kaptunk a koncepció kidolgozásában. Ugyan az idén nemzetközileg a középpontban – és ez el is hangzott a megnyitón – a könyv, a könyvek szerepe állt, mégis úgy gondoltam huszonöt évnyi kétnyelvűségi, kisebbségkutatási, nyelvészeti tapasztalattal, hogy a mai napig van jó néhány olyan adósság a Kárpát-medencei társadalomtudományi kutatásokban, egyszersmind a közgondolkodásban, amin mindenképpen változtatni kellene. Ez a konferencia pedig kiváló alkalom lehet ehhez. Az egyik ilyen, hogy az anyanyelv fogalmát – az UNESCO szellemében is – úgy láttatni és értelmezni, hogy

Bartha Csilla

magát a nyelvi sokszínűséget éppen a sok-sok nyelv, és ezek között a sok ezer kisebbségi anyanyelv teszi ki.

Számos kutatás született az elmúlt 20–25 évben, miközben igen sok minden változott a jogalkotásban Magyarországon és a környező országokban is az úgynevezett rendszerváltozások után, egyben az EU csatlakozás előzményeként. Mégis azzal kell szembesülnünk, hogy voltaképpen párhuzamosan és külön beszéltünk, külön kutatások zajlottak a Kárpát-medencei magyar kisebbségbe kényszerült közösségekről, illetőleg a magyarországi nemzetiségekről, illetve a nyelvhasználathoz, nyelvmegtartáshoz, oktatáshoz kötődő problémákról. És hogy most nem párhuzamosan és külön tárgyaltuk e fontos témákat, meggyőződésem, hogy ez

vált a konferencia legfontosabb hozadékává. Kutatóként úgy gondolom, és ebben nagyon régóta hiszek, hogy ez a régió egy közös társadalmi, történeti, kulturális, gazdasági, mondjam azt: ideológiai tér. Történetileg is nagyon sok közös gyökérrel, de konfliktusokkal terhelt is. Azok az utak, amelyek elbeszélnek egymás mellett, erősen bezárkózó módon, az identitáspolitikában, nemzetpolitikában is a bezárkózás felé és a kizárólag egynyelvű nemzetállami szemlélet felé kötelezték el magukat. Nem azt mondom – mert talán nem lenne szabad ezt a szót használnom –, hogy zsákutcát jelentenek a kisebbségkutatásban e megközelítések, de nem kellőképpen hatékonyak. Nyilvánvaló, hogy egymástól is nagyon sokat tudnak tanulni e közösségek és a velük kapcsolatban készült kutatásokból is. Az oktatási szekcióban elhangzottak nyilvánvalóvá tették, miszerint jó gyakorlatok is léteznek mind a két oldalon. Az, hogy minden tematikus szekció munkájában a két csoport szakemberei együttesen vettek részt előadásaikkal, felkért hozzászólásaikkal, nem egyszer kölcsönös rácsodálkozást is jelentett. És ami nekem szervezőként e tekintetben talán az egyik kulcsmondat volt, azt a szerb kolléga fogalmazta meg a jelenlévő magyarországi nemzetiségi kutatók nevében: mivel egy méltó ünnepen, egy méltó konferencián, méltó helyen került sor a témák közös megvitatására, valójában most először érezték úgy, hogy polgárjogot nyertek a magyarországi nemzetiségi nyelvek is. Egy helyen, egy időben, ennyiféle megközelítésben ennek az összefonódó kétféleségnek, a magyarországi nemzetiségi és a Kárpát-medencei magyar anyanyelvű közösségek tudományos képviselőite e témákban nem ült még így össze. Örülök annak, hogy a konferencia üzenetét a résztvevők maguk is megfogalmazták: igen sok még a tennivalónk külön-külön és közösen is. A nyelvészek is teszik a dolgukat, s ugyancsak fontos művek születtek a szociológusok, jogászok, történészek munkája nyomán, ám a diskurzus, az átjárhatóság, az együttes kutatások, az összehasonlító és

Az I. szekció előadói és felkért hozzászólói

A II. szekció előadói és felkért hozzászólói

együttműködő vizsgálatok mind-ezidáig hiányoztak. Eppen ezért, a magunk számára megfogalmazott következtetéseken túl legalább annyira fontos a „kifelé” szóló üzenet, Magyarországon és a magyarság kisebbségi régiói államaiban is, miszerint a többségi társadalmak fenntartásához egy elfogadó társadalomban hogyan járulhat hozzá az oktatás, a kutatás, a nyelvpolitika, a jogok és még számtalan terület. A többnyelvűség, a megfelelő programokra épített támogató többnyelvűség mindenképpen előnyvé válhat, így nem szükségképpen jelent hátrányt az anyanyelv megtartásában.

– *Könyv készül a konferencia anyagából. Erről még néhány szót, talán. És lenne egy megjegyzésem. Rég nem tapasztaltam ilyen tanítványi kört, mint amit a konferencián Bartha Csilla körül. Lelkes fiatalok, akik a szakma iránti szeretetből és egy igazi mester melletti valódi, örömteli hozzáállásból, gondolom, hogy nemcsak a konferencia napján, hanem a megelőző időben, a szervezésben is, nagy segítség lehettek. Mindig is, de manapság különösen, ezt óriási dolognak tartom, kivételnek.*

– Nagyon-nagyon köszönöm az észrevételt, mert voltaképpen erről szól mind a kutatói, mind pedig az ettől elválaszthatatlan tanári életem, huszonöt év óta, és örülök, hogy valami látszik ebből. Az ELTÉ-n tanítók főállásban, mellette mindig

is ott voltam valamilyen formában a Nyelvtudományi Intézetben. Ma már büszke lehetek arra, hogy az intézeti Többnyelvűségi Kutatóközpontban kutatóként, fiatal kutatóként, gyakornokként, sőt önkéntesként az egykori és a jelenlegi hallgatóimat együtt tudhatom. És ez a közös lelkesedés, elhivatottság látszhatott a konferencián. A kutatói utánpótlást a tanításon keresztül tudom megvalósítani. És valóban, azt mondhatom, fantasztikus csapattal van módomban dolgozni. Közöttük vannak tanítványaim, egyben kollégáim, akik az intézetben is hosszú évek óta kutatók, de ők is szakdolgozóként, PhD-hallgatóként indultak, majd először fiatal kutatók lettek az Intézetben. A még fiatalabbak számára ez mindenképpen példa és motiváló erő. A lelkesedés és a hit, ügyekben és ügyekért dolgozni – ezt szeretném átadni az egyetemem, s ezt leginkább a tanítással és az egymástól való közös tanulással lehet. Be kell vonni őket, egészen a kezdetektől, igazán tevékenyen, érdemi munkába, érdemi feladatokba. Emellett hiszem, s ezzel talán sokak számára nem mondom újat, hiszen ez az élet minden területére érvényes, miszerint szakmailag is csak akkor várhatok el a hallgatóimtól is érdemi munkát, ha én is messzemenően próbálok ennek megfelelni, és tőlem telhetően mindent adni nekik. Adott vizsgán, vagy bizonyos órákon mi beszélgetünk és vitázunk.

Gondolkodni, érvekre épülő önálló véleményt formálni tudományos és mindennapi kérdésekben, a kritikai szellemet erősíteni, és ezt önreflexív módon, érdemi, előre vivő kérdéseket feltenni: hogy ezt megtanulják, ezt tartom a legfontosabbnak. A másik szempont talán, melynek ezt a lelkesedést köszönhetem, akár egy konferencia szervezésében is, az az általam közvetített és gyakorolt hozzáállás, mely szerint az általunk, szociolingvisták által végzett kutatások soha nem lehetnek csak önmagukért valók. Társadalmilag felelős nyelvészetet kell művelnünk, vagyis amit a kompetenciánkkal, eredményeinkkel, a megszerzett közös tudással hozzáadhatunk egyes kérdések vizsgálatához, azt kötelesek is vagyunk visszaépíteni az adott közösségekbe, az érintettek számára. A hallgatóim fogalmazták meg, hogy ez kevéssé szokványos hozzáállás az egyetemen. Partnernek tekintem nem csak a kollégákat, hanem a hallgatókat is, és bár az egyre több feladatomból miatt jóval elfoglaltabb vagyok évről évre, rendületlenül hiszek abban, hogy a legkisebb kisiskolástól az egyetemistáig meg lehet és meg kell találni az utat mindenkire. Az észrevételt nagyon köszönöm, tolmácsolni fogom. De minden munkatársam és hallgatóm megérdemli, hogy név szerint is megemlítsen őket: Kovács Gabriella, Varjasi Szabolcs, Hattyár Helga megfeszített munkát végzett az utóbbi hetekben, de Nagy Noémi, Bokor Julianna, Pásztor Diána, Gál Ferenc, Hügyecz Enikő és Pintér Ágnes is nagyon sokat segített a szervezésben, illetve a lebonyolításban. A Központunkat pedig előadással és hozzászólással igen fontos témákban két kollégám, Borbély Anna és Lakatos Péter is képviselte. Ez az a csapat, amely nélkül ez a fontos tudományos esemény biztosan nem jöhetett volna létre.

A könyv kiadását tekintve egy kissé szkeptikus vagyok. Rendkívül nehezen tudtuk a pénzt előteremteni a konferenciára. Minthogy a British Council *Nyelvekben Gazdag Európa* című, most záruló nemzetközi projektumának magyarországi kutatását irányíthattam, s az orszá-

gokat összehasonlító ottani eredmények ugyancsak a már említett, s a mostani konferencia előadói által ugyancsak igazolt regionális hasonlóságokat erősítették, a British Council örömmel támogatta rendezvényünket. Mindazonáltal ez a hozzájárulás semmiképpen nem lett volna elegendő a Kárpát-medencei magyar kollégák utazására és a Fríz Akadémiát képviselő plenáris előadó, *Tjeerd de Graaf* professzor meghívására. Végül az Emberi Erő-

Visy Zsolt a konferencián

forrás Minisztériuma, legfőképpen Balog Zoltán miniszter úr személyi keretéből felajánlott támogatás, illetőleg a Nemzeti Közművelődési és Közgyűjteményi Intézet segítségével tette végérvényesen lehetővé a rendezvény megvalósítását. Visy professzor úr munkája mellett Szőlősi Eszter maximális segítségét ugyancsak meg kell köszönnöm. Így utólag azt mondhatom, itt mindenki beleadott mindent, hogy a viszonylag szerény forrásból egy számunkra rendkívül fontos dolgot próbáltunk megvalósítani. A könyv kiadására ezért csak annyi pénz maradt, hogy a viták átiratát el tudjuk készíteni. Mindenképpen forrásokat szeretnénk találni, ugyanis a tervezett kötet olyan lenne, amely Magyarország és a Kárpát-medence magyarlakta régióin túl még szélesebb körben is érdeklődésre tarthatna számot. Éppen a megközelítésmódja, a szemlélete miatt. Nagyon nagy örömmel fogadta mindenki a kiadás tervét. Zárásként azt is kiemelttem, hogy az Anyanyelv Nemzetközi Napjához valójában az lenne méltó, ha mindenki anyanyelvén készítené el tanulmányát, ám ennek gyakorlati megvalósítása a fordításokat tekintve most lehetetlen. Az azonban határozott elképzelésem,

Bartha Csilla

hogy a kötet a benne szereplő tanulmányokról szóló összefoglalója a bevett gyakorlattól eltérően nem csak világnyelveken, például angolul, franciául, németül, de az érintett nyelvek mindegyikén a romanitól a magyar jelnyelven keresztül a németig, az észttől a szlovákon, románon, szerben át a szlovén nyelvig készüljön el. Ez természetesen csak egy apró gesztus lehet egy terjedelmes kötetben

– Gratulálok a konferenciához, és további jó munkát kívánok.

A konferencia támogatói:

**Nemzeti Közművelődési
és Közgyűjteményi Intézet**

**MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET**

SÁRA SÁNDOR, A TEREMTŐ EMBER*

Tisztelt Ünneplő Gyülekezet! Hölgyeim és Uraim!

Amikor erre a megtisztelő feladatra készültem, hogy Sára Sándort laudálhatom, azon törtem a fejem, mit mondanék róla, ha egy szóval kellene jellemeznem. Teremtő embernek nevezném. Értékteremtő erő valami fontos ügy szolgálatában – ez az, ami közös minden alkotásában, legyen az fotó, maga rendezte rövidfilm, játékfilm, dokumentumfilm, vagy egy televízió megteremtése. Operatorként különleges látványteremtő képességét adta pályatársai alkotásaihoz.

Sára Sándor ismert és mára elismert művész, díjait, kitüntetései hosszán sorolhatnám: a szakmai, művészeti díjak mindegyikét megkapta egészen a Kossuth-díjig. A Magyar Mozgóképek Mestere. Birtokolja több állami kitüntetéssel együtt a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetést is. Ő az az alkotó ember, akinek minden munkája közéleti szerepvállalás is. Ezt igazolták vissza a különböző civil szervezetek, amikor díjazottjukul választották. Csak néhányat említek díjaikból: Politikai Elítéltek Közösségéért Érdemkereszt, Tura nagyközség díszpolgára, Magyar Örökség Díj, „Hűség a hazához” Érdemkereszt, Gulág-emlékérem, Pest megye díszpolgára, Teleki Pál Érdemérem.

1933-ban született Turán. A településhez, a vidékhez mindmáig hű maradt. Ma is Budapest, Köveskál, Tura hármas vonzásában él. Káderlapja miatt – édesapja jegyző volt – elsőre nem vették fel a Filmművészeti Főiskolára. De nem tétlenkedett: fotografálta a turai lakodalmakat, dokumentálta a falu életét, ünnepeit, s „figuránként” munkába állt a Földmérő és Talajvizsgáló Irodában. Talajtani méréseket végezve bejárta, s közben megismerte az országot, a tanyákat, az ott élő embereket, gondjait, örömeiket. Fotózott, s a második felvételijére vitt képeiről Illés György, a főiskola operatőr tanszakának vezetője így emlékezett: „*feljött vidékről egy fiatalember, egy hallatlanul érdekes fotósorozattal. Alomszép dolgokat csinált. Úgy hívták: Sára Sándor*”

A fotózást a filmkészítés mellett is folytatta. Gyönyörű állóképei beszédes emberi arcokat, házakat, tárgyakat őriznek a háború után rohamos tempóban felszámolt vidéki, paraszti Magyarországról. Őrzik, s közel hozzák az ezer ránccal barázdált bölcs öregembereket, s a távoli India csillogó szemű gyerekeiket, színes, különös világát. Képei-

ből szerencsére a nagyközönségnek is jutott ízelítő. Volt kiállítása a Magyar Fotográfiai Múzeumban, a Mai Manó Fotogalériában, a Néprajzi Múzeumban és több városban. Különböző válogatások, pl. az Indiában készített fotói kötetben is megjelentek.

Országjárásának fotódokumentumait filmek is őrzik. Amerre járt, lefényképezte a világháborús emlékműveket. *Pro patria* című rövidfilmjében a korabeli háborúzásra lelkesítő híradók, majd a hazatérő, megnyomorított, sebesült katonák képei, s az elesettek emlékműveiről készített fotók közötti ellentmondással hívja fel a háborús propaganda hazugságára a figyelmet.

„*Én mind a mai napig a képek büvöletében éltem, s élek. – mondja. Ha egy filmben nem pontosak a képek, az engem zavar. Azt az alkotást én nem tekintem filmnek.*”

Képteremtő fantáziájáról, kompozíciós készségéről, az általa fényképezett sok szép film tanúskodik.

Gaal Istvánnal készített *Pályamunkások* című vizsgafilmje, amelyben a kép és a zene ritmusának egymásra hatása a kísérlet tárgya, a bécsi világí-

* Sára Sándor laudációja, melynek rövidített változata elhangzott a Bethlen Gábor Alapítvány díjátadó ünnepségén 2012. november 2-án az URÁNIA Nemzeti Filmszínházban.

júsági találkozó nagydíját nyerte el. A korszerű filmnyelv megteremtésének kísérlete az 1960-ban forgatott *Virágát a napnak* című filmköltemény. Folytathatta volna ezt az utat, hiszen mestere volt a szakmájának, s olyan – egymástól távol álló rendezők – változatos stílusú filmjeinek képi világát teremtette meg operatőrként, mint pl.: Gaál István *Sodrásban* (1964), *Orfeusz és Eurýdiké* (1985), Kósa Ferenc *Tízezer nap* (1967), *Ítélet* (1970), *Hószakadás* (1974), Kardos Ferenc – Rózsa János *Gyerekbetegségek* (1965), Kardos Ferenc *Ünnepnapok* (1967), Szabó István *Apa* (1965), *Tűzoltó utca 25.* (1973), Ranódy László *Árvácska* (1976), Radványi Géza *Circus Maximus* (1980), s Huszárik Zoltánnal közös alkotásuknak, a felejthetetlen *Szindbádnak* (1971).

Neki azonban önálló mondanója volt. Az emberi sorsok, a történelmi fehér foltok, a társadalmi igazságtalanságok, anomáliák izgatták. A dokumentumfilm erejében bízva forgatja az *Egyedül c.* filmjét a magányról, s a *Vízkeresztet*, amelyben felejthetetlen képsorokkal hívja fel a figyelmet a tanyán élők életére, s ad kis reményt a reggeli napfényben a jégen sikló, kabátjukat a szélnek kitérő gyerekek záró-képével.

Az alkotásban meglévő türelmetlen tenni akarás, szüntelen teremtési, jobbitási és kiigazítási törekvés megerősítést kap, amikor a Turán néprajzi filmet forgató Szóts Istvánnal megismerkedik. Mellészegődik, cipeli a statívjait, s tanul tőle. Csodálja tehetségét, alaposágát, az alkotás iránti alázatát, emberi, szakmai tisztességét. Szóts István haláláig szóló mester-tanítványi, majd baráti kapcsolatuk születik. Szótsnek, s Illés Györgynek köszönheti, hogy noha 1956-ban tagja volt a főiskola Forradalmi Bizottságának, nem érte komoly retorzió. Mindössze annyi történt, hogy elvégezvén a főiskolát büntetésből nem a játékfilm-, hanem a dokumentumfilm stúdióba került. Az első komolyabb munkáját, a *Busójárás c.* dokumentumfilm elkészítésének a lehetőségét is ennek a két embernek a segítségével kapta.

Alapító tagja a Balázs Béla Stúdióknak, a magyar film nagy korszakát megteremtő fiatal filmes nemzedék szabad szellemi műhelyének, amely a 60-as években a demokrácia szigete. Itt próbálhatták ki (Sára Sándor többek között Gaál Istvánnal, Huszárik Zoltánnal – de Szabó István, Kósa Ferenc, Novák Márk is, hogy csak néhány nevet

említsék az ott alkotók közül) világmegváltó ötleteiket, cenzúra és bemutatási kötelezettség nem lévén a stúdióban – gyakran a kimondhatóság határait súrolva. Itt született Sára Sándor nagy visszhangot kiváltó, ma, 50 év múltán is érvényes rövidfilmje, a *Cigányok*, egyik első dokumentuma a kiszolgáltatottak iránt érzett szolidaritásának.

1968-ban készített első önéletrajzi ihletésű nagyjátékfilmje, a *Feldobott kő* nemzedékének új, értékközpontú szemléletével az ötvenes évek drámáit ábrázolja kritikus szenvedéllyel. A *Holnap lesz fácán* (1974) vérbeli szatíra a bürokráciáról. A *80 huszár* (1978) hiteles krónikák alapján eleveníti meg egy Lengyelországban állomásozó huszárezred eszmélését arra, hogy idegen érdekekért, a hozzájuk hasonlók ellen harcolnak. Hazaszökésük, küzdelmes útjuk története a szabadságharc Világosig terjedő története is egyben. A *Tüske a köröm alatt* (1987) a helyi kiskirályok ellen született, majd egyre drámaibb történetekben – *Könyörtelen idők* (1991), *Vigyázók* (1993), *A vád* (1996) – jeleníti meg múltunk tragikus eseményeit.

Hosszú dokumentumfilmjeivel emberek sokaságának adta vissza az önbecsülését, emléket állítva azoknak, akiket egy történelmi korszak megbélyegzett.

A 25 részes *Krónika* ill. moziváltozata a *Pergőtűz* című filmpozsáival a II. Magyar Hadsereg bekerült a nemzet, s valamennyiünk emlékezetébe. A doni katasztrófát feldolgozó filmfolyam a szemtanúk és a túlélők beszámolóit, valamint korabeli híradók alapján olyan eseményekkel ismertette meg a közönséget, amelyeket egyéni sorsokon keresztül egy ország megszenvedett, de amelyek feldolgozásához a történészek csak később kezdtek vagy kezdek hozzá.

Néptanítók c. filmje főhajtás, tiszteletadás azoknak a tanítóknak, akiket szinte kivétel nélkül kivittek a frontra, s akik alhadnagyokként, zászlósokként védtek a rájuk bízott bakákat, s amennyit csak tudtak, hazahoztak. De ugyanígy védtek 56-ban a falu népét, rendjét, miközben irányították a szabadságmozgalmat, amiért természetesen megkapták kegyetlen büntetésüket.

A 14 részből álló *Nehézorsósúak* hősei a szovjet légerekbe elhurcolt, s onnan visszatért túlélők. Ehhez a vonulathoz tartozik a *Csonka Bereg*, a *Magyar nők a Gulágon*, az asszonyokról, akiket

ugyancsak elhurcoltak. Ennek egy kiemelt története a *Memento*, amelynek főhőse a baracs / templomos emlékmű hősi halottai között az egyetlen nő, felidézésén keresztül azonban három asszonynak a tragikus sorsát ismerhetjük meg. Sára Sándor Gulag filmjeinek torokszorító vallomásaiban a hogyan lehetett embernek maradni az embertelenségben történeteivel is találkozhatunk. Ehhez a vonulathoz tartozik *A lefegyverzett ellenséges erők* a nyugati hadifogságba esettek kicsit sem könnyebb életéről.

Jellemzőjük a hiteles emberi tanúságtétel, amelynek segítségével mélyebben megismerhetővé, az utókornak átélhetővé válik a történelem. Az áldozatoknak pedig elégtételt, erkölcsi igazságszolgáltatást nyújt az, hogy mások is megismerik tragikus történetüket.

A bukovinai székelyek sorsát bemutató *Sír az út előttem* című filmpozsához személyes emlékem is fűződik. Elkészültekor bekerült a filmszemle programjába. A zsűri hosszan tanakodott, mert mégiscsak a játékfilmek versenyén voltunk, s soha a szemlék történetében előtte még nem díjaztak dokumentumfilmet. A filmnek azonban olyan erős katartikus hatása volt, hogy – noha a zsűri különböző ízlésű, értékrendű tagokból állt – végül egyhangú döntéssel, megelőzve a versenyben lévő összes játékfilmet, megkapta a szemle fődíját.

S végül hadd szóljak Sára Sándor életművének legnagyobb hatású darabjáról, a *Duna Televízióról*. 1993 nyarán kérték fel a Duna Televízió élére, amelynek akkor a politikai szándékon és az indulásra biztosított mindösszesen 300 millió forintot kívül semmije sem volt. Nem volt műsortartaléka, gyártó bázisa, saját stúdiója, technikája, irodái, saját pénzügyi, számviteli részlege. Volt viszont elszánt elnöke, aki elhatározta, hogy az összmagyarságnak szóló televíziót teremt maga válogatta csapatával. Következetesen érvényesítette, és vezető társai közreműködésével érvényesítette, hogy a televízió tartalmában, arculatában, szervezetében egyaránt meghatározó legyen a „határon túliság”.

A határon túli területek egy-egy nagyobb csoportjából választották a bemondókat, kialakították a határon túli tudósítói hálózatot, a tartalmi kérdéseken (a műsортípusok, a meghívott vendégek, a műsorarányok, tematika stb.) túl a televízió formai jegyei (Jankovics

Marcell beköszönő logoja, az elválasztók, Bartók, Kodály zenéi stb.) is az egyéges magyar kultúrát hirdették.

A deklarált szellemi honfoglalás részeként került képernyőre a déli harangszó, mindig más magyarországi vagy határon túli templom képével és haranghangjával, s a határjelölés nélküli Kárpát medence domborzati térképén megjelenő időjárás jelentés.

Gondoskodott arról, hogy a műsor vételi lehetőségének elősegítésére a Duna Televízióért Alapítványon keresztül televíziók, műholdvevők jussanak el a magyarság köztintzményeihez, iskolákhoz, egyházakhoz.

A DTV műsorai között kiemelt helyet foglaltak el az óvodástól a kisiskolás, a középiskolástól egészen a felnőtt korosztály számára készült anyanyelvi műsorok, amelyeket az iskolai oktatás segítésére, sokszorosítva juttattak el határon túli oktatási intézményekbe.

A Balázs Béla Stúdió mintájára létrejött a Duna Műhely, amelyben a fiatal alkotók kísérleti jelleggel, az adásba kerülés kényszere nélkül készíthettek értékes produkciókat.

Megalakult a Dunatáj Alapítvány, megteremtve a magas színvonalú dokumentumfilm készítés hátterét.

Az elkötelezett, felelősen gondolkodó, de televíziós ismeretekkel nem rendelkező határon túli munkatársaknak létrehozott Dunaversitás kidolgozott tanterv alapján biztosít magas szintű elméleti és gyakorlati szakmai képzést mind a mai napig – Sára Sándor vezetésével.

A médiaháború idején, a politikai közéletben és a sajtóban megnyilvánuló Duna-ellenes indulatok természetesen eljutottak a televízió falain belülre is. Sára Sándor azonban megalapozott, ki-magasló szakmai tekintélyének köszönhetően nyugalmat és magabiztosságot sugárzott a külvilág felé csakúgy, mint közvetlen munkatársi környezetére és a Duna Televízió egészére. A tervszerű építkezés nyugalmit és lendületét. Kiváló vezetői képességű, hittel, hitelesen dolgozó, a Duna Televízió arculatát meghatározó elnök volt.

Elszánt építő, aki 2000-re fáradhatatlan munkával kiépített egy televíziós szervezetet, s létrehozott egy csapatot. Kényszerű lekötésekor egy önálló székházban elhelyezett, kellemes munkakörülményeket biztosító, korszerű technikával, 4 db stúdióval, 13 montírozóval, egy 5 kamerás közvetítőkocsival,

a Híradó korszerű news roomjával, és önálló szinkronstúdióval rendelkező televíziót adott át. Egy olyan televíziót, amely megkapta az UNESCO legjobb kulturális televízióinak járó kitüntető címét, de ami ettől is több, kivítva az ország határain túl élő magyar nézői számára legfontosabb kultúrákövetítő, hírközlő, oktató, közösségteremtő televízió rangját.

Életem nagy ajándékának tekintem, hogy a csapatának a tagja lehettem.

Benkő Samu akadémikus, amikor az utolsó kuratóriumi ülésen megköszönte a munkáját, így jellemezte: „A Duna Televízió és Sára Sándor személye összeforrott. A közügyek mindig egyéni ügyek is. Ha nincsenek olyan személyiségek, akik merik vállalni a maguk egyéniségét, amikor közügyekben cselekszenek, annak a közösség látja kárát. Rendkívüli módon tiszteltem Sára Sándorban azt, hogy ha a meggyőződése azt diktálta, adott pillanatban tudott nemet mondani. Olyan időkben, amikor a közszolgálatra vállalkozott emberek hozzászóltak ahhoz, hogy többnyire igent mondjanak azoknak, akiknek – úgy érzik – a megbízásából dolgoznak. Ez rendkívül fontos tulajdonság.”

Nem szeretném az ünnepi hangulatot azzal rontani, hogy végigtekintem, mi történt a Duna Televízióval Sára Sándor távozása után, inkább arra figyeljünk, mivel foglalkozik most a változatlanul tevékeny alkotó.

Évtizedek óta dédelgetett filmtervére, a *Transzibériai álmom* c. játékfilmjére, amellyel le szeretné zárni a dokumentumfilmekben tárgyalt, lágerrekbe kerültek történetét, nincs pénz, csakúgy, mint másik tervére, ami egy

anyai ágon magyar származású indiai festőnőről, Amrita Sher-Gilről szólna, akit a mai napig a modern indiai festészet egyik megalkotójaként tart számon a művészettörténet. Ennek a forgatókönyve is elkészült, hosszú évek óta vár a megvalósításra.

De mint élete során sosem tette, Sára Sándor most sem tétlenkedik.

Továbbra is hatással akar lenni a közügyekre, szakmája ügyeire. Ha vannak partnerei, azokkal, ha maga marad, egyedül, ahogy lehet, de tenni akar.

A Dunaversitás mellett, elnöke az évente megrendezett lakitelki Filmszemlének. A Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagja, s hogy az Akadémia köztestület lett, s anyagi lehetőségek is adódtak, legendás munkabírása, új feladatokat talált. Megismertetni a fiatal generációkkal a magyar filmművészet megszületett, igazi értékeit, őrizni, dokumentálni a hajdanvolt Duna Televízió értékeit, hallatni a szakma hangját a filmgyártással, terjesztéssel kapcsolatos ügyekben, ápolni az emléket szeretve tisztelt mesterének Szóts Istvánnak, közeli pályatársainak, barátainak, Huszárik Zoltánnak, Gaál Istvánnak.

Most, amikor a Bethlen Gábor Alapítvány megszületésének 30. évfordulóján a kuratórium első ízben ítélte filmalkotónak a Bethlen Gábor díjat, ez az alkotó nem lehet más, csak Sára Sándor, aki a Bethlen Gábor Alapítvány jelmondata szellemében „az erőket együvé fogva a haza javára akart és tudott tenni”.

Élete, életműve nemzedékek számára legyen lelkesítő példa!

BAKOS EDIT 1974-ben az ELTE-n szerezte magyar nyelv és irodalom tanári, valamint népművelési előadói diplomáját. Az egyetem befejezése után a Népművelési Intézet Kutatási Osztályán kezdett el dolgozni. A 70-es végétől 1993-ig a Magyar Film- és TV-művészek Szövetségének ügyvezető titkára. Részt vett a Magyar Mozgóképi Alapítvány létrehozásában, működésének, pályázati rendszerének kialakításában. Felkérték, legyen az Alapítvány kuratóriumi titkára, amit elvállalt.

1993-ban Sára Sándor hívására megy az újonnan induló Duna Televízióhoz. Előbb a szervező főigazgatói irodavezetője, majd műsorigazgatója. Később megválasztották művészeti alelnöknek.

2001 novemberétől részt vesz az Uránia Nemzeti Filmszínház jövőjét tervező munkálataiban, 2002. május 1-jétől az Uránia NF programigazgatója és ügyvezető általános helyettese. 2005. február 26-tól az ügyvezető igazgató által meghatalmazott helyettese.

2004. június 1-jétől, a Nemzeti Filmiroda megalakulása óta részt vesz a Filmszakmai Bizottságban, amely a filmalkotások „art” minősítéséről dönt.

2005 márciusától a Mozisok Országos Szövetsége Választmányának tagja.

2005. július 1-jétől az Uránia Nemzeti Filmszínház ügyvezető igazgatója.

FALUSI KRÓNIKA – IRODALMI HUNGARIKUMOK

IV. ORSZÁGOS ÉS HATÁRON TÚLI VERS- ÉS PRÓZAMONDÓ TALÁLKOZÓ

Magasba ágaskodó mesebeli templomtornyok, összefonódó, ősszel kizantémos pompában díszelgő virágoskertek, piros tetejű házakkal, szalmakazlas, néhol még ólakkal, istállókkal, pöffeszkedő pajtákkal beépített nagy udvarok, ágakból, vesszőből font kerítések, melyekre manapság már csak díszítés gyanánt ráaggatott tejesköcsögök láthatók, imitt-amott gőzölgő trá-

gyadombok, amikből tudhatjuk, hogy még a háznál lehet kapni házi tejet, mert az istálló melegében kérődzik a tehénke...

Krúdy Gyula stílusát megidézve végtelenbe tűnő gondolat zsong talán mindannyiunk fejében, ha a faluról elmélkedünk. Szeretem a falusi életet. És hogy szerették, szeretik a magyar költők, írók, néprajzosok, gyűjtők is, talán

ez kissé feledésbe merült az elmúlt évtizedekben a szavaló versenyek háza táján. Az elmúlt harminc évet Zala megye vezető kulturális intézményében töltve szakterületemből adódóan gyakran volt módom számtalan megyei és határon túli vers és prózamondó verseny zsűritagjaként tapasztalatot gyűjteni és kutatni, hogy mi lenne innovatív kezdeményezés e tárgykörben, mi az, ami esetleg hiányozhat a palettáról.

Nagy port kavart négy évvel ezelőtt a Falusi Krónika megálmodása, meghirdetése, hiszen merész vállalkozásnak tűnt a 21. században egy új, ráadásul merőben más vers- és prózamondó találkozót szervezni egy kulturális intézményben, nevezetesen a Zala Megyei Közművelődési Intézményben (akkori nevén: a Keresztury Dezső ÁMK Megyei Intézményegységében) akkor, amikor országszerte csökkent az érdeklődés az ilyen jellegű rendezvények iránt. Ráadásul kihívásként: nem Verseny, hanem Találkozó, ahol nincs helyezés, és előre senki sem tudhatta, hogy a legjobban teljesítők a Kiváló Krónikás címet kapják. Ezekkel a gondolatokkal hirdetődött meg a pályázati felhívás 2009 februárjában.

A Találkozó témája a *falusi, vidéki élet*, e tárgykörön belül a munka, szerelem, szokások, hagyományok, táj, szülőföld, természet, ünnep, hagyomány stb. Jelentkezni az e témával foglalkozó művekkel lehetett – a teljes magyar irodalomból, kortárs vagy klasszikus művekkel, a régiókban született irodalmi alkotásokkal, vagy a tájhoz kötődő, ott

élő vagy onnan elszármazott költők, írók műveivel. A jelentkezőknek egy művel kellett készülni, ez lehetett vers, vagy bármilyen prózai alkotás; novella, mese, vagy regényrészlet. Négy életkori kategóriában, 6 korcsoporti felosztásban vártuk a jelentkezéseket:

I. kategória: általános iskolák alsó tagozatos tanulói: 1-2. osztályos tanulók, 3-4. osztályos tanulók

II. kategória: általános iskolák felső tagozatos tanulói: 5-6. osztályos tanulók, 7-8. osztályos tanulók

III. kategória: középiskolás tanulók és fiatal felnőttek, 22 éves korig

IV. kategória: felnőtt korosztály

Valóban a téma volt az, amire olyan sokan jelentkeztek, és jelentkeznek azóta is. Az első két év magas részvételi számát követően merőben át kellett szervezni a Találkozót: a 2011-es évben már három elődöntővel – muravidéki, vajdasági, zalai – regionálissá, országossá avanszált a Falusi Krónika.

A magyar nyelv olyan ritka kincs, ami csak a miénk, éljünk bár határon innen vagy túl. Visszatérő, állandóan kolompoló gondolatom magyar szaks tanárként és magyar emberként, hogy mennyi gyönyörű szó, tájnyelvi kifejezés, mondatfordulat veszik el azáltal, hogy más világban élünk, elfeledett, már használatban nem lévő tárgyaink vannak, így a szó is elkopik, elfelejtődik. A Krónikának ez is egy célja volt: magyar nyelvi kincsünk tovább őrzése.

Néhány adat a számok és tények tükrében az elmúlt négy évből:

Térkép. A Falusi Krónika Országos és Határon túli Vers és Prózamondó Találkozó résztvevői lakóhely szerint a 2009. 2010. 2011. és 2012. években Magyarországról és határon túlról

Zala megye	59+9 település	Alsónemesapáti, Babosdöbréte, Bagod, Balatonberrény, Balatonyörök, Batyk, Becsehely, Becsvölgye, Bocska, Boncodföldre, Botfa, Böde, Bucsuszentlászló, Csatár, Cserszegtomaj, Csórnyeföld, Fityeház, Galambok, Gellénháza, Gelse, Gelsesziget, Gyenesdiás, Hagyáros-börönd, Hévíz, Homokkomárom, Hottó, Karmacs, Kávás, Kehidakustány, Kerkabarabás, Kerkaszentkirály, Kerkateskánd, Keszthely, Kisbucsa, Kiskutas, Lenti, Letenye, Mísefa, Murakeresztúr, Muraszemenye, Nagykanizsa, Nagykutas, Nagylengyel, Nagyrécsa, Ozmánbük, Orosztony, Petrivente, Pókaszpetk, Rezi, Salomvár, Sárhida, Sármellék, Semjénháza, Sormás, Szentkozmadombja, Szentpéterúr, Szepetnek, Újudvar, Várvölgy, Vidornyaszlós, Zalaapáti, Zalaegerszeg, Zalakaros, Zalamomár, Zalalövő, Zalazántó, Zalaszentgrót, Zalaszentgyörgy
Vas megye	20+4 település	Acsád, Csepreg, Felsőcsatár, Hegyfalva, Hegyhátszentjakab, Hegyhátszentmárton, Kőszeg, Nagyrákos, Olaszfa, Óriszentpéter, Pankasz, Peresznye, Rum, Sajtoskál, Sárvár, Szalafő, Szentgotthárd-Farkasfa, Szombathely, Táplánszentkereszt, Torony, Vashosszúfalva, Vasvár, Vát
Somogy megye	1 település	Marcali
Heves megye	1 település	Apc
Győr–Moson–Sopron megye	1 település	Sopron
Fejér megye	1+1 település	Székesfehérvár, Seregélyes
Szabolcs–Szatmár–Bereg megye	1 település	Nyíregyháza
Pest megye	1 település	Budapest
Szlovénia – Muravidék	16 település	Csente, Dobronak, Felsőlakos, Göntérháza, Gyertyános, Hármasmalom, Hodos, Hosszúfalva, Kapca, Kapornak, Kámaháza, Lendva, Pártosfalva, Petesháza, Radamos, Völgyifalu
Szerbia – Vajdaság	9+2 település	Bácsfeketehegy, Bácskossuthfalva, Bajsa, Csantavér, Kíshegyes, Óbecse, Palics, Szabadka, Topolya, Törökkanizsa, Zenta
Románia – Erdély	1 település	Székelyudvarhely

A jelentkezők lakóhelyének falu-város aránya 2009-2012 között: 106 résztvevő faluból, 21 városból.

A Falusi Krónika Országos és Határon túli Vers és Prózamondó Találkozó résztvevőinek száma:

	2009-ben (fő)	2010-ben (fő)		2011-ben (fő)	2012-ben (fő)	Összesen
Zala megyéből	78	154	Zalai elődöntőn	153	81	466
Szlovéniából Muravidékről	4	6	Muravidéki elődöntőn	76	83	169
Szerbiából Vajdaságból	-	4	Vajdasági elődöntőn	39	36	79
			Döntőn	105	89	194
Összesen	82	164		373	289	908

Összesen 908 résztvevő a 4 év alatt: Vagyis 908 előadás volt hallható a falusi, vidéki élet témaköréből, szépségeiről, nehézségeiről, a mindennapokról, ünnepekről, pillanatokról, történetekről.

A fenti adatok tükrében talán bátran elmondható, milyen óriási szerepet tölt be egy Vers- és Prózamondó Találkozó, ha úgy tetszik a vidékfej-

lesztést, a területfejlesztést szolgáló kohézió megteremtésében-megerősítésében. A jól elvetett mag e területen is bő termést hozhat. A falu, a vidék

iránti pozitív figyelemfelkeltés a 6 éves gyermektől a nagykamaszig a legfogékonyabb időszakában ismerteti meg az e témakörben olvasó, memorizáló szavalót, mesélőt a vidéki léttel. 106 faluban és 21 városban figyeltek fel tehát eddig a Krónikára.

Milyen igazak Hoppál Mihály szavai: „...a versmondó versenyek amatőr versenyzői ezreknek nyújtanak élményt, nem is szólva a saját épülésükről. A nemes irodalmi szöveg beépül az előadók és a hallgatók emlékezetébe, vagyis mint idézhető szentencia, példabeszéd a nemzeti identitást erősítő mechanizmusok egyike.” (Hoppál Mihály: A Művészet szeretetéről címmel írt ajánlásából. In: Alkotó emberek. Amatőr művészetek az ezredfordulón. Bp., 2001. 11. old.)

A jelentkezők nemenkénti megoszlása 2009-2012 között:

A jelentkező neve	2009-ben (fő)	2010-ben (fő)	2011-ben (fő)	2012-ben (fő)	Összesen
Leány/nő	47	108	182	148	485
Fiú/férfi	35	56	86	52	229

Korosztályonkénti megoszlás 2009-2012 között

Korosztály	2009-ben (fő)	2010-ben (fő)	2011-ben (fő)	2012-ben (fő)	Összesen:
1-2. osztályosok	13	47	44	36	140
3-4. osztályosok	17	36	62	52	167
5-6. osztályosok	17	19	49	44	129
7-8. osztályosok	9	17	31	28	85
Középiskolások és fiatal felnőttek 22 éves korig	12	10	46	25	93
Felnőttek	14	35	36	15	100
Összesen:	82	164	268	200	714

A „Falusi krónika” Országos és Határon túli Vers- és Prózamondó Találkozó Ki-váló Krónikás Oklevélben részesülők száma

Korosztály	2009-ben (fő) (még nem voltak elődöntők)	2010-ben (fő) (még nem voltak elődöntők)	2011-ben (fő) Döntőn	2012-ben (fő) Döntőn	Összesen:
1-2. osztályosok	1	10	5	5	21
3-4. osztályosok	3	10	6	5	24
5-6. osztályosok	1	5	5	4	15
7-8. osztályosok	3	5	4	5	17
Középiskolások és fiatal felnőttek 22 éves korig	3	3	5	5	16
Felnőttek	3	10	4	1	18
Összesen:	14	43	29	25	111

Tetesmes nagyságrendű adatbázis a 4 év során az előadók (felkészítők) által választott művek sora, hiszen óriási kutatómunka áll abban, hogy a gyermekek, tanítók, tanárok a magyar irodalom számos korszakából válogattak az alkotások közül. Igény mutatkozik már a kezdetek óta egy Katalógus kiadására, amely tartalmazza a merítési lehetőséget a jelentkezők számára, és esetleg újabb ötleteket ad a felkészüléshez.

Irodalmi, nyelvészeti, történeti, néprajzi jelentőséggel bír a kezdeményezésünk, melyben újra visszatálhat bárki az esszenciálishoz, az elemihez, az ösztönöshöz a falusi életet ábrázoló irodalmi értékeket kutatva, azokban elmerülve, unikumként, ha tetszik irodalmi Hungarikumként bemutatva a közönségnek.

A Találkozó Döntője Magyarország legszebb barokk kastélyában, a

Festetics Kastély Velencei Tükörtermében kapott helyet, immár harmadik alkalommal. S talán ez sem véletlen, hogy Festetics gróf tanító szándéka új-jáéledt a kastély falai között a határon túlról érkező és a magyarországi résztvevők tolmácsolásában. Festetics gróf ugyanis törekedett arra, hogy minél műveltebb legyen a nemzet, könyvtárnyi könyvet adományozott iskoláknak, tanulásra ösztönözte, s a kastély falait is megnyitotta jobbágjai előtt, „kitárta a művelődés útját és lehetőségeit”. És persze van még valami, ami mellett nem mehetek el, hiszen régóta óhajtott vágy, ahogy Márai mondja: „Ha eljött az ünnep életedben, ünnepej egészen...”, igen, vedd fel a legszebb ruhád. Igényességet varázsolt a helyszín: a Festetics Kastély. Viselet és öltözködéskultúrát a négy éve munkáját végző zsűri szakmai véleménye, a szavalóversenyeken való külső megjelenés

fontosságáról. Az első év „utcaifarmeredzőcipő” variációjától eljutottunk az ünnepi, vagy esetleg a választott mű tájegységéhez illő, arra jellemző viseletekig.

Az előadott művek a feldolgozott anyagban szerzővel és címeikkel is archiválva vannak, valamint archívumban található digitalizált formában a 4 év találkozó.

Kiemelt szerepe van a Muravidéken Lendva-Hosszúfaluban, valamint a Vajdaságban Bácsfeketehegyen több éve megrendezett elődöntőknek a Krónika életében, hiszen azon túl, hogy barátságok, esetenként szerelmek szövődtek, az egymástól oly messzi földrajzi távolságra élő magyarok mélyebben megismerhették egymást és jobban egymás kulturális kincseit.

A Zala Megyei Közművelődési Intézmény szakmai partnerei voltak – négy éve folyamatosan – a Falusi Krónika történetében a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a Magyar Versmondók Egyesülete, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet Szlovénia – Lendva, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet Szerbia – Zenta, a Vajdasági Magyar Versmondók Egyesülete Szerbia-Bácsfeketehegy és a Keszthelyi Helikon Kastélymúzeum.

Zala megyei, Vas megyei, Szlovéniából érkező muravidéki és Szerbiából érkező vajdasági résztvevő volt hallható a Falusi Krónika alatt, összesen 908.

Több szempontból fontos kitekinteni a környező falvak, városok, határon túli települések mese, monda és vers iránt érdeklődő korosztályai felé. A magyar nyelv ápolásán túl a magyar irodalom olyan szegmensét sikerült feltérképezniük a résztvevőknek, amely területen kortárs és klasszikus magyar íróink, költőink alkottak zseniális remekeket a falusi, vidéki élet témakörében. Ez közelebb hozta – e művek megismerése által – az élhetőbb, természet közelebbi világot a gyermek és ifjú korosztály számára.

A rendezvény mikroközösségeket hozott létre iskolákban, művelődési intézményekben, falvakban, városokban.

Közhely arról beszélni, hogy az informatika, az internet, a kommunikáció csatornáin hogyan változtatták meg szokásainkat és értékeinket. De abban mégis lehet valami, hogy az élő szót semmi sem pótolhatja. Az ember arra

„ítéltetett”, hogy beszéljen társához, kicserélje gondolatait, meséljen bánatáról, örömről, boldogságáról.... És meséljen majd a Falusi Krónikáról.

Szakmai vélemények „hozzaér-tő” tollakból:

„A „Falusi Krónika” Vers és Prózamondó Találkozó már megszületésének pillanatában is a határon átvélő magyar-magyar kézfogás, nemzetegyesítést erősítő vállalkozás volt. Azóta a Muravidékkel kitáguló zalai vállalat még egy síppal, a Vajdasággal is kibővült. A falusi-vidéki tematika, a népköltészeti-népmesei hagyomány népszerűsítését célzó rendezvény – országos jellegénél fogva – egyedülálló vállalkozásnak tűnik. S hogy nem „halva született” vállalkozás, arra a közel 100 döntős a bizonyíték. A jövő évi kis jubileum (5. év) remélhetőleg további lendületet ad a szervezőknek, résztvevőknek a rendezvény hírvének öregbítéséhez. A gazdag és értékes magyar népi hagyomány népszerűsítése és őrzése is erre kötelez bennünket, határon innen és túl.” *Bence Lajos Berzsenyi Díjas költő, a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság elnöke*

„A Falusi Krónika fiatal még, de azt el kell mondanom, hogy nagyon jó úton halad ahhoz, hogy idővel nem

csak a régió, hanem Magyarország egyik meghatározó vers- és prózamondó találkozója lehessen. De addig még sok munka van, el kell, hogy fogyaszszunk néhány tucat hamuban sült pogácsát, győzzük le a hétfejú sárkányt, és utána boldogan élhetünk...” *Hajvert Ákos Radnóti Díjas Versmondó, a Vajdasági Magyar Versmondók Egyesületének elnöke*

„Két nap leforgása alatt különös szellemi és lelki utazásban vehettünk részt a vers- és prózamondók jóvoltából a 7 éves kisgyermektől a 94. évében lévő örökifjú előadókig.

Zsúritagként, mint néprajzkutató különösen örültem a kisebbek, nagyobbak mesemondásának, az archaikus népi imádságok, ráolvasások előadóművészi tolmácsolásának, az olyan verseknek, novelláknak, regényrészleteknek, melyek az egykori falusi életből vették tárgyukat.

A „Falusi Krónika” Országos és Határon túli Vers és Prózamondó Találkozója bizonyítékul szolgál arra, hogy egy olyan kezdeményezés, ami a magyar irodalom és a magyar nyelv és szellem hagyományainak ápolását szolgálja, visszhangra talál a 21. században az érző, értő korosztályokban és összekapcsolja a határon innen és túl élőket.” *Tátrai Zsuzsanna Néprajz-*

kutató, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének főmunkatársa

„Határok nélkül találkoztak a keszthelyi Festetics Kastélyban a „Falusi krónika” résztvevői, hogy bemutassák a vidéki, paraszti, falusi élet szépségét és nehézségét, a természet közelében élő ember világát, versek, mesék, hagyományok elevenedjenek meg előadásukban...

A tájnyelvi megszólalások hallatlanul színes, izgalmas világot hoztak a Kastély báltermébe, magyarok találkoztak magyarokkal, versek, mesék, próza részletek szólaltak meg igényes választással, ihletett előadásban...

A Falusi krónika találkozó erénye, hogy lehetőséget teremt a korosztályoknak egymás meghallgatására.

Az említett tájnyelvi kavalkád (Felvidék, Vajdaság, Muravidék, Erdély) igazán élvezetessé tette a versek, mesék előadását, hát még a hallgatását!” *Tóth Zsóka Radnóti díjas előadóművész, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Koordinációs Osztályának fősztályvezetője*

A „Falusi krónika” IV. Országos és határon túli vers- és prózamondó Találkozó Döntőjének (2012. október 11-12., Keszthely, Festetics Kastély, Velenicei Tükörterem) díjazottjai

1-2. osztályos korcsoportban:

Kiváló Krónikás Arany Okleveles:
Csóbor Mátyás – Zalaegerszeg
Toppantó Hajnal Anna – Balatongyörök
Kósa Doris – Felsőlakos
Herman Nika – Felsőlakos
Göncz Tamara – Lendva

3-4. osztályos korcsoportban:

Kiváló Krónikás Arany Okleveles:
Németh Mátyás – Zalaegerszeg
Penzer Patrik – Seregélyes
Kovács Dorina – Törökkanizsa
Kecsenovics Kitti – Csantavér
Pál Laura – Lendva

Különdíjat kapott:

Szöke József Bence – Nyíregyháza
Kopinja Dávid – Völgyifalu
Gábrity Viktor – Szabadka

5-6. osztályos korcsoportban:

Kiváló Krónikás Arany Okleveles:
Vugrinecz Alex – Nagykanizsa
Szemerédi Krisztián – Törökkanizsa
Stihec Lucija – Hármasmalom
Töreki Tilda – Hévíz

Különdíjat kapott:
Tóth Zalán – Kishegyes

7-8. osztályos korcsoportban:
Kiváló Krónikás Arany Oklevelés:
Gresa Lilla – Muraszemenye
Tomasi Merylin – Murakeresztúr
Papp Ágnes – Kishegyes
Pál Péter – Lendva
Bogdán Attila – Dobronak

Középkolás korcsoportban:
Kiváló Krónikás Arany Oklevelés:
Balogh Virgínia – Rum
Pelikán Péter – Várvolgy
Szép Regina – Balatonszentgyörgy
Ferenc Grega – Lendva
Vida Dorián – Lendva

Különdíjat kapott:
Göncz Norbert

Felnőtt korcsoportban:
Kiváló Krónikás Arany Oklevelés:
Fülöp Katalin – Zalaegerszeg

Különdíjat kapott:
Pölöskey Ildikó – Zalaszentgyörgy

*A Helikon Kastélymúzeum felajánlását,
5 személyre szóló családi Kastélybelépőt
kapott:*

1. Csóbor Mátyás – Zalaegerszeg, 1-2. oszt.
2. Kósa Doris – Felsőlakos (Szlovénia), 1-2. oszt.
3. Göncz Tamara – Lendva (Szlovénia), 1-2. oszt.
4. Szőke József Bence – Nyíregyháza 3-4. oszt
5. Kopinja Dávid – Völgyifalu (Szlovénia) 3-4. oszt

6. Vugrinecz Alex – Nagykanizsa 5-6. oszt
7. Stihec Lucija – Hármasmalom /Szlovénia) 5-6. oszt.
8. Tőreki Tilda – Hévíz 5-6. oszt.
9. Gresa Lilla – Muraszemenye 7-8. oszt.
10. Tomasi Merylin – Murakeresztúr 7-8. oszt.
11. Bogdán Attila – Dobronak (Szlovénia) 7-8. oszt.

12. Balogh Virgínia – Rum középiskolás
13. Ferenc Grega – Lendva (Szlovénia) középiskolás
14. Vida Dorián – Lendva (Szlovénia) – középiskolás
15. Csikósné Pajor Gizella (Szerbia) – felnőttek

TÖRÖK KÁROLYNÉ MISZORI MARIANNA Zalaegerszegen született, az Őrségben él. Magyar-népművelés szakos diplomáját a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen szerezte, majd 1996-ban a Budapesti Műszaki Egyetem Gazdaság Tudományi Karán Közoktatás vezetői szakon végzett. 30 éve, 1982 óta az akkori MMIK, a jelenlegi Zala Megyei Közművelődési Intézmény művészeti szakreferense, tanácsosa. Szakterületei a vers és próza, színpajtszás, valamint a határon túli kapcsolatok felelőse, kiemelten Szlovénia Muravidék, valamint a Vajdaság tekintetében.

Néprajzi gyűjtő, 2005 óta évente új tematikus néprajzi kiállítást mutat be férjével magángyűjteményükből. A népi bútorfestés hagyományait ápolja, műveli, továbbtanítja kurzusokon, táborokban. Muravidéki meséket, történeteket archivál, gyűjt. Valamikor versfelkészítőként és falusi színpajtszó kör vezetőként is szívügye a magyar nyelv ápolása, a vers és prózamonódó, színpajtszó találkozóak színvonalá.

Jelentősebb, önálló publikációi jelentek meg a hagyományápolásról, a magyar nyelvről és egyéb művészeti témakörben, többek között: Hétmérföldes História című sorozat az Őrségi Hétrétújságban, 2007., 2008., 2009.; a Naptár című kalendáriumban, mely a szlovéniai magyarok évkönyve 2010., 2011., 2012., 2013.: Néprajzi és anyanyelvi barangolás a Muravidéken, Zalában és Vasban. Szabad-e bejönni ide Betlehemmel? címmel. Tulipánok a ládákon és a szívekben – A népi bútorfestés tanítása, áthagyományozása Muravidéken. „Nől a dér, álom jár...” – Verses Advent Hosszúfaluban címmel. A Lindua című (Lendva Község multikulturális tudományos – társadalomtudományi – irodalmi és képzőművészeti folyóirata) lapban Kincses sziget címmel 2010-ben. Több kiadvány megálmodása és szerkesztése fűződik nevéhez: Jászokönyv – Zalai Betlehemek, 2007., 2008. A feliratos falvédők üzenetei, 2010. Csutorafűrés, Félrecsupor és Fűzfánfűtyülő (néprajzi kiadvány), 2011. Virággal ékes – A népi bútorfestés hagyományai (magyar – szlovén – angol nyelvű kiadvány) 2012.

Kutatási témái: Mesegyűjtés és falutörténetek (folyamatosan); Etnopedagógia és középiskola, 2005. Betlehem-történeti kutatás.

Szlovéniában, Lendván 2010-ben a Magyar Kultúra Napján a Muravidéki Magyar Kultúráért 2010. évi Kulturális Különdíjban részesült.

LÉLEKKALAUZ TÁNCRA ÉS NAGYCSOPORTRA

Kalmár Mónika és Ölveczky Árpád neve hallatán nem csak, hogy felismerően bólogatnak a göteborgi magyarok, de azon nyomban mosolyra is nyílnak az arcok. A felvidéki művész-házaspárt ugyanis, a Kőrösi Csoma Sándor Művelődési Kör történetében rendhagyó módon, évek óta rendszeresen visszahívja-várja az egyesület és a közösség, hogy évente kétszer a néptánc csínjára-bínjára tanítgasson kicsiket és nagyokat.

Ötéves évfordulóját ünnepelhette az ősszel – a Tavaszi Szél Kulturális Egyesülettel közösen indított és szervezett, és a SMOSZ támogatásával megvalósult – göteborgi táncház; ötéves az együttműködés a Kőrösi és az Ölveczky-házaspár között is. Novemberben hetedszerre fogadta Kalmár Mónika és Ölveczky Árpád táncházgazdaként a göteborgi táncoslábú gyermekeket és felnőtteket.

Na de... csak ők, mindig ugyanők, amikor a Kőrösi minden más tevékenységben éppen, hogy a változatosságot, az újdonságot igyekeznek szem előtt tartani?

– Különleges kapcsolatunk van velük, mert Mónika és Árpád kü-

lönleges emberek, s így a minket hozzájuk fűző szálak is csak különlegesek lehetnek, mosolyodik el, a bevezetőben említett „szabályt” követve, Csata Attila, a Kőrösi elnöke is.

– Lelkük rajta! – mondhatnám, ha már az est végén lennének; a beszélgetésre azonban az esemény előtt kerítünk sort, így erről még mit sem tudok.

A színpad mögötti konyhában-öltözőben ülünk le néhány percre, mialatt lassan gyűlik már a nép, és egyre nagyobb létszámban érkeznek lányok és fiúk; az éppen csak totyogó korosztálytól kezdve a kiskamaszig mind itt vannak. Otthonosan mozognak, birtokba veszik a teret, szemmel láthatóan tudják és várják azt, ami következik. A szülők és nagyszülők ez alatt kényelembe helyezik magukat a közönségnek szánt lelátón a Redbergsteater termében. Rájuk majd csak később kerül sor, miután a gyereksereg minden meglévő és tartalék energiáját is kitáncolta-kacagta-ugráta a bő kétórás gyermektáncban – amelyet minden porcikájukkal élveznek, és amelynek minden egyes pillanatát átélik, miközben az Ölveczky-

házaspár, fogékonyan rájuk hangolódva, gyereknyelven és sok humorrall alakítja-szövi a játékok, dalok, táncok menetét.

– A sikerélmény kulcsfontosságú a tanításban – mondja Árpád –, mint ahogy az is, hogy valamit együtt csinálunk. Fontos, hogy a közös tevékenység során érezhessék a résztvevők, hogy sikerrel járnak, és hogy mi ott vagyunk velük és együtt örülünk, amikor ezt a sikerélményt megélik. Mert ha valakit egy táncban olyan teljesítményre sarkallnak, amit, akármennyire igyekezik is, nem tud elérni, akkor oda nem fog visszamenni. Voltam olyan helyen, ahol elhangzott, hogy „miért nem figyelsz?!”; ha valaki nem úgy csinálta, ahogy a táncházgazdának tetszett volna. Pedig hát itt nem kötelező semmi.

– Apró lépésekkel kell haladni; elindulni egy bizonyos szintről, ahonnan kiindulva, odafigyeléssel, de folyamatosan emelhetjük majd a mércét.

Nem titkolja Mónika sem, hogy gyermekkorában náluk is csupán szematikusan használták az iskolában az éneket, a táncot; hiányzott belőle a személyes jelleg.

– Sok kislányt beválogattak ezekbe a tánc csoportokba, ugyanakkor semmit nem tettek azért, hogy mi azt élvezzük, és hogy majd akarjuk folytatni.

– Éppen emiatt, mi a tánc házainkban igyekszünk másak lenni. Mert nem biztos, hogy valaki egyetlen alkalommal meg tudja tanulni a bemutatott lépéseket. Haza tudja viszont vinni azt a hangulatot, amitől később úgy érezheti, hogy szeretne ezzel tovább foglalkozni, vagy legalább elmenni egy újabb tánc házba. Talán ez a lényege.

Ez tehát a jól működő és egyben eredményes pedagógia receptje: a pedagógiai érzék és a pedagógiai módszer harmonikus egyesítése. Vagy talán úgy is mondhatnánk: az empátia és szeretet vezérelte tanítás – szeretet a gyermekek iránt, de nem kevésbé a munka, a tevékenység, a „megtanítandó” iránt.

Ezt a lelkesedést, szándékot, elhivatottságot hozza el magával Mónika és Árpád minden alkalommal ide is, valahányszor eljönnek táncra tanítani a gyermekeinket. Nem meglepő hát, hogy mosolyt fakasztó „különlegességek” ők a göteborgi magyarság számára.

– A lélek, az fontos – fogalmazza meg Mónika. – Nem mondom, hogy fontosabb, mint maga a tánc, de legalább olyan fontos. A lélek – meg ami mögötte van.

Árpád pedagógus, Mónikának pedig „az összes felmenője” az, így egy kicsit „a vérükben van” ez a dolog – ez azonban nem az egyetlen vérbeli kötelék:

– A két fiunk születése után letünk érettek arra, hogy átvehessük a kulcsot a gyermeki lélekhez, ők tanították meg nekünk ismét, hogyan kell játszani. Talán akkor indult el egy ilyen jó folyamat; akkor teljesedtek ki jobban a gyermekfoglalkozásaink-tánc házaink is.

A tánc házmogalommal nagyjából egyidős két pedagógusnak három helyen is van, a göteborgin kívül, állandó tánc háza: Komáromban a fiatalok tánc háza, Esztergomban a családoké, és a kicsiké Dunaszerdahelyen. Mindháromban havi rendszerességgel „járja” a magyar kultúrához való tartozás közös-

ségi élményét, a táncot, a helyenként közel száz főnyi közösség.

– Nagyon széleskörű az érdeklődők csoportja, mindenki mást-mást keres és talál meg benne magának. Vannak, akiket a barátaik hoznak el, és aztán maguk is ott ragadnak. Tudok olyanokat – ami számomra külön öröm –, akiknek alig-alig mentek az elején a lépések, most pedig ott táncolnak elől, minden alkalommal eljönnek, és az életük részévé vált a népi kultúra. És vannak, akik a hangulatért jönnek, még ha nem is táncolnak – de mindig ott vannak, és azt nagyon szeretik – meséli Árpád.

Éppen ez az otthonosságérzet, ez az együttlét az, amiről – a diktatúra értékrendszere elleni lázadás kifejezésekként – a hetvenes évek elején létrejött és mára nemzetközivé terebélyesedett tánc házmozgalom igazából szól. És nem is föltétlenül kell aktívan részt venni benne ahhoz, hogy az élmény maradandó legyen – a tánc házak magával ragadó, semmivel össze nem téveszthető hangulatát nem felejtí el, aki egyszer megtapasztalta.

– Kiváló alkalom ismerkedésre is, én is ott találkoztam a férjemmel... – huncutkodik Mónika, majd hozzáteszi:

– Egy jó csoport, egy jó közösség, noha az indíttatás mindenkinél más és más, mégis ott marasztalja, visszahívja, odaköti az embereket. Ez adja a valódi megtartó erőt.

A tánc ház így közösségi élményt kínál, és közösséget hoz létre. Örömforrás és sajátos önkifejezési forma ez, amelyben a néphagyományok őrzése, a népi kultúra ápolása a mozgás élményével ötvöződik, s ezáltal, a mai mozgáskultúra szerves részeként, képes a fiatalokat és a gyerekeket bevezetni a közösségi tánc ősi, de mindmáig élő gyakorlatába, miközben közösségépítő és személyiségfejlesztő hatását is kifejti. Az UNESCO szerint a tánc ház, a szellemi kulturális örökség átörökítésének egyedülálló magyar modellje, a „legjobb megőrzési gyakorlat”, ugyanis komplex módon, szórakozási, közösségi, művelődési alkalmakként kínálja ezt az örökséget a ma emberének.

Egy-egy tánc házban a gyermekek azonnal, helyben átélnek a népzene örömeit, s e zenés-táncos foglalkozás révén játékosan juthatnak el úgy az ősi kultúra, mint a belső énjük megismeréséhez.

– Ha a gyermek jól és biztonságban érzi magát ebben a közegben, akkor meg fogja őrizni ennek kultúráját is. Könnyebben tudja majd ezáltal azt mondani vagy gondolni magáról, hogy „magyar vagyok”, ez pedig nagy segítségére lesz abban, hogy úgy érezhesse, kötődik e néphez. Ez a közösségi élmény, ebben a letisztult formájában, semmilyen más műfajban nincs jelen ennyire erősen – mondja Mónika.

Göteborgi tánc ház

Fotó: Bánovits András

Az Ölveczky házaspár és a Pengő zenekar **Fotó: Bánovits András**

Mónika és Árpád életében a gyermekkornál jóval később éledt fel a néptánc iránti érdeklődés, és mindketten úgy vélik, igazából a véletlen műve, hogy a népzene berkeiben kötöttek ki. De véletlen volt-e valóban, vagy többről van szó, mégis?

Árpád nem is szerette, és tizenévesként nem is értette egyből meg a jelentőségét.

– Amikor barátaim unszolására igazából megismertem, nem is tudtam, hogy én ezt szeretem – meséli Árpád. – De teljesen megérintett, és közülünk „a leghitlenebbként”, mégis akkora élményt nyújtott számomra, mint azelőtt semmi más.

Annyira, hogy azóta is, ezzel foglalkozik – most már több mint 30 éve.

Mónika szintén barátnőt kísért el egy táncsoport tagfelvételére, úgy 15 évesen. A barátnő lemorzsolódott – Mónika maradt.

Ám úgy igazán csak a technika lehető legtökéletesebb elsajátítása után telt meg számukra tartalommal maga a zene és a tánc. A népi hagyományokról és szokásokról, a népdalok gondolatvilágáról, szövegről, virágnyelvéről nem is beszélve. Akkor, amikor már minden, nem is csupán a kisujjukban, de a kislábujjukban volt.

– Akkor tudatosult bennem, hogy milyen sok átadandó értéket hordoz ez a népi kultúra magában.

Eljutottam a felismerésig, hogy ezt tanítani szeretném, továbbadni a gyerekeknek. Hogy legalább ők olyan formában ismerjék meg, ahogyan nekem nem adatott meg – mert hiányzott belőle a tartalom, a lélek – mondja Mónika.

Mintegy végszóra, megszólalnak Ölveczkyék „házizenekarának”, a Pengőnek a jelen levő zenészei, Ág Zoltán, Mézes Mátyás és Salamon Attila hangolnak már. A Kőrösi önkéntesei is rendezik benn a termet, a Tavaszi-szeles szülők pedig a szokásos virslis-kenyeres vacsorát, meg a számtalan süteményt és az üdítőket készítik elő gyermekeik számára. A gyerekek is be-bekukucskálnak a függöny mögé, régi barátokként és látható örömmel üdvözlük Mónikát és Árpádot. Szinte magától adódik a

kérdés, hiszen az elmúlt öt év alatt sok göteborgi magyar családdal ismerkedhetett meg a művész-házaspár, hogy ők hogyan és milyeneknek látnak minket?

– A táncház alatt ugyanazt a belső tartalmat éljük meg itt is, amit otthon – az embereknek elég hasonlóak az érzéseik, az érzelmeik, különösen, amikor a bensőnk legmélyéhez tartozó tényezők hatnak rájuk. De nem ezért érezzük annyira otthon magunkat itt – mondja Árpád. – Hanem talán inkább azért, mert itt bárkivel is találkozom, az az érzésem támad, hogy mi már ismerjük egymást, mintha már egyszer beszélgettünk volna. Pedig lehet, hogy még soha nem fordult elő. Barátságosak, vendégszeretők, kedvesek az emberek, a vezetőség. Mintha minden alkalommal hazajönnék.

– A közvetlenség az, ami nagyon tetszik – ez a közvetlen társaság, a közvetlen emberek! – szögezik le egyetértően Ölveczkyék, és már sehol sincsenek. Kicsit kell még gyakorolni a zenekarral, futtában megsimogatni egy buksi fejet, sebtében ellenőrizni a hangszórókat. Hogy azután kiállhassanak a terem közepére, mosolyfakasztó példaképnek, jókedv-generátornak, lelkesedés-irányítónak. Azaz pedagógusnak – olyan, a szó eredeti értelmében vett „gyermekvezető”-nek, aki óvatos figyelemmel és érzékeny törődéssel kalauzolja az aprócska gyermeklelkeket az örökölt hangzások, az ősi mozgások és az egyetemes szeretet útján.

SALL LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1961) költő, író, irodalomszervező. Svédországban, Göteborgban él. A Társaság a magyar irodalomért elnöke és a Hungaro Fans (Magyarországot és a svédországi magyarságot bemutató svéd kiadvány) főszerkesztője. 2009-ben kultúraszervező munkássága és a svéd-magyar kapcsolatokat erősítő tevékenysége elismeréseként Pro Cultura Hungarica Emlékplakettel tüntették ki. Legutóbbi kötetei: Mozgásszerűlt szeretet (versek, 2011) és politikó (versek, 2013).

ÚJVÁRI TÜNDE (Kolozsvar, 1965) szerkesztő, újságíró, fordító. A Korunk, a Szabadság, majd rövid ideig a Jelenlét munkatársa. 1991 óta Svédországban él. Újságíró, webszerkesztő, svéd nyelvi lektor, elektronikus publikálás tematikájú kutatásfejlesztési EU-projekt titkára, szakszervezeti folyóirat szerkesztője; tíz éven át a svédországi magyarok országos lapját, a Híradót szerkesztette. A Stockholmi Magyar Önképzőkör kulturális egyesület elnöke. Jelenleg tolmácként és fordítóként dolgozik.

A TÖRÖKSZENTMIKLÓSI VÁROSVÉDŐ ÉS SZÉPÍTŐ EGYESÜLET ÉS A HELYTÖRTÉNET

Egyesületünket 2004. július 1-jén 17 fővel alakítottuk meg. Megalakulásunkat követően csatlakoztunk a Város és Faluvédők Szövetségéhez. Jelenlegi taglétszámunk 87 felnőtt és 35 gyermek. Kiemelt feladatunknak tekintjük az épített és természeti környezetünk, valamint kulturális és történelmi értékeink megóvását, átörökítését, újak létrehozását. Céljaink megvalósítása érdekében szakmai munkánkkal részt veszünk a városunk fejlesztését, rendezését érintő kérdések megvitatásában, az épületek, utcák és közterületek, zöldterületek, városrészek kialakításában. Közreműködünk a város történelmi, építészeti és természeti értékeinek feltárásában, megismertetésében, megóvásában. Kutatásokat, előadásokat, találkozót kezdeményezünk, szervezünk és tartunk. Helytörténelmi és egyéb, a tevékenységeinkhez kapcsolódó kiadványokat, könyveket jelentetünk meg. Ápoljuk lakóhelyünk hagyományait, a környezeti kultúra és igényesség kialakítását. Mindezekkel erősíteni kívánjuk a városhoz való kötődést, formálni az ifjúság értéktudatát.

Programjainkról, kiadványainkról örömmel elmondhatjuk, hogy igen nagy érdeklődésre tartanak számot, éves viszonylatban 1500-2000 ember vesz részt rendezvényeinken, az óvodás gyerekektől a felnőtt korosztályig. Értékmentő tevékenységeinket örömmel fogadja a város lakossága, azt támogatja. Taglétszámunk növekvő, igen örömteli, hogy egyre több a gyermek, tanuló tagunk is. Éppen ezért kiemelt feladatnak tekintjük az ifjúsággal való még tudatosabb foglalkozást. A Város- és Faluvédők Szövetsége munkánkat 2010-ben Podmaniczky-díjjal ismerte el.

Tevékenységünk valójában már megalakulásunk előtt meg-

kezdődött, „Útravaló” előadásaink megtartásával. Az általános iskolában végzős tanulók részére, egy tanóra keretében városunk történetét bemutató előadást tartunk. Az összefoglaló bemutató előadás anyagát kiadványban is megkapják a diákok, amelyben a ballagók névsora is megtalálható. Ezen programunk mind a mai napig közkedvelt, az iskolák által örömmel látogatott.

A helytörténettel kapcsolatos tevékenységünkben a legfontosabbak:

– A város történelmével, történelmi értékeivel kapcsolatosan mintegy 10 kiadványunk, könyvünk jelent meg.

– Minden évben megrendezzük a Vécsey Emléknapot, hagyományosan megemlékezünk a szolnoki csata eseményeiről, annak törökszentmiklósi vonatkozásairól. (Gróf Vécsey Károly Törökszentmiklósról indította seregét a győztes szolnoki csatába 1849. március 5-én – az egész város által búcsúztatva.)

– A Műemléki Világnapok alkalmából rendezvényeket tartunk.

– Az országos Kulturális Örökség Napjai rendezvénysorozat keretén belül mi is bemutatjuk egy-egy épületünket.

– Több síremléket, városunk történelmi személyeinek síremlékét felújítottuk, gondozzuk is azokat.

– „Helytörténelmi esték” előadássorozatunk keretében előadásokat tartottunk.

– Hagyományörző disznóvágást, disznótort rendeztünk.

– Történelmi épületeinken emléktáblákat helyezünk el.

– Köztéri szobrot állíttattunk, kezdeményezzük szobraink, emlékhelyeink felújítását.

– Nyaranta egyhetes honismereti tábor szervezünk az általános iskolák felső tagozatosai számára.

– Városismereti és környezetvédelmi vetélkedőt szervezünk iskolánk tanulóinak.

– Városunkban és környékén, valamint évente egy alkalommal tá-

Törökszentmiklói festett ház

volabb is, városvédő kirándulások során látogatjuk meg történelmi emlékhelyeinket.

– Archiváltuk városunk századfordulós épületeinek fotóanyagát.

– A Város- és Faluvédők Szövetségének országos pályázatára minden évben sikeresen mozgósítjuk városunk tanulóit, alkotásaikat mi magunk is bemutatjuk.

A HELYTÖRTÉNETI TANKÖNYVCSALÁD MEGSZÜLETÉSÉNEK TERVE ÉS MEGVALÓSÍTÁSA

Törökszentmiklós esetében kardinalis kérdés a fiatalok megtartása, amelynek legjobb eszköze a helyi identitás. Ha a fiatalok érzik a helyhez tartozásukat, ha büszkék hovatartozásukra, megmaradnak Törökszentmiklóson. Ehhez járul hozzá egyesületünk a tevékenységével, s úgy gondoltuk, egy oktatóanyag elkészítése városunk gyermekei számára – korosztályoknak megfelelően –, amely által megismerhetik lakóhelyük történelmi, kulturális, épített értékeit, valamint jelenét

is, szintén jó eszköz erre. Az oktatóanyagoknak be kell épülnie az óvodáink, általános és középiskoláink munkatervébe, esetleg a tantervekbe.

Valamikor 2009 derekán, ezekkel a gondolatokkal kezdődött el az egyesületen belül a „tankönyvcsalád” megvalósítása. Néhányan végiggondoltuk a vele kapcsolatos célokat, megfogalmaztuk elvárásainkat. Meghatároztuk a tárgyalandó témaköröket, valamint elhatároztuk, hogy az óvodások, az alsós és felsős diákok, valamint középiskolások részére önálló anyagok fognak készülni. Biztosak voltunk abban, hogy szükséges kialakítani egy irányító, egy szakértői, írói munkaközösséget, és találnunk kell egy megfelelő tankönyvfejlesztőt, akinek van már hasonló munkája. Azt is tudtuk, hogy a pedagógus társadalmat a készülő fejezetrészeknél be kell vonnunk azok véleményezésébe, illetve minél szélesebb körben azon magán-személyeket, civil szervezeteket is, akik autentikus ismeretekkel tudják segíteni az írók munkáját. Mivel ismertük a város oktatási intézményeiben tanuló gyermekek számát, és volt már tapasztalatunk könyvkészítésben, meg tudtuk határozni a megvalósítás költségének nagyságrendjét is.

Nincsenek véletlenek, szoktuk mondani. Terveinkről tudott városunk önkormányzata is, és kiderült, hogy az önkormányzat éppen készülő „funkcióbővítő integrált települési fejlesztések” pályázatába beilleszkedik ezen oktatóanyag megvalósítása is.

Az önkormányzatnak pályázata elkészítésében külső szakértői cég segített. Velük részletekbe menően kidolgoztuk a teljes megvalósítás menetét, a pályázati anyagot, melynek során – nem éppen zökkenőmentesen – kompromisszumokra kellett jutnunk. Alapvetően azért az eredeti elképzeléseinknek megfelelően kezdtünk neki a tényleges megvalósításnak. Megalakult az irányító és a szakértői team. Tankönyvfejlesztőnek felkértük Bószéné Szatmári-Nagy Anikót, a veszprémi helytörténeti tankönyv íróját. Ezt a munkát Andrásfalvy Bertalan a *Magyar Nemzetstratégia* című könyvben megjelent tanulmányában más városnak is követendő példának állította.

A CIVIL SZERVEZETEK LEHETŐSÉGEI A TELEPÜLÉSEK HELYTÖRTÉNETÉNEK MEGISMERTETÉSÉBEN

Talán elmondhatjuk, hogy egyesületünk akarata, lelkesedése és munkája nélkül a törökszentmiklói „tankönyvcsalád” nem készülhetett volna még el. Az egyesület vezetőjeként ez örömmel és természetesen büszkeséggel is eltölt. Biztos vagyok abban, hogy nagyon sok olyan civil szervezet létezik országunkban, mely hasonlóan elkötelezett lakóhelye iránt, mint mi. Ehhez már csak az adott település önkormányzatának segítségével szükséges, és megszülethet egy olyan tankönyvcsalád a gyerekek és fiatalok számára, amelyik alakíthatja és erősítheti az identitásukat.

CSIKÓS SÁNDOR építészmérnök, a Törökszentmiklói Városvédő Egyesület alapító tagja és vezetője.

A TÖRÖKSZENTMIKLÓSI HELY- ISMERETI-HELYTÖRTÉNETI TANKÖNYVCSALÁD^{1*}

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Nagy boldogság számomra, hogy alkotó részese lehettem Törökszentmiklós helytörténeti könyvcsaládjának, melyet ma jelképesen átnyújtunk a város aprajának és nagyjának. Ezt a megtisztelő felkérést azért kaptam, mert megírtam Veszprém helytörténeti könyvét, amelyet 2008 óta sikerrel használnak a város általános iskoláiban, ezt követően pedig megjelent az esztergomi középiskolásoknak írt helytörténeti könyvem. Törökszentmiklós azzal az izgalmas feladattal bízott meg, hogy a középiskolásoknak és az általános iskolák felső tagozatosainak szánt helytörténeti könyvek mellett az alsó tagozatosoknak és óvodásoknak is készüljenek munkafüzetek.

A könyvcsalád lektorai voltak dr. Fülöp Tamás, a Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár igazgatója, dr. Horváth László, Jász-Nagykunszolnok megye múzeumigazgatója, dr. Trencsényi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense.

A lektorokkal kialakult együttműködés során fejezetről fejezetre haladtunk együtt, és nem csak kritikai észrevételeiket tették meg, hanem tanácsokkal, javaslatokkal láttak el, forrásokat ajánlottak, és

képanyaggal segítették a munkát. Az elkészült könyvcsaládot értékelő lektori vélemények méltató szavai kiemelik, hogy a kiadványok széleskörű összefogás eredményeként születtek meg. Ez az impreszumokban szereplő névsorokból is kitűnik.

A középiskolás és felső tagozatos korosztálynak szánt helytörténeti könyvek anyagának összeállításában, megírásában szerzőtársaim Csőke Tibor, Galsi Zoltán és Héja László a település helytörténetének elismert kutatói, akik aktív módon részt vesznek a hagyományok őrzésében, ápolásában.

A kiadványokban a természeti környezet bemutatásához sok segítséget kaptam a Tiszapüspökiben működő Ördögcsékér Környezetvédelmi Oktatóközpont vezetőjétől.

A projektirányítók közvetítésével Törökszentmiklós pedagógus társadalma fejezetről fejezetre követhette a könyvek, munkafüzetek születését. Véleményeikkel, javaslataikkal részt vettek az alkotófolyamatban. Az óvodásoknak és alsó tagozatosoknak készült munkafüzetek írásakor az anyaggyűjtésben sok segítséget kaptam a törökszentmiklói pedagógusok mellett a hagyományőrző civil szervezetek és művészeti együttesek vezetőitől.

A négy kiadvány tipográfiai, képi megoldásai utalnak arra, hogy ezek egy könyvcsalád részei.

A középiskolásoknak szóló könyv címe *Törökszentmiklós és térsége a kezdetektől napjainkig*, a felső tagozatos diákoknak szánt könyv pedig *Törökszentmiklós története a kezdetektől napjainkig* címet kapta. Ebből is kitűnik, hogy az idősebb korosztály a városkörnyéki települések történetével is megismerkedhet. Ez azért jó, mert Törökszentmiklós középiskoláiba a környező településekről is járnak diákok.

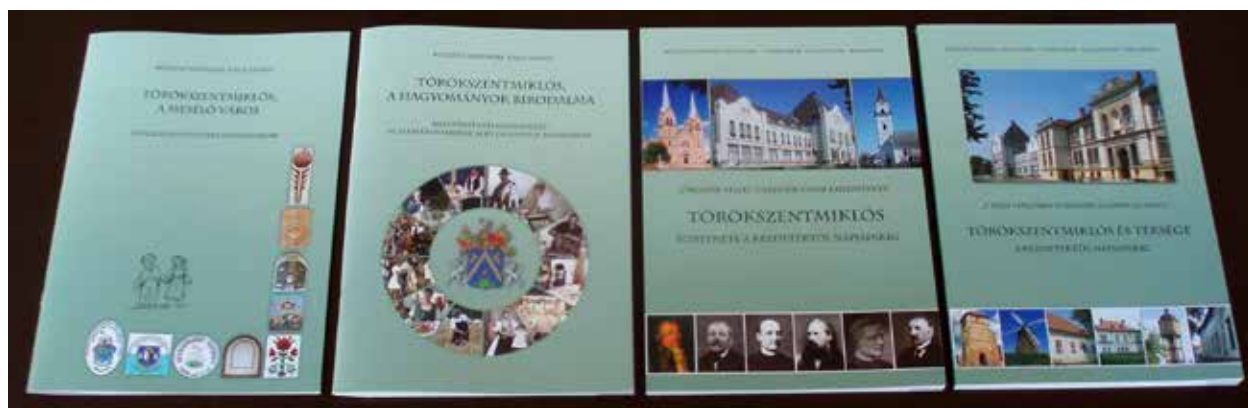
A könyveket lapozgatva szembejűnik a gazdag képanyag, köztük fotók, ábrák, térképek. Ez azért fontos, mert a mai, iskolapadban ülő generációt a „képi világ nemzedékének” tartják.

A könyvek felépítése az egyszerű használhatóságot igyekszik szolgálni, az áttekinthetőséget állandó elemek és ikonok segítik.

Minden fejezetkezdő oldalon szélidiszként képmontázs található, amely utal az adott fejezet tartalmára. A középiskolás könyvben minden fejezet mottóval kezdődik, ami az adott korszakra jellemző idézet.

A különböző fejezeteket más-más színű szélcsík jelzi, melyen megjelennek a különböző ikonok, amelyek fontos helyszínek – múze-

1 * Elhangzott az ünnepélyes könyvbemutatón.

um, könyvtár, templom, emléktábla – felkeresését ajánlják, szómagyarázatra hívják fel a figyelmet. Az állandó elemeket, az irodalomajánlást, a kérdéseket, feladatokat és a kiegészítő olvasmányokat, szemelvényt is jelzik ikonok.

A könyvek szerkezete úgy épül fel, hogy a történelmi folyamatokat végigkísérve, a jelentős helyi eseményeket kiemelve megismerjék a diákok Törökszentmiklós történetét úgy, hogy megértsék az összefüggéseket a köztörténet és a helytörténet között.

Minden fejezet első része röviden, a lényegét kiemelve bemutatja az adott kort. Azt is mondhatjuk, hogy ez a törzsanyag, amelyben az egyes alcímek jelzik, hogy a történelmi események mellett az olvasó megismerheti Törökszentmiklós településtörténetét, közigazgatását, gazdasági és kulturális életét.

A törzsanyagot minden fejezetben az irodalomajánlás, majd kérdések, feladatok követik.

A tudáspróba jellegű kérdések a legfontosabb tényekre irányítják a figyelmet, ezek segítségével a diákok saját tudásukat ellenőrizhetik. A gondolkodtató kérdések, feladatok különböző nézőpontokra hívják fel a figyelmet, vitát indukálnak.

A fejezetek második részében kiegészítő olvasmányok, szemelvények segítik az adott korszak megismerését, megértését. A kiegészítő olvasmányok lehetőséget adnak a differenciálásra. A tanulók érdeklődés, szorgalom szerint válogathatnak a szemelvényekből. Ezekhez is kérdések, feladatok kapcsolódnak.

A könyvek végén időrendi áttekintés, személynévmutató, a középiskolai könyvben helységnévmutató is, majd képek jegyzéke található.

A veszprémi könyv kapcsán fogalmazták meg pedagógusok, hogy ez egy interaktív könyv. Nagyon örültem ennek az észrevételnek, mert valóban annak is szántam. A feladatokban dráma, vizualitás, zene, kézművesség is teret kapott, hogy a problémamegoldó gondolkodást, kreativitást fejlessze.

A cél az volt, hogy a könyvek segédanyagként a helytörténet, a történelem, valamint az irodalom és a művészeti tárgyak tanításában is felhasználhatók legyenek. Legcélszerűbb a könyveket történelem-szakkeretében, fakultációs órákon, illetve témahétben feldolgozni.

Az óvodás és az alsó tagozatos korosztály részére munkafüzetek készültek. *Törökszentmiklós, a mesélő város* címet viseli az óvodásoknak szóló foglalkoztató füzet, amely Törökszentmiklós természeti és épített környezetét tíz séta keretében ismerteti meg a gyerekekkel. A témakörök összeállításánál az volt a fő szempont, hogy az óvodák nevelési programjába illeszthetők legyenek.

A munkafüzetet az óvodások három éven át használhatják. Az ifjabbak számára két éven keresztül elégséges, ha a gazdag képanyagot tanulmányozzák, ezekről beszélgetnek, megerősítve így a sétákon látottakat. A harmadik évben a „nagyok” már megoldhatják a képekhez kapcsolódó feladatokat, amelyek az iskolaérettség mérésére alkalmasak.

A munkafüzet törekszik a sokoldalú, játékos megközelítésre. A feladatok mellett javasolt tevékenységek, pl. kézműves foglalkozások, verstanulás, játékok is szerepelnek minden hónap témafeldolgozásánál. Ezzel az a cél, hogy a munkafüzet egy ötlettár szerepét is betöltse, ezzel is segítve az óvónők munkáját.

Az alsó tagozatos diákoknak szóló, *Törökszentmiklós, a hagyományok birodalma* című munkafüzetrel az volt a cél, hogy a gyerekek kezébe olyan segédanyagot adjunk, amelynek alkalmazásával megismerhetik Törökszentmiklós és környékének néphagyományait.

A munkafüzet bevezető olvasmányainak témái a természeti környezet, majd a város régi épületei, szobrai, dióhéjban bemutatva a település történetét. A témákat gazdag képanyag illusztrálja.

Az olvasmányokhoz szövegértést segítő feladatok kapcsolódnak. Ezt követően a munkafüzet témái a néphagyományok szeptembertől augusztusig. Minden részben állandó „elemek” szerepelnek:

- A hónapra jellemző gazdasági munkák
- Jeles napok
- A hónap mestersége, munkája
- Népművészeti alkotások
- Kézművesség
- A hónap eseménye
- Hagományápolás
- Szólások, közmondások, találós kérdések
- Népi játékok
- Népmesék
- Népdalok

A képek között a régi életképek, a tárgyfotók mellett számos olyan fotó is található, amely a hagyományok mai ápolását mutatja. A feladatok, a javasolt tevékenységformák a cselekvő tanuláshoz adnak ötleteket.

Bízom benne, hogy a könyvcsládot örömmel és szívesen forgatják majd a város óvodásai, iskolásai mellett a pedagógusok, szülők, és minden Törökszentmiklós iránt érdeklődő felnőtt is.

Végül két lektori véleményből idézek:

Dr. Fülöp Tamás szerint „Példaértékű kezdeményezésről beszélhetünk, amely reméljük, mind több megyei és megyén túli település számára jelent majd mintát az elkövetkezőkben.”

Dr. Horváth Lászlót idézve: „A páratlan óvodai és alsó tagozatos munkafüzetek, valamint a felső tagozatos és középiskolás tankönyvek, az ezen kiadványok egymásra épülő anyaga, őszintén hiszem, Magyarországon iskolát fog teremteni. ...Az elkészült köteteket annyira hasznos és jó munkának tartom, hogy, engedjék meg nekem, nem csak gratulálok hozzá, de egyben már most irigykedem is Törökszentmiklósrá.”

BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY ANIKÓ pedagógus és művelődés-szervező. Veszprémi és nemesvámosi általános iskolákban tanított, hagyományörző, helyismereti-helytörténeti szakköröket vezetett. Pedagógiai munkája mellett 1992-ben Nemesvámoson falumúzeumot hozott létre. 1996-ban alapítója volt a veszprémi Alapítványi Általános Iskola és Gyermek Ház intézménynek, amelynek vezetőjeként a városi gyermek és ifjúsági közművelődési tevékenységet irányította. 2002-ben a Veszprém Megyei Waldorf Egyesület elnökeként részt vett a nemesvámosi Fehérlófia Waldorf Iskola alapításában. Háziasszonya a 2000 óta működő veszprémi Buhim-völgyi Szalonnak, és elnöke a Buhim-völgyi Szalon Kulturális Egyesületnek. Szerkesztője a Szalon életét és kulturális rendezvényeit bemutató két albumnak. (A Buhim-völgyi Szalon – 2002-2006, A Buhim-völgyi Szalon – 2006-2011) A törökszentmiklói tankönyvcslád mellett veszprémi és esztergomi helytörténeti tankönyvek írója és szerkesztője. (Bőszéné Szatmári-Nagy Anikó: „A tudományosság és kultúra bölcsője.” Veszprém város története a kezdetektől napjainkig. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza, Veszprém, 2008; Bőszéné Szatmári-Nagy Anikó – Gergely Endre – Peragovics Ferenc: „Múltunk határok nélkül”. Esztergom és környéke a kezdetektől az Ister-Granum Eurorégióig. Bőszéné Szatmári-Nagy Anikó, Esztergom, 2011.)

ROMA NAPLÓ

(2007. JÚNIUS – 2008. JÚNIUS.) VI.

24.

Levél érkezett Horváth Lajostól.

„Önök teljesen igaza van abban, hogy nyíltan kell beszélnünk a dolgokról, mert az elhallgatás, elkenés csak tovább fokozza a gondokat.

A legnagyobb gond az, hogy olyanok írnak véleményt, tartanak előadásokat, akik nem laknak együtt cigányokkal, és csak távolról ismerik őket. A cigányságot csak mások zsarolására használják, vagy belőlük élnek. Legjobb példa erre annak a hölgynek az előadása, aki a Mindentudás Egyetemén tartott oktatásával köznevelés tárgyá lett pedagógus körökben, mert olyan sületlenségeket vigyorgott össze a kamerák előtt, hogy szánalmas volt. De szinte minden tv-s megnyilatkozás ilyen. Persze, tudjuk, miért! Aki igazat mond, azt a rasszizmus vádjával megbélyegzik és kiközösítik.

Olyan településen lakom, ahol a lakosság több mint fele cigány vagy hozzájuk lecsúszott, és a környező települések is hasonló etnikai képet mutatnak. Van tehát tapasztalatom, sokféle.

Az írásokban megjelentekre szeretnék reagálni.

Legutóbbi jegyzetében vetette fel, hogy a cigányságot kihúzhatná a nyomorból a háztáji termelés.

A cigányság sosem végzett mezőgazdasági termelőmunkát! Régen sem volt kiskert a putrik körül, szülem elbeszéléséből tudom. Édesanyám még látott archaikus cigány putrit. Ők mindig is többfajta kézműves tevékenységet végeztek, annyira, hogy

éppen élelemre fussa a koldulás mellett. Csak az idők folyamán változott a világ, és már nincs szükség kosárra, teknőre, vesszőseprűre.

Felvetette az oktatás kérdését.

A túlnyomórészt cigány iskolában illatosítók lógnak a plafonból, hogy kibírják a tanárok a munkaidőt, azok a tanárok, akik megváltásként várják a nyugdíjba vonulást, vagy egy másik munkalehetőséget. Már nem tartanak évszázad, évnnyitó ünnepséget, mert a szülők ellopják az iskola berendezését. Nincs fegyvelmezési lehetőség. Ki nem küldheti óráról, meg nem buktathatja, szóbeli feddés sincs, mert félti a saját testi épségét. Naponta szajhának nevezik a tanárnőt és homoszexuálisnak a tanárt. A rendszerváltás előtt még boldog vidám emberek mentek nyugdíjba az iskolából. Most idegroncs, ráncos betegek. Szegregáció, igen, az van. Vakok közt a félszemű is király. Követelmény nélküli tanintézménybe gondos szülő nem adja gyermekét.

Hogyan tanulna a szerencsétlen éhes purdó, ha még a tankönyveit sem viszi haza, hiszen begyűjtanak vele. Ingyen kapta, nincs becsülete, régen sem volt, csak akkor nem kapott bizonyítványt.

Indulnak a hangzatos programok! Fél év alatt két osztályt kitanulnak! Nevetséges! A könyvet, füzetet nem viszik haza, az ablaknál dohányoznak, a vizsga képletes. Olvasni, számolni továbbra sem tudnak.

Mert kitaszítottak, írja ön.

Falunkba betelepítették a cigányokat a hetvenes évek végén. Házat kaptak! Kölcsönre persze, kemény 15000 forintot törlesztettek a semmiből 20

évig. Két szoba, konyha, kamra, istálló és a többi. Olyanok voltak, mint a többi falusi ház, ahogy nagyszüleim mondták: „telekhosszanti”. Mára már nincsenek meg, vagy nagyon kevés. Összedőltek! Először a pajtát tüzelték el, aztán az istállót. A tanács épített vécét, majd az önkormányzat, és persze házat is. Az újonnan épített téglaházak még megvannak, jellegzetes cigány házak. Még akkor is, ha már egyszer felújították közpénzen. Átlag tizenöt évig tart egy ház.

A „paraszt”-nak örökké.

TUDOMÁSUL KELL VENNI!

Igényszintet nem lehet emelni parancsszóra, a kultúra nem megvásárolható.

Munkahely. Külföldi feketemunkások az építkezéseken. Autópálya építésre kerestek lapátolni embereket, 4000 Ft-ért naponta. Utazás céges busszal. Hármán jelentkeztek is a több száz férfiból.

6 gyerekes család közel 200 000 Ft-ot kap kézhez, mindent összeszámolva. Így nem fog senki sem dolgozni.

Éljen minden szociológus köztük, és látja a problémákat, én már tovább nem sorolom.

Kívánok minden jót a munkájához!”

Kedves Horváth Lajos! Levelet írok neked, válaszképpen, miközben az én leveleimet, a naplómát alighanem nem volt türelme elolvasni. Azért gondolom ezt, mert három utalása van az általam leírtakra, a 'háztáji', a 'kitaszítottak' és az 'oktatás', de nem azzal bajlódik, amit én ezekben az ügyekben próbálok elmondani, tuda-

tosan, következetesen nem egyfélé, hanem úgy reagál, mintha egy-egy elfogult tételt idézne tőlem, holott nem idéz, majd azt alkalomnak tekint, hogy mondja a magáét. Hogy leírja végre, amit a cigányokról gondol. És nem figyel arra, tulajdonképpen nem is érdekli, hogy én minderről hogyan is gondolkodom. Vagyis hát érdekli, de csak annyiban, hogy végre rajtam keresztül beolvashasson azoknak, akik nem laknak cigányok között, viszont kioktatják azokat, akik közöttük laknak.

Nyíltan kell végre beszélni, ebben egyetért velem, aztán meg álnevet választ a leveléhez.

Ettől persze még mindenben igaza lehetne velem szemben, vagy éppen nem is velem szemben, mert amúgy nem állnak szemben a gondolataink, inkább elmennek egymás mellett.

Őn Forray R. Katalin előadását a Mindentudás Egyetemén kinevette a kollégáival. Sajnos, nem árulja el, hogy miért. Ha arra volna példa az előadó, hogy nem él cigányok között, akkor semmi ok a csúfolódásra. Forray pályája épp onnan kezdődik, hogy cigányok közé megy. És nap mint nap cigányok között van, beszélget velük, hiszen pécsi egyetemi tan-székére sok cigány diák járt az elmúlt években, és közülük nem kevesen jöttek abból a nyomorból, amit Ön elmesél. Ettől persze még az előadás lehetett csapnivaló, de amiatt aligha, hogy nem ismerné őket.

Ő alighanem azt mondaná, hogy Önnek ugyan száz személyes élménye és története lehet a cigányokról, ha ugyan valóban személyesek az élményei és átéltek a története, de mégis lehet tudatlan. (A velünk együtt élők megítélésében is milyen könnyű tévedni, eltévedni.) Tudásunkat többnyire az igazolja, hogy sokan egyetértenek velünk. (Cigány ügyben épp emiatt mintha gondolkodni sem kellene.) De igazolja-e?

A megismerés és az ismeret az valami más. A cigányok megismerésére százötven-kétszáz évet szánt már a kutatás, de ez a nép mindig kisiklik a fogalmak közül.

Majd próbálom érzékeltetni, hogy az Ön egyszerű fogalmai, tételei is mennyire esetlegesek, alkalmiak.

Volt a magyar cigánykutatásoknak két olyan rendkívüli alakja, Csalog Zsolt és Diósi Ágnes, akiket

Őn alighanem a szociológusok közé sorolna, akik személyes közelségből követték a cigányok mindennapi életét. Csalog éveken át hallgatta a történeteiket. Diósi a cigányok istápolója lett. Élt köztük. És ők élhettek nála. Mégsem az Ön nótáját fújták. (Nem akarom titkolni, nem is az enyémet, igaz, én sose szerettem a nótákhoz való igazodást.) Manapság fiatal egyetemisták, kutatók azt tanulják, hogy a cigányok közé kell menni, közöttük kell élni, úgy kell megérteni őket. Ők ott ülnek azokban az otthonokban, amelyeket Ön csak elképzelt. Mégis, az ő leírásait sem szeretné. Szörnyülködne, ha olvasná őket. Vagy említhetném Michael Sinclair Stewartot, egy angol fiatal embert, aki 1984-86-ban 15 hónapig élt egy oláh-cigány közösségben, hogy megírhasa róluk a disszertációját. (Melyben elég sok kínos részlet derül ki a gázsókról.) A szociológusok tehát nem nagyon hasonlítanak arra a képre, amelyet Ön fest róluk. Noha ettől még nincs feltétlenül igazuk. De még akkor sem lenne feltétlenül igaza Önnek, ha a szociológusok tényleg nem mennének a cigányok közelébe. Mert a megértésnek nem ez a kulcsa.

Van, akinek nem szomszédjai, nincsenek sérelmei, és mégis tele van irántuk vak gyűlölettel, nem talál számukra mentséget. Van, aki köztük él, konfliktusok közt, és nem költözik el sehová. A megértésnek nincsenek szabályai.

Vegyük a fogalmakat. Azt írja, hogy a cigányok sosem végeztek mezőgazdasági munkát. Én meg úgy tudom, hogy a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években jelentős számban dolgoztak a termelősövetkezetekben, többnyire gyalogmunkásokként. Kapálástól betakarításig. Személyes emlékeim szerint is. És amire akkor képesek voltak, arra képesek lehetnének ma is.

Másfelől pedig, ha a falusi cigány porták többsége valóban lehangoló is, akkor sem egyszerűsíthető le a helyzet. Ha elmegy Alsószentmártonba, tiszta cigány falu, ha nem látja a lakókat, nem fogja észrevenni, hogy cigány faluban jár.

Vagy vehetjük a lóttartást, elég cigányos foglalatosság. A lóttartás ugyan nem háztáji gazdálkodás, de a gondosságban, a folyamatos készenlétben, gazdai szerepben vannak kö-

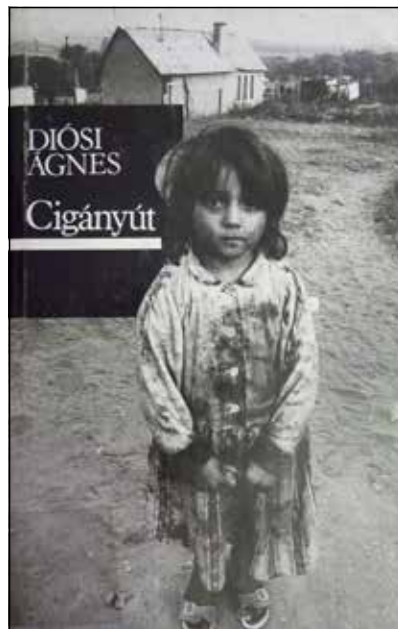
zös elemek, közvetlen megfelelések a két tevékenység közt.

S persze a hagyományos roma kézművességnek is vannak elemei, melyek a háztáji gazdálkodás felé vezethetnek.

Kutatások bizonyítják azt is, hogy a hiedelmekkel, és persze hozzá kell tennünk, az általánosan érvényes képpel ellentétben igenis volt letelepedett, földön gazdálkodó rétege a cigányságnak is, már száz évvel ezelőtt, bármennyire szűk is volt ez a réteg.

De ha mindettől eltekintünk, nem arról van-e szó, hogy a gazdálkodót az apja, az iskola, a kortársak, a közössége neveli gazdálkodóvá? Mi lenne, ha a cigány családokat a nevelésben nem visszahúzó erőnek, hanem lehetséges és nélkülözhetetlen szövetségesnek tekintenénk. Minden fáradtságot, minden pénzt megérne. Az a gilvánfai cigány asszony jut eszembe, aki a maga sorsából kiindulva tudja, mondja, hogy a lányára vigyázni kell, ezt követeli az iskolától, és százszor szigorúbb vele, mint bármely más anya. (Aztán persze megeshet, hogy talán éppen ezen a kérlelhetetlenségen bukik majd el az anyai terv.)

A cigány gyermekek gazdálkodóvá nevelése a szülőkkel szemben, a szülők nélkül nagyon nehéz. Talán meg kellene próbálni a szülők felől közelíteni a gyermekekhez. Van-e szülő, aki ne szánna jobb sorsot a magáénál a gyermekeinek, noha mindennapi életével épp akadályozza? De lehetne ezen fordítani. A gyenge és rossz apa is erősnek és jónak szeret-

né látni a gyermekét. A vesztes roma szülő is örülne a gyermekei sikernek, ha valahogyan résztvevőnek, érintettnek, felnőttnek tekinthetné magát a gyermeke sorsában.

Ma már vannak romák által vezetett, és romákat foglalkoztató mezőgazdasági termelő vállalkozások. Sajnos az állam olyan ostoba, hogy egyedül magát képzeli okosnak, ezért minden helyi kezdeményezés iránt bizalmatlan. Minden valódi próbálkozást szabályozni akar a saját korlátolt észjárása szerint. Holott, ha ezeket a sikeres történeteket nemcsak dokumentumfilmek örökítenék meg, meg szociográfusok, hanem tévésorozatok népszerűsíték, mondjuk a roma csávót, a link alakot nagy tehetséggel előadó Győzike helyett, vagy legalább mellett, talán már más lenne a helyzet. De legalábbis másként vélekednénk a lehetőségekről. Talán Ön is. És már megvolna a lelki alap a továbblépéshez.

Nyugaton a film és a televízió a polgár állami nevelésének az egyik leghatékonyabb eszköze.

Magyarországon, ahol a szocialista kultúrpolitika kompromittálta a közszolgáltatást, ma senkinek eszébe sem jut, hogy a vagyonnak, még a médiavagyonnak is vannak közösségi kötelezettségei. És mondjuk ilyen lenne egy tévésorozat a cigányok esélyeiről, a cigányok emberi arcáról. A zenészekről, a vállalkozókról,

a takarítónőkről, a gimnazistákról, a festőkről, az utcai munkásokról, a feketemunkás brigádokról, a hentesekről, a kereskedőkről, és persze a fémkereskedőkről is. És még a köztévé is letudja efféle történelmi kötelezettségét heti fél órával, meg néhány alkalmi programmal.

Ön látta, hogy a hetvenes években épült cigány házak mára összedőltek. Biztos Ön abban, hogy ugyanúgy leszígyetelték őket rendesen, mint más házakat? Biztos Ön abban, hogy jó helyre épültek, oda, ahol nem pusztított a talajvíz?

Persze ettől még a cigányok óvhatták volna a házaikat. Ha százszor is nedvesedett a fal. Igaza van. A magyarázatot is tudja, miért nem tették. Azt is tudja, hogy egymástól nem leshették el a teendőket. A falu többi lakója pedig bizonyára morgott, és morog azóta is, hogy ingyen jutottak lakáshoz, míg nekik meg senki nem segített. Pedig ezek a lakásépítések látványos dolgok voltak ugyan, de csak félmegoldások. Félszívű megoldások. Bürokratikus szervezett, rosszul kivitelezett, egyszerre spórolós és pazarló, összességében rosszul végződő állami akciók voltak a cigányság felemelésére. Az ilyesfélét jó volna nem megismételni. Holott ez történik újra és újra.

Milyen más lett volna az egész, én így képzelem, ha annál az építkezésnél, amikor a romáknak házat építettek, Önnek is akadt volna dolga, és mindenkinek a faluban, s persze mindenekelőtt a jövőző lakóknak. Akkor talán a házak is jobbak lettek volna egy kicsivel, a romák is jobbak a házakhoz, a magyarok is a romákhoz, megnyílhatott volna a tér az együttműködésre.

Olvasom az írását, cigányok mellett él, megítéli őket. De van-e kapcsolata velük?

Olvasom kislányom nyári tábori füzetében a tékozló fiúról való elmélkedést. Hogy az elcsavargott és mindent elherdáló fiút az apja miként fogadja. Miért ünnepli, miért nem korholja, szidja, szembesíti viselt dolgaival. Miért nem vár tőle megalázkodást.

Tudja, azt gondolom, mindannyiunkat az tett felnőtté, az lett életsikereink és életkudaraink forrása, ahogy bánt velünk a család, az iskola, az utca. Jó az, ha bármelyikünk nem tekinti a cigányokat

reménytelen alakoknak, akiktől távol kell tartani magunkat, hanem éppenséggel becsüli őket a különöségeikért. De ez kevés. Ha egy egész társadalom, mármint a magyar, és a magyarnál is magyarább cigány elveszti a hitét önmagában, hogy képes segíteni, képes együttműködni a bajban levőkkel, s nem gondolja, hogy ez kötelessége is volna, s nem hiszi, hogy ez emelné őt is, a másikat is, s ha a másik oldalon az elesettek is azt érzik, hogy nem boldogulnak, nem képesek úrrá lenni sorsukon, rossz neveltetésükön, akkor attól kezdve lehet egymást átkozni, minden mindegy lesz.

A reménytelenséget és a reményt is kölcsönözzük egymásnak.

De mondjuk semmiben nincs igazam, az Ön tétele érvényes: A cigányok naplopók, mert kultúrálatlanok, kultúrálatlanok, mert naplopók. És akkor még lopnak is. Mi következik ebből? Az egyik utat ismerjük. Vitatkozunk a cigányokon, az egyik szidja, a másik meg védi őket, és közben százezer kis lehetőség marad kihasználatlanul. Hiszen nem út az, amelyik néhány lépésig járható, aztán meg már nyoma sincs, nem támogatás az, ami egyúttal kényszer is, nem segítség az, ami hol van, hol nincs. Holott ma épp ez telik tőlünk. Van cigánypolitika meg nincs is. Van cigány önkormányzat meg nincs is. Van cigány iskoláztatás meg nincs is.

(Én magam is a hitetlenségem, a személyes sérelmeim és az indulataim ellen hadakozva írok.) Előzőleg már említettem a cigány lakók miatt kényszerűen lerombolt egykori csendőrlaktanyát. Lehet, hogy harminc év alatt senki nem fogta meg a seprűt, aki náluk járt, mindenki csak jelentést írt és határozatokat hozott.

Amikor az épületet lerombolták, egy kis faldarab állt még hosszú hetekig a rommal teli telek belső szegletében. Valószínűleg nem véletlenül. Egy kép volt rá festve, valami kis táj volt, szép kis táj, állatokkal, kis házikóval, patakka, békével, napfényel, szép kék éggel. Valaki álmódott abban a rémes ólban. Emberi álmot. És valahogy a csákány is elakadt benne. Cigányok és nem cigányok álmai sokkal közelebb vannak egymáshoz, mint az életük.

Én a közös álmok pártján vagyok. Nem tudok nem ebből kiindulni.

Befejezésül az ádventi hajnalt szeretném idézni, nem az ádventi vonulásokat.

És nem is azt a kéregető asszonyt, aki Székelyudvarhelyt emlegette, meg halottakat, betegeket mindenfelé. Zseniális volt. Kifogott rajtam. Egy cigány asszony, aki tökéletes székely asszonynak tűnt. Egy székely asszony, aki egyszerűen cigánnyá változott.

A két kis cigány kislány képét őrizném meg a rorátéról, akik szép ruhájukban a bejáratnál álltak meg, talán egy új élet küszöbén, nekik ez mintha már karácsony lett volna. Amikor a mise előtt biciklivel bekanyarodtam a templom mellé, egyikük ott állt a járda közepén, nem mozdult, és ki kellett kerülni, pedig már beharangoztak, majdnem rászisszenetem, hogy nem tudna odébb lépni. Bosszankodva gondoltam, micsoda kis hólyag.

Istenem, ne vigyél minket a kísértésbe, és ne hagyj minket magunkra.

25.

Kezdetől arra készülök, hogy ha eljön az ideje, ha ott tartok már, elmesélem a *Kincskereső kisködmön* cigány változatát. Ideje van vagy nincs, nem halasztom.

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egyszer egy hegedű, a cigányok hegedűje, amelyik arról volt nevezetes, hogy csak akkor szól, ha jó gyerek húzta. Ezt pedig onnan tudom, hogy az a dal, amit a cigányok hegedülnek, mindig erről a jó gyerekről szól, mindig azt dalolja. Nem tud a cigány hegedűs mást játszani, csak ennek a jó gyerekeknek a dallamát. És ezt senki nem tudja utánózni a világon. Jönnek is csodálni, napkeletről, napnyugatról, lássuk hát, milyen is az a csoda cigánygyerek? Miben lakik az ő tündére?

Így kezdődne a mese, de hát én nem tudok mesét írni, ezért csak idézem Mórát, aki a magyar gyermekek jószágának volt a feltalálója. Találmánya a *Kincskereső kisködmön* című erkölcsi vázlat, melyben benne van a keresztény univerzalizmus épp úgy, mint a pogány magyar öntudat. Nem is beszélve a mezővárosi szocializmusról. Ami például esetünkben azt jelenti, hogy Cötkény, a szegény foltozóvarga, mintha meghibbant

volna, a mezítlásbas cigány purdék-nak készít csizmát, hogy kiscfia, akinek gyenge tüdeje összeroppant ettől a földi élettől, odafent, az angyalok közt is bátran ropogtathassa kiscsizmáit, míg idelent a kis csórók meg a jégen csúszkálnak bennük.

Ez a kincskeresős társadalom teli van tragédiával, fájdalommal, szegénységgel, kiszolgáltatottsággal (egy cigánytelep is magára ismerhetne benne), és mégis felépíti az emberkéket, s ha az építőanyag csupa könny, lemondás, hát annál elszántabbra, lélekben erősebbre. E tekintetben a cigánytelep sajnos csak cigánytelep, szegénytelep, ez a tanulás, ez az építés ott nem nagyon folyik, a cigánytelep gyerekeit magukra hagyták a cigányok. Mindenki a tévé előtt, a gyerekeket a tévé neveli, az a tévé, ami már rég nem a világosság eszköze, hanem a létfelmentés médiuma. A telepiek a gyerekeik nevét is a tévéből választják. Életük és a képernyő közt nincs távolságtartás. Ácsorgásuk, álldogálásuk, üldögélésük és küszködéseik fáradalmát a történelem peremén amerikai-olasz sorozatokkal mulatják. A tévébeli élet az ő életük is, amikor a tévében könny folyik, ők is sírnak, amikor a tévében valaki szép ruhát vesz föl, rajtuk sincs más. Voltaképp a tévéen kívüli életük nem is élet már. Csak annyira, mintha szükségüket végeznék. Hogy visszatérhesenek gyorsan a képernyőre.

Torzkép ez, talán lekicsinylem a telepi közösség képességeit, hiszen nagyon is hálókkel, hierarchiákkal

teleszött egy telep világa, csak hát ez nem egy épülő, működő közösség értékekkel teli hálózata, hanem inkább az értékkeremtő közösségi építkezés korlátja. Mely egy ön maga elől is elzárkózó világot teremt. Háború folyik itt kívül, belül.

A telep szélére érve, ha nem vagy ismerős, vagy nincsenek nyilvánvaló jelei az illetékeseknek, szemmel kísérnek, megállítanak, igazoltatnak. Nem a maguk nevében, hanem mindig a közösség nevében.

De talán mégis épp íródik valahol a Kincskereső, a valódi is meg a képzeletbeli is. Meglehet. Próbáljunk hinni benne. Próbáljuk segíteni.

Mindenesetre, ha elkezdem olvasni Mórát, mindenünnen megbeszélni valók kiabálnak rám. A *Szépén szóló muzsika* a kötet első elbeszélése, benne az írói jelzés, hogy eddig a történetig ér vissza a felnőtt elbeszélő emlékezete. „Ami előtte volt, az elmosódik előttem, mint hajnali kép a hosszú fasorban.” És mi ez az emlék? A büntudat emléke: „Akkor éreztem életemben először fájdalmat, úgy, hogy senki sem bántott.”

Van-e ma ilyesmi, én nem tudom, az biztos, hogy majd száz évvel később nekem is efféle fájdalmak a legerősebb gyermekkori élményeim. Ez volt az örökségem. Tudom, hogy nem tudtam nem továbbadni a gyermekeimnek. Látni vélem magam körül, hogy az efféle láncok igazán soha szét nem szakíthatók. Igen, a bűn és a büntudat errefelé a kultúra alapja lenne. Van hozzá elég bonyolult intézményrendszerünk is. (Noha lehet felmentést szerezni. Vannak modern búcsúcédulák. Csak egy ideje már nem egyházatyák árulják, hanem honatyák.)

Büntudatban és büntudatra nevelkedtünk. A büntudattal való bánásmód volt az élettudományunk egyik diszciplinája, melyet szüleinktől elsajátítottunk.

A telepi ember nem engedheti meg magának a büntudatot. A cigány élet törvényei pedig, melyek afféle rendtartó törvények voltak, elhalványodtak, kifakultak.

A telepi életnek nincs ideje. Egy időn kívüli jelenben zajlik. Erősebb időpont a segély napja, mint a születése vagy a halála.

A büntudat az iskolai életben is alap. A magyar gyerek rögtön össze-rándul, vagy legalábbis összerándult,

ha vétséget követett el. (Ma már nem megy ez olyan könnyen, olyan egyszerűen. A Gyermek nem bűnös, azt mondja a legmodernebb kor. A Gyermek maga vétlenség, ha elkövető is. S ha rossz, akkor sem ő a rossz, hanem valaki más.) A cigány gyermek pedig nem. Neki nincs efféle problémája. Ő úgy lett posztmodern, hogy modern sem volt. A premodernből indulva átugrott egy történelmi stádiumot. A bűnben fogant, a bűnnel viaskodó, a bűnt magában legyőzni próbáló individuum, a polgár stádiumát. Neki nincs emléke a szegényről.

Olaszliszka nem magát siratja. Nincs a bűnhöz viszonya. Nem érez fájdalmat. Csak ijedtséget. Rettéget.

Ennek a cigány létviszonyának van tehát általánossága is. A telep a cigány nem-gondolkodás bölcsője. (Ahogy lehetne a cigány gondolkodás bölcsője is. Ahogy a cigány szépségnek már tudott életet, formát adni.) A cigányok, mint cigányok, nem voltak képesek az olaszliszkai esetben felismerni saját bűnösségüket. Mindazt, amit nap mint nap elkövetnek a „parasztokkal”, a „zsidókkal”, és persze saját magukkal szemben is. Miközben önfeledten, szenvedéllyel ostorozzák a magyarokat cigányellenes bűneik miatt. A valóságosakért is, meg a képzeltekért is.

Márton foltozószücs kisfiát élete végéig büntudat gyötörte kishúga halála miatt. Holott csak a saját körte-

muzsikáját lopta vissza haldokló húga párnája alól. De megértette, hogy apró kis önzésével a halál szolgálatába szegődött. Ennyi is elég lehet olykor az ártatlanság, a világ elvesz(ej)téséhez. Ez az irigysége vezette át a világismerethez. Ez volt az emberré avatása. Ez vált embersége gyökérvé.

A bűn a Füstös képekben, Lakatos Menyhértnél kétféle. Az egyik, amelyek közt a cigányok élnek, zúzódnak, egymás ellen, maguk ellen is bármit elkövetve, a természetnek, a teremtésnek felróva mindent. A bűn szinte virtus, ami valakivé tesz. Vagy olyan, mint a vág, mit is tehetnének ellene. A másik bűn viszont, amit a cigányokkal szemben követnek el a csendőrök, arról tudják a cigányok, hogy a csendőröknek el kell majd számolniuk vele az utolsó napon a maguk istenével. De még a törvényeik előtt is. Az a bűn, amit a főhőssel szemben követ el Rácz igazgató, hogy részegen sörétes puskával meglövi, amiért a tanítónak bűnhődnie kell. Ezt lehet tudni cigány fejjel is. Ez a magyarok törvénye.

Persze a cigányok egyáltalán nem jártak jól ezzel a kettős könyveléssel. Nem tudták, hogy az a tétel, amit a maguk oldalán olyan könnyen számoltak el, voltaképp súlyosabb veszteségük, mint amit a magyaroknál tartozásként rónak fel.

Nem tudom, merre van kiút.

Nyilván ki kell menni a telepre. Nyilván el kell vinni oda is a megváltás esélyét, a mások bűneiért meghalni kész emberfia kultúráját. A bűn és a bűnhődés kultúráját.

És persze próbálkozni lehet azzal is, hogy a másik végénél kezdjünk a dologhoz. Legyenek ők maguk a törvény. Legyenek törvényeik.

Mindenesetre, aki a telepre indul, úgy kellene mennie, mintha valami ismeretlen világba indulna. Csak azal ér valamit, hogy az, amit ott épít, megáll magában.

Az a cigány hegedű, mely a jó gyerekről dalol páratlanul szépen, meg is van átkozva, vérben, borban és verítékben kell fürödni, hogy ne csak hallható legyen az a dallam, hanem élhető is. És már volt vér, bor és veríték is. De valami még mindig hiányzik, jobban, mint amikor még mindennek előtte voltunk, talán tényleg az ács születendő fia a megoldás.

Az idei utolsó hajnali misén arról beszélt Tibor atya, hogy a Cinka Panna utcában volt próbán, ahol tizenegy gyerekkel készülnek a betlehemes játékra. És mondta nekik, hogy gyerekek, ti lesztek az a lépcső, melyen át az Úr meglelheti az utat ide a telepre is.

Az a kettő is ebből a tizenegygyből lehet, akiket már láttam a templomban a múlt héten. Ma már a padban ültek, a többi gyerek között.

26.

Jön az egészségügy félprivatizálása. (Vagy mégsem?) Elvértve esett szó a nagy vita során a cigányságról, hogy velük mi lesz, hogy nekik nem volnának-e a tervezett új rendszerben saját megfontolásaik, érdekeik.

Pedig mennyire hogy vannak, mint ahogy lettek volna az iskolában, lettek volna a vidék és a városi élet átalakításának számos szegmensében, speciálisan, mint cigányoknak, máságukkal, eltéréseikkel.

Ferge Zsuzsa, aki a miniszterelnök személyes felkérésére nagy szegénység-felszámolási programot írt, tehát egész tekintélyével és szakmai hozzáértésével a kormányprogram sikerében érdekelt, aláírta a törvény elleni petíciót, mely első bekezdésében épp a társadalom kettészakadásának veszélyéről szól. Bíró András is aláírta, a cigányok Nobel-díjas jogvédője, Havas Gábor is, a cigány diákokat támogató Romaversitas vezetője, a roma szegénység kutatója. Aligha tévednek, amikor a szegénység számára veszedelmesnek ítélik az átalakítást. (A szegények közt pedig a cigányok a legszegényebbek, hiszen ők még cigányok is mindamellelt.)

Úgy kell elképzelni társadalmi-gazdasági és művelődési életünk privatizálásának, saját talpára állításának újabb és újabb hadműveletét, mint éles kanyarokat egy teherautóval, ahol a szabad platón összekapaszkodva próbálunk fennmaradni. Legszerűl és leghátul, gyakran állva, és csak egymásba kapaszkodva, főleg egyensúlyvesztés után, a cigányok. Szóródnak is rendszeresen. A vezető, aki a kormányban ül, nem érti, mi a baj, hiszen ő csak az útra koncentrálni, hogy elkerülje az ütközéseket, és egyre rosszabb a terep, mit tehetne

mást. Akik hátrafelé figyelnek, azok meg azt nem értik, hogyan folyhat ez az eszelős szlalomozás, mintha szándékos volna a népesség szórása, miszerint hadd hulljanak, annál gyorsabban haladhatunk.

A szabad iskolaválasztás az állampolgári felelősségre és szuverenitásra apelláló jog. Legfelvilágosultabb iskolapolitikusaink vívták meg érte a harcot. (Annál is könnyebben, mert a Kádár-kor végi szétesettségben már szokás volt a személyes önérvényesítést nem korlátozni a közösségi önérvényesítés korlátozása fejében. A privatizálás már javában működött, amikor a képviselőt még egyáltalán nem. Valójában akkor kellett volna valóban harcolniuk, akkor akadtak volna ellenállásra, ha ennek a partikuláris, mindig kicsit többet romboló, mint építő önérvényesítés, majd ennek a folytatása, politikai és történelmi általánosítása ellen léptek volna fel.) Viszont a falusi, munkanélküli, tanulatlan cigányságra vonatkozóan ez a jogérvényesítés cinikus álláspont, hiszen nekik a jogból nem származott semmi, annyi csak, hogy ők is súlyt fektethettek volna gyermekeik taníttatására, ha erre lett volna képességük. Így be kellett érniük annak észrevételezésével, hogy a nagy mozgolódás végén gyerekeik magukra maradtak, vagy az adott osztályban, vagy az adott iskolában. És egyre több helyütt az adott településen. Aki tehette, elköltözött mellőlük.

A másik analóg történet a gazdaság privatizálása.

Érthetően és indokoltan került felszámolásra az állami vagyon. Viszont az a sietség, ahogy sor került rá, azok az eljárások, amelyek szabályozták, azok a társadalmi csoportok, akik abban a helyzetben voltak, hogy saját javukra lehessenek pártatlanok, összehozták, hogy a cigányság többsége elvesztette a munkáját, s gyakran végleg kikerült a munkaerőpiacról. Az lehet ebben a rettenetes, hogy a végkielégítések miatt alkalmasint maguk az érintettek is lelkesen üdvözölhették a történeteket. Hiszen végtére is, kaptak néhány hónapnyi pénzt, és az akár a mennyországnak is tűnhetett akkor, de hogy miféle hamispénz volt az, hogy nem egy elvesztett munkahelyről szólt, hanem egy új, negatív létszerződésről, az önkéntes önfeladásról, azt közben azóta már beláthatták.

A harmadik analóg történet a kistelepülések racionalizálása. A kistelepülés nem gazdaságos. Nem vonzza a kamionforgalmat, a bevásárlóközpontokat, az autószerelőket és az özszerelő-üzemeket sem. Akkor hát pusztuljanak. Pusztulnak is, a falusi magyar lakosság meg is értette a kor szavát és önként elfogy, vagy legalább is a nagyobb településekre költözik. A cigányság magára maradt. Ők nem fogynak, hiszen sokaságuk az egyetlen anyagi-politikai és kulturális bázisuk. Rájuk maradtak a kifosztott települések, most aztán bebizonyíthatják, van-e bennük életrevalóság.

Szegény cigányokat szegregálják, mondják a jövő mérnökei, akik mindent megtettek, hogy ez megtörténjék.

És most a falusi cigányokat özszevonják, legalábbis a gyerekeiket begyömöszölnék a körzeti központok iskoláiba. Hogy ne legyenek kirekesztve. Otthon sem voltak, nem lehettek otthon, és most a meg sem teremtett otthon és az iskola között még nagyobb szakadék lesz, járnak majd be a központi iskolába, ahol nem ismernek magukra, és járnak majd haza, mint az erdőbe. Remek.

A szegény falusi cigányokat a privatizált egészségügy nem felejtí majd el értesíteni, hogy tessék már betegérdeket érvényesíteni, tessék már biztosítót választani. A cigány pedig vagy otthon marad, és jönnek vissza a sárral gyógyító asszonyok, vagy pedig kialakulnak majd a cigány rendelők, meg kórházi cigány részlegek, melyeket a kórházi privatizáció heves bajnokai rettenetesen fognak majd rosszallni. Ráadásul az állam nem győzi majd pótolni a biztosítatlan betegek kényszerű biztosítása miatt hiányzó pénzeket, melyek annál is nagyobbak lesznek, mivel a cigányok a betegségeikben is felfedezik majd a pénzforrást. Eladhatják majd betegségeiket. Annál nem gyógyíttatják majd, aki többet ad érte. Meg lehet majd vetni őket emiatt. Hogy milyenek. S gondolom, Ladányi János pedig (aki a törvény ellen tiltakozók ellen tiltakozók között volt) keserű tanulmányokban fogja majd az átkozott tőkénél is jobban átkozni a cigányt nem tűró magyar beteget.

Mindez persze csak akkor alakul majd ilyen jól, ha beválik az új rend-

szér. Ha nem válik be, akkor kicsit nehezebben alakulnak majd a dolgok.

Mire is számíthatunk? Ha a tulajdonváltás szocialistái, szabad demokratái és fórumosai száználmas perpatvaraik miatt nem felejtik el – amit legjobbjuk a monori találkozón még tudtak –, hogy az új világ tervezésében külön figyelmet kellett volna szentelni a (szegény) cigányságnak, akkor ma Magyarország másként állna. Annak idején a rendszerváltás története kissé lelassult volna, vesztettünk volna két-három évet, ha a szövetkezetek felszámolásával, az állami ipari munkahelyek megszűnésével párhuzamosan egy sokszínű integrációs rendszert alakítunk ki a munkatapasztalatokkal bíró cigányság közösségi segítségére, támogatására. Ez a néhány év veszteség, amit annak idején nem mert vállalni (talán még kezdeményezni sem) senki, vagy nem látta be, hogy halaszthatatlan, pillanatnyilag már több évtizedre szóló súlyos közösségi teherré nőtt. (Most az emberi szenvedés dolgait, a cigányokét és nem kevésbé a nem cigányokét, mint járulékos költséget, nem is említem.) Még akkor is évtizedekről lenne szó, ha tudnánk mi a teendő, és képesek is volnánk megvalósítani. A jelenlegi EU milliárdok éppen még az anyagiakat is biztosítanak. Tehát kezdhethetnénk az integráció évtizedeit. (A „roma integráció évtizedét” mielőbb elfelejtve.) A mai helyzet azonban az – az elmúlt húsz év ennek jegyében folyt –, hogy a cigánysegítő szervezetek, vállalkozások jelentős része főként a maguk eltartásában sikeresek. Olykor a legjobb szándékok ellenére is. A cigány önkormányzattól az átképzéseket bonyolítóig. A telepfelszámolóktól az iskolai továbbképzőig. A kutatóktól a programirodáig. A munkahelyteremtő vállalkozásoktól a szociális intézményekig. A kisebbségi ombudsmantól, Kállai Ernőtől Horváth Aladáron át akár e sorok írójáig is.) Önmagukat tartják el, mert csak együtt, rendszerben működve lehetnének hatékonyak, mert csak hosszú távú, jól előkészített, nem választási propagandaanyagként használt, minden résztvevő, minden érintett által valamelyest ismert és valamelyest elfogadott és támogatott tervek folyamatos megvalósítása, a történet folyamatos nyilvánossága révén volna remény valódi sikerre.

Jelenet a kaposvári Csiky Gergely Színház *Csak egy szög* című előadásából, a mű Kovács János, Mohácsi István, Mohácsi János szerzőhármas darabja.

A támogatásokig élő program, az egy-két hónapos foglalkoztatás nem siker.

(Írni, olvasók nélkül, nem siker.)

Pillanatnyilag úgy állunk, hogy évente vagy havonta változnak a támogatások, a stratégiák. Konferenciateremre jut, de gyermekétkeztetésre nem. Digitális tábla lesz, de napközis tanár nem. Felvesznek a projektre öt embert, aztán mielőtt a befektetés termőre fordulna, elfogy a pénz.

A most várható EU-s pénzeket elnyeli majd a szomszagos homok, a mindennapi szegénység. Arra kell csak ügyelni, hogy a locsolás ünnepélyes megkezdésekor teletűzdeljék vágott virágokkal a határt, legyen nagy cigány mulatság három napig egyfolytában.

Vannak természetesen életrevaló kezdeményezések, születnek ilyenek napról napra ma is, de ahhoz, hogy életben maradjanak, hogy elfogadják őket, sorra be kell költözniük különféle inkubátorházakba, huzalok, összeköttetések nélküli hálózatokba. Ahol szabálytalan életrevalóságukat szabályos függőségekké, életképtelenségekké kell átalakítaniuk.

Az egészségügy az utolsó nagy szolgáltatási kör, ahol cigány és magyar többé-kevésbé együtt maradt, ha viszáltaikat és egyenlőtlenségeiket hozzák magukkal ide is. Végig kellett volna gondolni, hogy a telepeken, a szegregálódott kistelepüléseken, a

gettósodott városrészekben, dzsumbujokban élő cigányság, rettenetes egészségi állapottal, sajátos gondoskodást kíván. Ha erre nem készülünk, csak fogadkozással, nyilvánvalóan sajátos következményekkel kell számolni. Vélhetően olyasféllekkel, mint más rendszerek esetében is. A következmények kezelése a rendszer állandó toldozgatását, tördelését követeli majd, kiszámíthatatlan költségekkel és kockázatokkal. Megdrágítva és eltömítve a rendszert.

A piacósított egészségügy, ahogy a piac egyáltalában is, önálló, egyenrangú és felkészült szereplőket feltel. Minél kisebb valamely félnek

az önállósága, a felkészültsége és az egyenrangúságban való otthonossága, annál nagyobb valószínűséggel veszít a piaci helyzetben. A cigányság jelentős részére ez a sors vár. Melyet még majd tovább nehezít, hogy az állam kényszerű és költséges beavatkozásai miatt, hogy mentse, ami menthető, az amúgy is gyenge alapokon álló társadalmi szolidaritás a cigányok vonatkozásában tovább foszlik.

A mai korrupst és hiányokkal küszködő egészségügy némely szegmensében működhetett és működött is a hagyományos orvosi etika. Minden ésszerűtlensége ellenére is. Hogy minden beteg egyenlő. A kurucosan felturbózott tőkeracionalitás ezt sokkal kevésbé fogja tűrni.

A gyermekeimnek nem beszélek arról, hogy én a cigányok gondjainak értelmezésével foglalkozom másodállásban, tanári dolgom folytatásaképpen. Nem nagyon demonstráldik előttük apjuk igyekezete, annak tartalma, hisz végtére is javarészt ugyanazt az íróasztal mögötti szözmötölést látják, mint bármely más ügyben. Mégis, valahogy mintha csendesesen mellém állnának, noha ők se beszélnek sokat róla. Tavaly karácsonyra megkaptam a kisebb fiamtól a kaposvári színház *Csak egy szeget* című előadásának címadó dalát, az idén pedig a nagyobbiktól egy házi gyártmányú dupla albumot cigány népzenevel. Melyet persze maguknak is letöltöttek. Tudható tehát, hogy a fenti szövegeknek immár konkrét dallama is van. Vagy legalább is lenniük kellene.

TAKÁCS GÉZA (Pápa, 1953) magyar-történelem szakos tanár. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végzett Szegeden, 1976-ban. 1981-ben kapott történelem szakos diplomát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Az idejét javarészt különböző iskolákban töltötte. Harminc éve ír mindenfélét mindenfelé, az Alföldtől, a Hajdú-Bihari Naplótól és a régi Mozgó Világtól az Új Könyvpiacig, az Iskolakultúráig és a Kommentárig. 2003-ban jelent meg az Önkonet gondozásában *Iskolapróza Egy szabad iskola problémái* című könyve, majd *Kiútkeresők. A cigányok iskolai reményei* címmel 2009-ben jelent meg szociográfiája a *Magyarország felfedezése* sorozatban. Szerkesztette a *Tani-Tani* című alternatív pedagógiai folyóiratot, s *Iskolakép* címmel volt egy rövidéletű saját folyóirata. Jelenleg a monori Kossuth Lajos Általános Iskola tanára.